

АЛЕКСАНДР БЕЛЯЕВ

АМФИБИЯ ОДАМ

ИЛМИЙ-ФАНТАСТИК
РОМАН.

Тошкент
Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1989

P2
B51

Редколлегия:

Ҳаким Назир (редколлегия раҳбари)
Анвар Обиджон
Фарҳод Мусажонов
Қуддус Муҳаммадий
Раим Фарҳодий
Пўлат Мўмин
Эргаш Раимов
Худойберди Тўхтабоев
Носир Фозилов

Русчадан
НИЗОМ КОМИЛОВ
таржимаси

4803010201—143

Б М 352 (04)—89 Доп.—89

ISBN 5-635-00320-6

(С) Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат
нашриёти, 1979 й. (тарж.)
(С) Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат
нашриёти, 1989 й. (тарж.) қайта нашр.

БАДИИЙ ФАНТАСТИКА СЕҲРГАРИ

Нима учун одам қушлардай эркин учолмайди, балиқлардай тоза сувларда яйраб сузолмайди? Инсон ақл-заковати ҳар қанча қудратли бўлса ҳам барибир у лочин, бургутларга, уммонлар тубидаги мавжудотларга ҳавас билан қарайди. Осмонда учиб ва сув остида яшаш қўлидан келмагач, баъзи одамлар яширин ҳасад билан ёхуд очкўзлиги, олчоқлиги туфайли, сувда ва ҳавода яйраб юрган ўзидай тирик мавжудотларни овлаб қира бошлайди.

Ер юзидаги одамларнинг қитмирлигидан, олчоқлигидан безган даҳо олим доктор Сальватор оғир касал бўлиб, яшаши қийин бўлиб қолган бемор устида нозик ва мураккаб операция ўтказиб, унинг ўпкасига жабра улайди ва уни... балиққа айлантиради. Ихтиандр энди сувда яшовчи, гоҳо қуруқликка чиқувчи амфибия одамга айланади. Бу жаҳоншумул кашфиёт қандай оқибатларга олиб келишини сиз Александр Белявнинг машҳур «Амфибия одам» асаридан билиб оласиз. Биз эса фақат айрим сирли ҳодисаларни эслатиб ўтамыз, холос. Буэнос-Айрес соҳилларида, Ла-Плата кўрфазиди Денгиз иблиси бор экан, деган хабар одамларни саросимага солиб қўяди. Аллақайси балиқчининг қайиғини иблис чўктириб юборибди, бошқа бировнинг тўрини кесиб, гуж-гуж балиқларни сувга қўйиб юборибди, кимнидир чўкаётганида ўз елкасига олиб, соҳилга чиқариб қўйибди, деган миш-мишлар тарқалади. Баъзи олимлар денгиз қаърида одамдай ақли иш қилувчи денгиз махлуқи йўқ, дейишса, бошқалари немис табиатшуноси Конрад Гесснер китобига суяниб, сув қизи, сув иблиси борлигини айтишарди.

Кейинроқ юз берган яна бир сирли ҳодиса ҳаммани гангитиб қўяди. Марварид изловчилардан бирига йиртқич аюла хужум қилаётганида Денгиз иблиси ханжари билан уни ўлдириб, одамни қутқариб қолибди. «Медуза» кемасининг палубасида ҳамма тўпланиб, бу гапларга ишониб-ишонмай туришганида денгиз қаъридан чиққан, дельфини от қилиб миниб олган махлуқни кўриб қолишади. Денгиз иблисининг испанча қичқиргани эса одамларни баттар додиратиб қўяди...

Ёзувчи мана шундай сирли ҳодисаларни шу қадар равшан ва жонли тасвирлайдики, асарни ўқиганлар ҳам марварид изловчиларга ўхшаб, хангу манг бўлиб қолишади.

Ажойиб-ғаройиб ҳайвонлар яшайдиган сирли боғ тасвири ҳам яшноқлиги билан сизни мафтун этади. Бу боғда икки бошли илонлар, ярми от, ярми сигир, ярми ит, ярми маймун ва ҳоказо ғаройиб ҳайвонлар яшайди. Даҳо олим доктор Сальватор илм-фан мўъжизаларини яратиб, инсониятга хизмат қилмоқчи. Лекин...

Буюк француз фантасти Жюль Верн аънаналарини давом эттирган романтик ёзувчи Александр Беляев жамият ҳаётидаги зиддиятлар, мураккабликларни тасвирлашда ундан ўзиб, илгарилаб кетади. Адиб истеъдодли олимларнинг эзгу-ниятлари туфайли турилган кашфиётлардан разил одамлар пул, мол-дунё орттириш учун фойдаланишини, бу йўлдаги аччиқ ҳақиқатларни, фожеий ишларни яширмай кўрсатади. Марварид изловчиларнинг бошлиғи Педро Зурита одам-балрак — Денгиз иблисини тутиб, текинга ишлатишни кўзлайди: «Агар махлуқни тутиб олиб, қўлга ўргатиб, марварид излашга мажбур қилсам-чи! Сувда яшовчи бу қурбақа бир артел овчиларнинг ўрнини босиши мумкин. Фойдасини айтмай-сизми? Ҳар бир овчига топган марвариди ҳақининг чорак қисмини бериш керак. Ҳалиги қурбақа эса текинга ишлайверди. Бунақада эса орада юз минг, миллион пезет ишлаш мумкин!»

Педро Зуритага ўхшаган олчоқлар учун табиат мўъжизам, илм-фан кашфиётлари ҳам қадрсиз. Улар ғаройиб табиат ҳодисаларидан хайратланиш, завқланиш ўрнига фақат шахсий фойда ундиришни талаб қилаётган манфаатлари йўлида ҳар қандай жиноятлардан ҳам қайтмайди

Профессор Доуэъл фалокатга учраган ёки оғир касаллик туфайли ўлимга маҳкум одамларнинг ҳаётини сақлаб қолиш мақсадида уларнинг танасидаги яроқсиз аъзоларни янгисига алмаштириш, бирдан иккинчисига кўчириб ўтказиш — трансплантация соҳасида буюк кашфиётларга эришади. У мураккаб тажрибалар ёрдамида танасиз ҳайвонлар бошини тирилтиради. Профессор Доуэъл қобилиятли шогирди-ассистенти Кернга бор билимларини ўргатади. Касали оғирлашганида эса, ўз жасадини илм-фан йўлида фойдаланишни васият қилади. Ассистент Кернда эса буюк кашфиёт қилиш учун доҳиёна истъодод йўқ. Озми-кўпми қобилияти билан узоққа бориш қийин. Одатда талантсиз одамларнинг кўпчилиги бошқаларнинг ютуқларига ҳасад қилади. Ҳасад эса ёвузликни туздиради. Керн ҳам озми-кўпми қобилиятини ишга солиб, махсус тўйимли қон тўлдирилган эритма ёрдамида, ўлган устозининг бошини тирилтиради. У, профессор Доуэълнинг оғир аҳволдан фойдаланиб, унинг кашфиётларини ёвузлик билан ўзлаштира бошлайди. Бу ўғирликни бутун дунёдан яшириб, сир сақлайди.

«Профессор Доуэълнинг боши» романини болагалигимизда қайта-қайта ҳаяжон билан ўқир эканмиз, Александр Беляевнинг ўзи ҳам ёшлигида оғир касал бўлиб, қўл-оёқлари ишламай қолганида танасизлик фожеасини қандай ҳис этганлигини билмас эдик. Дарвоқе, «Совет Жюль Верни» деб шуҳрат қозонган Александр Беляевнинг ҳаёти қаҳрамонлари ҳаётидай, ёрқин воқеаларга бой, ранг-баранг ва ибратлидир.

Александр Романович Беляев 1884 йилнинг 4 (16) мартида Смоленскда, руҳоний оиласида туғилди. Ёзувчининг қизи кейинчалик бундай хотирлайди: «Саша саргузашт асарларни ўқишга ишқибоз эди. Ана шунақа асарларни кўп ўқиганидан, ўзи ҳам қандайдир ихтиролар қилишга, ёвузларга қарши курашишга, кимларнидир қутқаришга ташна бўлиб юрарди. Лекин у яшаган шаҳарда сирли воқеалар йўқлигидан, уларни излашга тушарди».

Отаси Сашани диний семинарийга ўқишга берди. Бўлғуси адиб 17 ёшида ана шу семинарийда ўқини тугатди. Эҳтимол, унинг энг яхши асарларида турли диний-фалсафий тушунчалар, руҳий изланишлар теран очилишида ана шу мактабда олган билимларининг таъсири бордир? У мактабни битиргач, яна бадиий адабиётга, тасвирий санъатга, музика, театрга қизиқиб кетди. Ҳаваскорлик спектаклларида актёр бўлиб, роль ўйнади. Фотографияни ўрганди. Тахсилни давом эттириш учун Ярославлдаги ҳуқуқшунослик лицейига, айни вақтда консерваториянинг скрипка-ғижжак синфига ўқишга кирди. Таниқли адабиётшунос М. А. Соколова ёзишча, ёш Александр Беляев ўқишга пул жамғариш учун цирк оркестрида скрипкачи, театрга декоратор бўлиб ишлаган. Журналистика билан шугулланган. Беш йилдан сўнг Саша ҳуқуқшунослик лицейини тугатгач, Смоленскга қайтиб келиб, суд маҳкамасида ишлай бошлади. «Смоленский вестник» газетасига музика ва театр ҳақида мақола, тақризлар билан қатнашиб турди. Етти йил ишлаб, зарур миқдорда маблағ тўплагач, 1913 йилда Беляев хорижга саёҳатга кетди. Италия, Франция, Швейцарияни кезди, Байрон ва Шелли каби даҳо шоирлар, Брюллов ва Иванов каби буюк рассомлар қадами этган хушманзара жойларни кўрди. У Италияда Вуувий вулқони кратерига чиқди, Помпея шаҳри харобаларини кезди, Венецияда гондола-қайиқларда сузди, Марселда машҳур Александр Дюманинг қаҳрамони — граф Монте-Кристо қамалган Иф қасрини, Римда меъморчилик, ҳайкалтарошлик, мусаввирликнинг дурдона ёдгорликларини томоша қилди. Бу саёҳатлар унинг асарларига ҳаётбахш таъсир кўрсатди.

Александр Беляев хориждан қайтиб келгач, «Смоленский вестник» газетасида муҳаррир бўлиб ишлай бошлади. Айни вақтда театрга ҳам қатнашди, скрипкачи ва фортепианочи бўлди. Адиб Смоленск симфоник жамияти, Глинка музика тўғараги, Нафис санъатлар жамияти аъзоси бўлиб, шу ишлар юзасидан Москвага борган вақтларида Совет театр санъати асосчиларидан бири К. С. Станиславский билан учрашди. У бўлғуси адибнинг санъатга ўзини бағишлашини тилаган эди.

Аммо тез орада Александр Беляев оғир касалга йўлиқди. Суяк силига учраб, олти йил тўшақдан турмай ётди. Ирода қудрати билангина у, оғир касаллигига қарамай, чет тилларни, медицина, биология, тарихни, фан-техника янгиликларини ўргана бошлади. «Айтишми мумкинки, «Профессор Доуэълнинг боши» романи маълум маънода... автобиографик асардир,—деб эслайди адиб кейинчалик.—Уч ярим йил гипсланиб, оғир касал бўлиб ётганимда танамнинг ярмиси шол

бўлиб қолди. Қўлимни қимирлатсам-да, танам ҳаракатсиз бўлиб, фақат бошим, миямни ишлатардим, холос...»

Александр Беляев лирик романтик тасвирлари билан француз фантасти Жюль Вернга, ҳаёт фалсафаларини чуқур акс эттириш билан инглиз фантасти Герберт Уэллсга яқин туради. «Амфибия одам»ни ўқиганимизда Уэллснинг «Доктор Моро ороли» романидаги даҳшатлар ёдимизга тушади. Лекин, албатта, бу ерда сюжет ўшашлиги ҳақида эмас, балки Беляевнинг бадий истеъдод жиҳатдан икки улуғ санъаткорга яқинлиги ҳақида гап бормоқда. Дарвоқе, Александр Беляев 1934 йилда Ленинградда Герберт Уэллс билан учрашган, инглиз фантасти «Амфибия одам» ва «Профессор Доуэлнинг боши»га юксак баҳо берган эди.

Александр Беляев космонавтика асосчиси К. Э. Циолковский билан деярли бир вақтда космик училар илмий гипотезасини илгари сурди. Ернинг сунъий йўлдошлари илк бор Циолковский ва Беляев асарларида илмий жиҳатдан ишлаб чиқилди, десак янглишмаймиз. «КЭЦ юлдузи» романида секундига 8 км тезликда учувчи ракета Ернинг сунъий йўлдошига айланади. Сунъий йўлдошлар ёрдамида сайёраларо станциялар қуриш гоёси ҳам К. Э. Циолковский, Цандер ва Александр Беляев асарлари саҳифаларидан кейинчалик ҳаётга кўчиб ўтди. Бадий ва илмий фантастика изидан АҚШ, СССР ва бошқа давлатларнинг фазогирлари космик кемаларда учиб, само сирларини ўрганишга киришдилар. «КЭЦ юлдузи» романида фазогирлар оралиқ станциядан Ойга учиб ўтадилар ва унинг сатҳини ўргана бошлайдилар. Александр Беляевнинг уч томли асарларига муқаддима ёзган олим Б. Ляпунов айтишича, адиб парвоз ҳақидаги илмий муаммолар юзасидан К. Э. Циолковский билан хат ёзишиб турган. Космонавтика асосчиси, Беляевнинг асарларини ўқиб, кўпчилик илмий гоъларини маъқуллаган. У Беляевнинг «Йўқликка парвоз» романига сўзбоши ёзиб, асарга юксак баҳо берган эди. Бу асарда ерликларнинг Тонг юлдузи — Венера — Зухра сайёрасига саёҳати тасвирланади. Асарда Ернинг миллион, миллиард йиллар илгариги ҳолати — Зухрада энди бошлангани, у ердаги яшноқ ўрмонлар, гигант ҳайвонлар, баҳайбат қушлар, ҳашаротлар, ғаройиб махлуқлар тасвирланади. Б. Ляпунов айтганидек, Беляевнинг бу романи бадий ёрқинлиги жиҳатидан инглиз адиби Артур Конан-Дойлнинг «Йўқолган дунё» асаридан қолишмайди.

Александр Беляев ижоди Москвада ва Ленинградда чиқадиган «Вокруг света» («Дунё бўйлаб»), шунингдек, «Всемирный следопыт» («Бутун дунё изтопари») журналлари билан боғлиқдир. Адибнинг «Профессор Доуэлнинг боши», «Амфибия одам», «Чўккан кемалар ороли», «Атлантиканинг сўнгги одами», «Ҳаво савдогари», «Сувости деҳқонлари» асарлари илк бор худди шу журналларда олам юзини кўрди. Бадий савияси турлича бўлган бу асарларда кўтарилган илмий проблемалар кўп минглаб орзумдларни ҳаяжонлантирди.

«КЭЦ юлдузи» романида Ой манзараларидан ташқари фавқулудда саргузаштларни кўрмаймиз. Асар қаҳрамонлари Тошкент, Андижон, Уш орқали Помир-Олой тоғларидаги КЭЦ шаҳарчасига бориб, космик парвозларда қатнашадилар. Қаҳрамонлар Ойга қадам қўйгач, бундай манзараларга дуч келадилар: «Худди камалакдай товланувчи сеҳрли шарқ гилами дейсиз. У ер-бу ерда қордай оппоқ тизмалар, пуштиранг харсанглар кўзга ташланади... Тоғ биллурларига қараб бўлмайдди, кўзинг нурини олади. Ёқутлар қон томчиларидай осилиб турибди. Тўқ сариқ гиацинтлар, қип-қизил пиронлар, қора метанитлар, бинафшаранг альмандинлар яшнаб турган гулзорни эслатади. Кўк ёқут, зумрад ва аметистлар уюм-уюм бўлиб ётибди... Қаердандир, қоянинг ўткир қиррасидан бир тутам нур ёғилапти. Фақат олмосларгина шундай нур таратиши мумкин... Қимматбаҳо тошлар худди ранг-баранг шабнамдай, қоялар, чўққиларда тўшалиб ётарди...»

«КЭЦ юлдузи» романида Ойнинг ўтмиши ва келажаги ҳақидаги фикрлар ҳам ҳайратлантиради ўқувчини. Беляев ёзишича, Ойнинг кўринмас тарафида жуда катта, гигант жарлик бор — шу туфайли у ярим шар шаклини йўқотган. Бундан шундай хулоса келиб чиқади — Ой ҳар доим оғир тарафи билан ерга қараб туради. Келгусида Ойнинг парчаланиши давом этиб, Ер апрофида кичик-роқ табиий йўлдошлардан иборат ҳалқа ҳосил бўлиши мумкин. Асар қаҳрамонлари Артемьев, Соколовский, Тюринлар юксак гоъвий кишилар қилиб кўрсатилади — улар Ойдаги олмос, жавоҳирларга бебаҳо хазина сифатида қарашмайди, кўмирни синдиргандай олмосларни ҳам синдириб кўришади. Уттинчи йил

лардаги совет кишиларининг фидойилиги жавоҳирларга нисбатан шундай муносабатни талаб қиларди. Аммо, эндиликда Ойга парвозлар астронавтларни илмий қизиқишдан ташқари қимматбаҳо тошлари билан ҳам қизиқтирса керак.

«Жаҳонгир» романи Александр Беляевнинг энг мароқли, ўткир сюжетли, бадиий пишиқ асарларидан бири. Бу ерда инсон руҳий оламини, унинг фикрлари, кайфиятини узоқ масофадан туриб, радиотўлқинлар орқали бошқариш муаммолари билан ахлоқий муаммолар — ирода қудрати, софдиллик, камтаринлик, гўзаллик, худбинлик, олчоқлик, ёвузлик муаммолари бир-бирига боғланиб кетган. Асарнинг бош қаҳрамони — истеъдодли, ғайратли, иродали, лекин ёвузликларга мойил Людвиг Штирнер инглиз фантасти Герберт Уэллснинг «Кўринмас одам»и — Гриффинни эслатади. Аммо бу ерда қаҳрамон мутлақ бошқа илмий кашфиёт йўлида ишлайди. У инсон туйғуларини — меҳр, нафрат, ҳатто севгисини олис масофадан бошқаришга эришади. Камтарин, нозиктаъб, малоҳатли қиз Эльза Глюк романдаги энг мафтункор образлардан биридир. У қудратли Штирнерни эмас, балки камтарин ва ҳалол юрист Отто Зауэрни яхши кўради. Аммо Штирнер ўзининг илмий қудратидан фойдаланиб, қизнинг руҳий оламини алғов-далғов қилиб юборади. Штирнер сирли қуроли ёрдамида шаҳардаги барча одамларни бир вақтда ялли гипноз ҳолатига тушира олади. Детектив воқеалар бир-биридан сирли ва кескин тус олади. Автор драматик, фожеали воқеаларнинг ҳам ҳажвий, қулгили тарафларини нозик юмор билан тасвирлай олади. Аммо ана шу енгил юмор замирида теран фикрлар ётади. Шаҳардаги турли ижтимоий гуруҳларга мансуб одамларнинг руҳияти, кайфиятлари радиотўлқинлар ёрдамида атайлаб, чалкаштириб юборилганида ғалати манзаралар келиб чиқади. Эски сиёсий муҳолифлар — монархист (подшопараст) билан анархист (бебошлик вакили) қучоқлашиб, оғиз-бурун ўзинишади. Дайди бола эса семиз полициячига гул тақдим қилади. Полициячи билан дайди бола бирга қўшиқ айтади. Тилла магазин эгаси бойликларини ҳаммага текин улашиб юборади. Бу оммавий ярашувдан ҳам баъзи одамлар кўрқиб қолишади: «Инсон онги ва руҳиятини бу қадар жиловлаб олган душман ким ўзи? Хоҳласа, у одамларни қонхўр, жинни қилади, хоҳласа меҳрибон ва ҳотамтой қилиб юборади. Унинг учун одамлар кўғирчоқдай бир гап. Хоҳласа ҳузур бахш этади, хоҳласа, майиб-мажруҳ қилади, ўлдирди, ўлдирганда ҳам бирорта ўқ узмасдан, шовқин-суронсиз, ўзи кўзга кўринмай ўлдирди. Ҳа, бундай душмандан кўрқмай кўр-чи?»

Замонамизнинг атоқли адиби Чингиз Айтматов «Жаҳонгир» романини ўқиганми, йўқми — билмадик, аммо унинг «Асрга татиғулик кун» романида Едигей қадрдон дўсти Қозонғопни бу оламдан сўнгги йўлга кузатиш олдидан суҳбат вақтида шундай гапларни эшитилади: суҳбатда айтилишича, яқин келгусида марказдан туриб, одам миясига шундай сигналлар юбориладики, уларга сўзсиз бўйсунасан. Радиотўлқиндан келган буйруқ асосида қаёққа юриш керак бўлса, ўша ёққа юрасан. Юқоридагилар нимани буюрса ўша ишни қиласан... Бошқача, айтганда, одамлар манқуртларга айланади. Бу гапларни баъзилар чўпчак деб қулиб қўя қолишади. Аммо бу ҳазил-мутойибалар замирида фалокат борлигини кўпчилик сезиб турарди. Хуллас, Александр Беляевни тўлқинлантирган оммавий гипноз, одамларнинг эркинлиги йўқотилиши муаммолари айниқса турғунлик йилларида реал хавфга айланди. Уша вақтларда ялли гоёларга ишонмаган, ўз эркини бермаган, мустақил, ўзига хос фикрлаган қанча-қанча истеъдодли одамлар репрессия қилиниб, қамоқларга ташланди. Манқурт одамлар янада кўпайди. Бундайлар ўз тилига, динига, маданиятига сотқинлик қилдилар — ўз туққан онасини отиб ўлдирган манқуртга ўхшаб иш юритдилар. Узини асраш учун бошқаларга туҳмат ёғдирдилар.

Александр Беляев ўттизинчи йиллардаёқ фашистларнинг қудратли шахс-суперменлик гоёларини, жаҳонгирлик гоёларини фош этганди. Санъаткор сифатида Беляев жаҳонга ҳукмронликни даъво қилувчи Людвиг Штирнернинг мураккаб характерини руҳий таҳлил этади. У жуда ақлли, заковатли шахс. Эльза Глюкни қизгин севиб қолчак, қандай қилиб бўлса ҳам унга эришишга қасд қилади. У ўта мағрур, ўз кучига ишонган, илм-фанда жуда катта ғалабаларга эришган бўлса-да, кўпинча ўзини камтарин, кокисор тутади. Иложи борица адолатли иш тутсади. Кекса меросхўр Оскар Готлиб қарзга ботиб, жар ёқасига бориб қолганида Штирнер (севгилиси маслаҳати билан) икки юз минг пулни текинга бериб юборади.

Штирнер ақл-заковати билан охири жаҳонга ҳукмронлик истаги бемаъни

эканлигини англайди. Ихтиёрий равишда инсофга келиб, жангни бас қилади. Истеъдодли рус олими Качинский унга каттазанглик қилиб, «Сиз ўққиздингиз... ҳукмронлигингиз тугади. Ҳокимиятингиз парчаланиб кетди», деганида жаҳли чиқади: «Елғон! Ҳали сиз кўрмаган ихтироларим бор. Миллионлаб одамларнинг фикр тўлқинларини тўпловчи аккумуляция, мислсиз кучайтиргичлар... Агар буларнинг барини ишга солсам ҳаммаларингизни янчиб, эзиб ташлаган бўлардим...»

Хуллас, олий одам ўз қудратидан, ҳокимиятидан, барча даъволаридан воз кечади, софдил инсонлигига қайтади, оғир мусибатли изланишлар ниҳоясида шакл сифатида ўзини қайтадан топади. Шунинг ўзи инсон қудратидан далолат эмасми? Ёзувчи шахс руҳиятининг эволюциясини кўрсатиш учун қаҳрамон кундаликлари-дан моҳирона фойдаланади. Штирнер «хотира дафтари» жамяят ва истеъдодли шахс ўртасидаги мураккаб муносабатларни таҳлил этиш учун ибратли манбадир. Жамяятда ақл-идроссиз, гўзал ҳис-туйғуларсиз, лекин тайёр, муғамбир, пасткаш одамлар қадрланиб, ақл-заковатли, порлоқ истеъдодли одамлар қадрини топмаслигидан қаҳрамон руҳида зиддиятли кечинмалар, мураккаб ўзгаришлар юз беради. Ниҳоят, қаҳрамон оддий инсонликка қайтиш учун беҳисоб бойликларидан ҳам, ҳатто севгилисидан ҳам кечади... Бу ҳодиса ҳозирги ўқувчилар оммаси учун ишонарли эмас, чунки баъзилар, афсуски, чин инсон бўлишга эмас, пасткашлик билан бўлса ҳам бойишга, амал-мансабга, бир-бирларига ҳукмини ўтказишга, хўрлашга интилади. «Жаҳонгир» романида зукко ўқувчини ўйлантириб қўядиган ахлоқий муаммолар кўп. Нозиктаъб, қалбан ва жисман гўзал Эльза Глюк нега истеъдодли Штирнерни эмас, балки ҳамма қатори оддий хизматчи Отто Зауерни яхши кўради? Нима учун Штирнер голиб чиқаётганида курашдан воз кечиб, қочиб кетади? Сизни севмаган одамни зўрлаб севдириш мумкинми? Инсоийлик нима? Шунга ўхшаш қизиқ муаммоларга асарнинг охирларида жавоб топишингиз мумкин.

Кўпчилик олимлар, ҳатто Альберт Эйнштейндай даҳо олимлар ҳам илмий муаммолар билан шуғулланишар экан, ўз кашфиётларининг зарарларини етарли тасаввур қилмаган... Александр Беляев баъзи асарларида медицина-тиббидедаги кашфиётларнинг ижтимоий оқибатларини кўрсатади. Адиб «Амфибия одам», «Профессор Дуээннинг боши» романларида кўтарган илмий-руҳий-ижтимоий муаммолар таҳлилини бошқа асарларида янада чуқурлаштиради. «Қиёфасини йўқотган одам» ва «Қиёфасини топган одам» романиларида Александр Беляев инсон вужудининг ички секреция безлари билан шуғулланувчи эндокринология фани муаммоларига мурожаат қилади. Бадбашаралиги билан машҳур киноартист Тонио Престо чиройли одам бўлишни хоҳлайди. Доктор Цорн топган ғаройиб дори одамнинг қиёфасини ўзгариради. Шу дори ёрдамида чиройли бўлиб олган Тонио ишсизлик, хор-зорлик азобларини бошдан кечирган аввалги «ўзлиги» ўлиб кетганидан изтироб чекади. Тонио душманларидан ўч олиш учун ғаройиб дори ёрдамида олчоқларни бесўнақай вужудларга айлантиради ва уни ҳам хор-зорликка йўлқтиради.

«Қиёфасини йўқотган одам» романида ёзувчи қаҳрамоннинг жисмоний жаҳатдан бошқа одамга айланиш жараёнини тасвирлар экан, унинг руҳий оламидаги ўзгаришларни ҳам чуқур тасвирлайди. Бахтсиз болаликни бошдан кечирган бадбашара Тонио Престо кейинчалик машҳур, бой-бадавлат киноартист бўлиб кетган. У кино юдузи, гўзал актриса Гедди Люксини севади. Аммо бадбашаралиги туфайли севгиси рад этилиб, актриса сизингиз изтироблар чекади. Тиббий кашфиёт туфайли чиройли йигитга айланиб қолгач, уни ўз хизматкори ҳам танимайди ва уйдан ҳайдаб чиқаради. Севгилиси хузурига бориб, ўзини танитишга интилади. Лекин қиз ҳам уни танишни хоҳламайди. Чунки, у илгариги, содда ва бадбашара, комик актёр Престони севишини тан олади. Бу чиройли йигитни эса ҳайдаб чиқаради. Киностудия раҳбарлари бадбашара актёрнинг чиройли бўлиб қолганидан ғазабланишади. Чунки, улар пакана, хунук, қулгили Тонио билан ўн йилга, бир қанча кинокомедияларга, миллион-миллион долларга шартнома тузишган. «Виздан руҳсатсиз, шартномани бузиб, чиройли бўлишга ҳаққингиз йўқ» дейишади улар. Ҳатто Тонионинг машҳур қинғир бурни ҳам киночилар томонидан сотиб олинган экан. Киносавдогарлар учун талант — иккинчи даражали гап, энг муҳими — рекламага сарфланган миллионлар. «Талант билан не-не одамлар хор-зорликда яшаппти, реклама билан қобилиятсизлар шон-шухратга кўмилган. Хуллас, бадавлат киноактёрни ўз уйига ўғирликка тушди деб судга беришади.

Тонио аранг қўтилади. Асарда прокурорнинг «мантиқий» хулосалари, ашаддий лўттибозлиги фош этилади.

Тонио Престо сотқин киносавдогарлардан ўч олишнинг ғаройиб усулини ўйлаб топади. У ҳамма нуфузли киночиларни хайрлашув зиёфатига таклиф этади. Талантли актёр Тонионинг хайрлашув зиёфатидаги нутқи романнинг энг ёрқин, эса қоларли саҳифаларидан биридир. «Жаноблар ва хонимлар,— дейди у.— Хитойда бирор ножўя иш қилиб қўйган одам «қиёфасини йўқотган» деб, маънавий ўлимга ҳукм этилади...

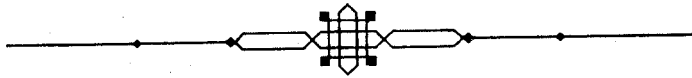
... Бизнинг олий маданиятли мамлакатимизда эса аҳвол бошқача. Бизда одамнинг қиёфаси ҳамёни билан жуда қаттиқ боғланган. Ҳамён қаппайган экан, ҳар қандай ножўя ишлар қилсак ҳам, хитойча маънода қиёфамиз ўзгармайди. Лекин, жисмоний қиёфамиз ўзгарса-чи, бундай одамнинг аҳволига вой. Бундай одамлар мол-дунёдан, нуфуздан, дўстларидан, ишидан, севгисидан айрилади... Тагин муҳтарам меҳмонларим мени гўзал мамлакатимизнинг ажойиб қонунларини танқид қиляпти деб ўйламанглар. Асло ундай эмас. Мен бу қонунлар ва одатларни оқилона деб биламан, уларга таъзим қиламан. Мен адашган фарзандингизни кечиринглар...» Зиёфат кечаси Тонио ғойиб бўлади. Ҳафталар, ойлар ўтиб машҳур киночиларнинг таналари қинғир-қийшиқ ўсиб, бесўнақайлашиб боради... Кейин яна ажойиб-ғаройиб воқеалар бир-бирига улашиб кетади. Бу асарлар ўқувчига олам-олам завқ бериши, унинг маънавий оламини бойитиши табиийдир.

Ажойиб-ғаройиб ўлкалар, табиатдаги сирли ҳодисалар, олис саёҳатлар романтикаси Александр Беляевни ҳамиша мафтун этарди. У «Атлантиканинг сўнгги одами» романида совет бадиий фантастикасида биринчилардан бўлиб, олис замонларда йўқолиб кетган Атлантида қитъасининг ҳалокати сирларини тадқиқ этади. Асарда қуллар қўзғолони, шох ва қоҳинларнинг орол фалокати вақтида қочиши, тирик қолган сўнгги талантнинг бошидан кечирганлари тасвирланади.

«Ҳалокатга учраган кемалар ороли» романида адиб романтик саргузаштлар, катта оламдан узилган хилват маъволар, жиноят олами кишиларнинг ўзаро жанжал-тўполонлари фонида яхшилик ва ёмонлик, мардлик ва тубанлик каби маънавий ҳодисаларни тасвирлайди.

Александр Беляев яшаб, ижод қилган йиллар ижтимоий ҳаётда фидойилик, ғайрат, ташаббус, айни вақтда ғоявий догатизм, репрессиялар авж олган, ёрқин ижодкорлар таъқибга учраган оғир синов йиллари эди. Беляев асарлари шаблондан, қолипдан узоқлиги, инсоният дарду ҳасратлари, орзу-армонларига хайрихошлиги, ёвузликка нафрат туйғулари билан йўғрилгани туфайли жуда кўп танқидларга ҳам учради. Халқнинг меҳрини ҳам қозонди. Унинг асарлари бағридаги романтик орзулар, илмий ва маънавий хазиналар ёш авлодни ҳамиша тўлқинлантиради ва эзгуликка чорлайди.

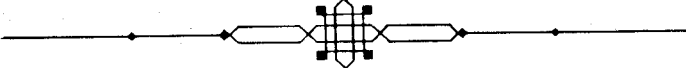
МАҲКАМ МАҲМУДОВ,
филология фанлари номзоди

АМФИБИЯ ОДАМ

ИЛМИЙ-ФАНТАСТИК
РОМАН

БИРИНЧИ ҚИСМ

«ДЕНГИЗ ИБЛИСИ»

Аргентина ёзининг дим январь оқшоми. Осмон тўла юлдуз. «Медуза» лангар ташлаганча қимир этмай турибди. Кеча сукунатини бузувчи тўлқиннинг шовуллаши ҳам, кема абзалларининг гижирлаши ҳам эшитилмайди. Океан бамисоли қаттиқ уйқуга кетганга ўхшайди.

Кеманинг палубасида ярим яланғоч марварид қидирувчилар ётишибди. Жазирама иссиқ ва оғир меҳнат натижасида ҳолсизланган бу кишилар дам ўтмай у ёнбошларидан-бу ёнбошларига ағдарилар, тинмай пишилла, уйқусираб чинқиришарди. Уларнинг қўл-оёқлари асабий равишда учиб-учиб тушади. Ким билади дейсиз, эҳтимол тушларида ўзларининг ёвуз душманларини — акулани кўриб қолишгандир. Ёзнинг бу иссиқ ва дим кунларида улар шу қадар чарчашадикки, овдан кейин ҳатто қайиқларни палубага кўтариб қўйишга ҳам мадорлари қолмайди. Дарвоқе, бунинг ҳожати ҳам йўқ эди: ҳавонинг авзойи бузилишидан дарак берувчи ҳеч қандай аломат сезилмасди. Қайиқлар лангар занжирига боғланган ҳолда кечаси билан сувда тураверарди. Реялар¹ нотекис, кеманинг жиҳозлари дурустгина саранжомланмаган, йиғиштирилмаган учбурчакли елкан енгил шабадада билинар-билимас силкинади. Палубанинг қўйруғидан тумшуғигача бўлган бутун саҳни чиғаноқ уюмлари, ёқутранг оҳактош қолдиқлари, қидирувчилар сув остига осилиб тушадиган арқон, чиғаноқлар солинадиган бўз қоплар ва бўш бочкачалар билан тўлиб-тошган.

Мачта ёнида чучук сув тўла каттакон бочка турибди. Унинг четига темир чўмич осиб қўйилган. Бочка теварагига тўкилган сув тун қоронғилигида қора доғ янглиғ кўзга ташланади.

Аҳён-аҳён марварид қидирувчиларнинг гоҳ униси, гоҳ буниси ўрнидан туради-да, уйқу аралаш гандираклаб, ухлаб ётган кишиларнинг оёқ-қўлини босиб бочкага томон юради. У кўзини ҳам очмай бир чўмич сувни ичади-ю, шу он сув эмас, балки ўткир спирт ичган кишидай ўзини дуч келган ерга ташлайди. Қидирувчиларни чанқоқлик азобларди: эрталаб ишдан олдин овқатланиш хавфли — сув остида кучли босим остида ишлашга тўғри келади,— шунинг учун ҳам улар уззукун сувнинг таги қоронғилашгунча оч-наҳор ишлашар, фақат ётар пайтдагина тамадди қилиб олишарди, емишлари эса нуқул тузланган гўшт бўларди.

¹ Рея — мачтада елканни тикиб қўядиган кўндаланг ёғоч.

Кечаси вахтада ҳинду¹ Балтазар турарди. У «Медуза» кемасининг хўжайини капитан Педро Зуританинг ишончли ёрдамчиси эди.

Балтазар ёшлигида машҳур марварид қидирувчи бўлган эди. У сув остида одатдагидан икки барабар ортиқ, яъни тўқсон ва ҳатто юз секундгача тура оларди.

«Нима сабабдан? Чунки у пайтларда қандай қилиб ўргатишни билишарди, бизни жуда ёшлигимиздан ўргата бошлардилар, — деб ҳикоя қилади Балтазар ёш марварид қидирувчиларга. — Отам мени Хозега шогирдликка берганида ўн ёшда эдим. Унинг қўлида ўн икки бола таълим оларди. Бизга у мана бундай усулда иш ўргатарди: сувга оқ тош ёки чиғаноқ ташларди-да: «Шўнғиб, олиб чиқ!» деб буюрарди ва борган сари уни чуқуროқ жойга ташларди. Олиб чиқсанг — олиб чиқдинг, борди-ю олиб чиқолмасанг — дарра ёки хипчин билан ўлгудай савалаб, худди кучукболадай яна сувга отарди. Қайтадан шўнғийсан. Бизни шу тариқа шўнғишга ўргатишган. Кейин сув остида узок туришга ўргата бошлади. Кексароқ, тажрибалироқ қидирувчи сув тагига тушиб, лангарга сават ёки тўр боғлаб қўярди. Кейин биз шўнғиб уни ечиб олиб чиқардик. Қуруқ чиқиш мумкин эмас. Акс ҳолда калтакланасан.

Бизни шафқатсиз дўппослашарди. Ҳамма ҳам бунга чидаш беравермасди. Аммо мен бутун округда энг абжир қидирувчи бўлиб қолдим. Кўп пул топардим».

Балтазар кексайиб қолгани учун хатарли бўлган марварид қидирувчилик касби билан шуғулланмай қўйди. Унинг чап оёғини акула тиши майиб қилган, биқинини лангар занжири жароҳатлаган эди. У Буэнос-Айресда кичкина дўкон очиб, марварид, маржон, чиғаноқ ва бошқа нодир денгиз тошлари билан савдосотиқ қиларди. Аммо қирғоқда зерикиб қолар ва тез-тез марварид овига чиқиб турарди. Саноатчилар уни кадрлардилар. Ла-Плата кўрфази, унинг қирғоқлари ва марварид чиғаноқлари учрайдиган бошқа жойларни ҳеч ким Балтазардек яхши билмасди. Қидирувчилар уни ҳурмат қилардилар. У хўжайинларнинг ҳам, марварид қидирувчиларнинг ҳам кўнглини ола биларди.

Балтазар ёш қидирувчиларга ўз касбининг бутун сирларини: нафасни қандай тутиб туриш керак, акула ҳужумини қандай қайтариш керак, баъзан эса, хонаси келганда, хўжайиндан марваридни қандай яшириб қолиш керак — ҳаммасини ўргатарди.

Саноатчилар, кема эгалари Балтазарнинг бир қарашдаёқ марваридни бехато танлай олишини ва хўжайин фойдасига энг сараларинигина ажратишини яхши билишарди.

Шунинг учун ҳам саноатчилар уни ёрдамчи ва маслаҳатчи сифатида ўзлари билан бажонидил овга олиб чиқардилар.

Балтазар кичкина бочка устида бамайлихотир йўғон сигара тутатиб ўтирибди. Мачтага ўрнатилган фонарь шуъласи унинг узунчоқ текис юзида, ихчам бурни ва катта-катта чиройли кўзла-

¹ Ҳиндулар — Америкада яшовчи аҳоли.

рида жилва қилади. Балтазарнинг қовоқлари вазмин юмилар ва яна оҳиста кўтариларди. Уни уйқу босаётган эди. Аммо кўзлари юмуқ бўлса ҳам, қулоқлари сергак. Улар ҳатто қаттиқ уйқу вақтида ҳам ҳар қандай хавфдан огоҳ туради. Аммо ҳозир Балтазар ухлаётганларнинг фақат узун-қисқа нафасию гулдирашинигина эшитарди. Қирғоқдан марварид моллюскаларининг қўланса ҳиди келиб турибди,—марваридларни осонроқ ажратиб олиш мақсадида уларни қирғоқда чиритишарди: тирик моллюсканинг чиғаноғини ёриш гоят мушкул эди. Бу ҳид ҳозир бошқа ҳар қандай кишининг кўнглини айнитган бўларди. Балтазар эса, аксинча, ҳузур қилиб нафас оларди. Дарбадар кезувчилар, марварид кидирувчилар ва мана шу ҳид унга эркин дунё қувончларини, денгизнинг кўнгилга гулғула солувчи хатарларини эслатарди.

Марварид ажратиб олингандан кейин қолган йирик-йирик чиғаноқларни «Медуза»га келтиришарди. Кейин Зурита уларни тугма ва запонкалар тайёрлайдиган фабрикаларга пулларди.

Балтазарни уйқу енгди. Ҳолсизланган бармоқлари орасидан кўп ўтмай сигара сирғалиб тушиб кетди. Боши кўкрагига ҳам бўлди.

Аммо кутилмаганда океан қаъридан янграган аллақандай товуш уни уйғотди. Сал ўтмай овоз яқинроқдан эшитилди. Балтазар кўзларини очди. Худди биров бурғи чалгандай, кетидан ёшгина йигит жарангдор товушда «А!..» деб қичқиргандай бўлди. Кейинроқ эса овоз яна ҳам баландроқ янгради.

Бурғунинг оҳангдор садоси пароходнинг чинқироқ гудоғига, қувноқ нидо эса ғарқ бўлаётган кишининг талваса аралаш бақирғига сира ўхшамасди. Бу қандайдир янги, номаълум нарса эди. Балтазар ўрнидан турди, назарида бир зумда сергаклашиб қолгандай туюлди. Бортга яқинлашиб океан саҳнига диққат билан разм солди. Тирик жон кўринмайди. Жимжитлик. Балтазар палубада чўзилиб ётган ҳиндуни оёғи билан туртиб уйғотди, у ўрнидан кўзгалиши билан:

— Бақиряпти. Бу ўша бўлса керак,— деди пичирлаб.

— Эшитмаяпман,— деб жавоб берди ҳинду-гурона¹ паст овозда, чўккалаганча атрофга қулоқ соларкан. Шу пайт бурғу садоси ва қичқирик яна тун сукунатини бузди.

— А-а!..

Гурона бу товушни эшитиши билан худди бошига қамчи тушгандай энгашиб олди.

— Рост, ўшанга ўхшайди,— деди у қўрқувдан тишларини тақиллатиб.

Бошқалар ҳам уйғонди. Улар зулмат дастидан паноҳ излагандай, фонарнинг хира сарғиш нури ёритиб турган ерга тўпланишди. Одамлар бир-бирларига қисилиб ўтириб олишди-да, атрофга диққат билан қулоқ сола бошлашди. Бурғу овози ва қичқирик

¹ Гурона - Америкалик ҳиндуларнинг бир қабиласи (Автор изоҳи).

яна бир марта жуда узоқдан эшитилди-ю, ҳаммаёққа жимжитлик чўкди.

— Худди ўзи...

— «Денгиз иблиси», — деб пичирлашди балиқчилар.

— Бу ерда қолиш мумкин эмас!

— Акуладан ҳам ёмонроқ бу!

— Хўжайинни чақириш керак!

Ялангоёқ кишининг қадам товуши эшитилди. Палубага эснаб, сержун кўкрагини қашилаб хўжайин Педро Зурита чиқди. У кўйлаксиз, эгнига фақат бўз иштон кийиб олган эди: энлик чарм камарида тўппонча ғилофи осилиб турибди. Фонарь ёруғида унинг уйқуга тўйган ва офтоб қорайтирган юзи, пешонасига хурпайиб тушиб турган қуюқ жингалак сочи, қоп-қора қошлари, учи тепага қайрилган пахмоқ мўйлови ҳамда кичкина мошгуруч соқоли аниқ кўзга ташланиб турарди.

— Нима гап?

Унинг йўгон, осойишта товуши ва дадил ҳаракатлари ҳиндуларнинг жонига бир оз ора кирди.

Улар бараварига чулдираша кетишди.

Балтазар қўлини юқорига кўтариб, одамларни тинчитди ва:

— Биз анови... «денгиз иблиси» нинг овозини эшитдик, — деди.

— Сизларга шундай туюлган! — деб жавоб берди Педро уйқусираган ҳолда бошини қуйи эгиб.

— Йўқ, туюлгани йўқ. «А-а» деганини, бурғу овозини ҳаммамиз эшитдик! — деб бақиришди балиқчилар.

Балтазар бояги ишора билан ғала-ғовурни босгач, яна ўзи сўз бошлади:

— Ўз қулоғим билан эшитдим. Фақат «иблис» гина ана шундай қила олади. Денгизда бошқа ҳеч ким бурғу чалмайди ҳам, қичқирмайди ҳам. Бу ердан дарҳол жўнаш керак.

— Чўпчак! — деб жавоб берди Педро Зурита ҳалигидай бепарволик билан. У ҳали чириб битмаган сассиқ чиганоқларни қирғоқдан кемага ташиб келтиришни истамасди. Аммо ҳиндуларни кўндиришнинг иложи бўлмади. Улар безовталанишар, қўлларини пахса қилиб бақиришар, агар Зурита лангарни кўтармаса, эртагаёқ қирғоққа чиқиб, Буэнос-Айресега яёв жўнаёжакларини айтиб, уни қўрқитишарди.

— «Денгиз иблиси» ни ҳам жин урсин, сенларни ҳам! Бўпти. Эрталаб лангарни кўтарамиз, — деди капитан ва алланималар дея ғулдираб, ўз каютаси томон кетди.

Унинг қайтиб уйқуси келмади. Чироқни ёқди-да, сигара тутатиб торгина каютанинг у бурчидан-бу бурчига юра бошлади. У яқиндан бери шу атрофда пайдо бўлиб, балиқчиларнинг ва қирғоқда яшовчи аҳолининг юрагига ғулғула солган номаълум мавжудот ҳақида ўйларди.

Ҳали ҳеч ким у махлуқни кўрган эмас, аммо у бир неча марта ўзидан дарак берди. У ҳақда уйдирма ҳам тўқилганди. Денгизчилар бундай миш-мишларни махлуқнинг ўзи эшитиб қолишидан қўрқиб, ўзаро пичирлашиб гаплашардилар.

Баъзиларга у зарар етказар, айрим кишиларга эса кутилмаганда ёрдам кўрсатарди. «У денгиз худоси, — деб гапиришарди кекса ҳиндулар, — ер юзида адолат ўрнатиш учун ҳар минг йилда бир марта денгиз остидан чиқади».

Католик руҳонийлари соддадил панларни, бу нарса «денгиз иблиси», деб ишонтирарди. Одамларнинг муқаддас, католик черковига эътиқоди камайгани касофатидан у пайдо бўлган эмиш.

Оғиздан-оғизга ўтиб юрган бу гаплар Буэнос-Айресгача етиб борди. Бир неча ҳафтагача «денгиз иблиси» маҳаллий газеталарнинг хроникачи ва фельетончиларига асосий тема бўлиб қолди. Мабодо номаълум шароитда одам ташийдиган ва балиқ овловчи кемалар фарқ бўлса ёки балиқ тутадиган тўрлар қирқилиб қолса ёхуд тутилган балиқ тасодифан гумдон бўлса — буларнинг барини «денгиз иблиси»дан кўришарди. Аммо айрим кишилар «иблис»нинг баъзан қайиққа балиқ ташлагани ва бир куни ҳатто фарқ бўлаётган кишини қутқаргани ҳақида гапиришарди.

Чўкиб кетишига сал қолган бир одамнинг жон куйдириб айтишича, у энди сувга ботаётганда кимдир пастдан унинг орқасига кафтини қўйган ва шу алпозда уни суяб қирғоққача сузиб бориб, қум устида қолдирган-да, ўзи бир зумда тўлқинлар орасида ғойиб бўлган.

Аммо қизиғи шунда эдики, «иблис»нинг ўзини ҳеч ким кўрмаганди. Бу сирли мавжудотнинг ташқи қиёфасини ҳам ҳеч ким айтиб беролмасди. Албатта, каромат қилувчилар ҳам топилди — улар «иблис»ни шохдор, эчкисоқол, йўлбарс оёқли, балиқникига ўхшаш думли қилиб тасвирлашар ёки одамларникидек оёқли жуда улкан шохдор бақага ўхшатишарди.

Буэнос-Айреснинг ҳукумат амалдорлари дастлаб бу латифаларни ва газета хабарларини бемаъни уйдирма ҳисоблаб, эътибор беришмади.

Аммо безовталиқ, айниқса балиқчилар орасидаги ташвиш кун сайин кучайиб борарди. Кўпгина балиқчиларнинг денгизга қиқишга юраги бетламай қолди. Овнинг мазаси қочиши билан аҳоли ўртасида балиқ танқислиги сезила бошлади. Шундан кейин маҳаллий маъмурлар бу машмашани текширишга қарор қилишди. «Қирғоқдаги аҳоли ўртасида ғулгула ва ваҳима туғдираётган номаълум махлуқ қўлга олинсин», деган буйруқ билан қирғоқ соқчилиги полициясининг бир неча катери ҳамда моторли қайиқлари сафарбар қилинди.

Полиция Ла-Плата кўрфазини ва қирғоқ атрофини икки ҳафта тити-пит қилиб, пировардида бир неча ҳиндуни ёлгон уйдирмаларнинг ашаддий тарғиботчилари ва безовталиқ уруғини сепувчилар сифатида қўлга олди. Аммо «иблис» ҳамон тутқич бермасди.

Полиция бошлиғи ҳеч қандай «иблис»нинг йўқлиги, бу гапларнинг ҳаммаси қўлга олинган нодон кишилар томонидан тўқиб чиқарилганлиги ва улар тегишли жазоларини тортажаклари ҳақида расмий ахборот эълон қилди ҳамда балиқчиларни ҳар турли миш-мишларга ишонмасликка ва бемалол ов қилаверишга даъват этди.

Бу хабар бирмунча вақтгача ўз таъсирини кўрсатди. Лекин «иблис»нинг қалтис ҳазили давом этаверди.

Бир кунй кечаси қирғоқдан анча узоқда тунаб қолган балиқчилар ўз қайиқларида пайдо бўлиб қолган эчки боласининг маърашидан уйғониб кетдилар. Бошқа қайиқдаги балиқчиларнинг тўрлари сувдан қирқилиб чиқди.

«Иблис»нинг яна дарагини эшитиб севинган журналистлар энди олимларнинг фикрини кутишарди.

Олимлар ҳам бу масалага қизиқа бошлаган эдилар.

Улар, денгизда фанга маълум бўлмаган ва фақат инсонга хос ҳаракатлар қилувчи ҳеч қандай махлуқ йўқ, деб ҳисоблашарди. «Мабодо, — деб ёзишарди олимлар, — океаннинг кам ўрганилган чуқурликларида бундай махлуқ пайдо бўлган бўлса, эҳтимол». Аммо улар номаълум махлуқнинг инсонгагина қобил бўлган ҳаракатлар қилишига ҳануз ишонишмасди. Олимлар ҳам, денгиз полициясининг бошлиғи ҳам буларнинг ҳаммаси бирорта ҳазилкаш одамнинг найранги деб ўйлашарди.

Лекин олимларнинг ҳаммаси ҳам шу фикрда эмас эди.

Баъзи олимлар денгиз париси, денгиз иблиси, денгиз роҳиби ва денгиз епископи ҳақида ёзган машҳур немис натуралисти Конрад Геснерга¹ асосланишарди.

«Хуллас, қадимги олимлар ва Ўрта аср олимлари баён этган фикрларнинг кўпи, гарчи янги фан уларни тан олмаса-да, тўғри бўлиб чиқди. Оллонинг яратган нарсалари беҳисоб ва бинобарин, хулоса чиқаришда хусусан биз олимлар кўпроқ одоб сақлашимиз ва эҳтиёт бўлишимиз керак», деб ёзишарди баъзи кекса олимлар.

Тўғриси, бу одобли ва эҳтиёткор кишиларни олим дейиш ҳам қийин эди. Улар фанга қараганда мўъжизага кўпроқ ишонишарди, уларнинг лекциялари ҳам қуруқ ваъзхонликдан нарига ўтмасди.

Ниҳоят баҳсни бирёқлик қилиш мақсадида илмий экспедиция жўнатишга қарор қилинди.

Экспедиция аъзолари «иблис» билан учрашиш бахтига муяссар бўлолмадилар. Аммо улар «номаълум шахс»нинг кўпгина янги қилғиликларидан воқиф бўлишди (кекса олимлар «шахс» сўзини «махлуқ» сўзи билан алмаштиришни талаб қилишарди).

Экспедиция аъзолари газетада эълон қилинган ўз докладларида қуйидагиларни ёзишганди:

1. Қумлоқ соҳилнинг бир неча жойида инсон оёғининг изи аниқланди. Излар денгиздан чиқиб, яна денгиз томон кетган. Аммо бу излар қайиқда қирғоққа келган одамнинг изи бўлиши мумкин.

2. Биз кўздан кечирган тўрлар дарҳақиқат ўткир нарса билан

---

¹ Конрад Геснер — XVI асрда ўтган йирик немис олими. Унинг «Ҳайвонлар ҳақида китоби» натуралистлар ўртасида фавқулодда кучли эътибор қозонган.

қирқилган. Лекин бу тўрлар сув остидаги қиррали қояларга ёки ҳалокатга учраган кемаларнинг темир қисмларига илиниб, қирқилган бўлса керак.

3. Ўз кўзи билан кўрган кишиларнинг айтишича, тўлқин қирғоқнинг анча ичкарисига улоқтириб ташлаган дельфинни¹ кечаси кимдир яна денгизга олиб кетган, бунинг устига қумда раҳмдил балиқчи дельфинни сувга олиб бориб ташлаганга ўхшайди.

Маълумки, дельфинлар балиқ овлаб юриб, балиқчиларга кўмаклашади, яъни балиқларни саёз жойларга ҳайдашади. Балиқчилар ҳам тез-тез дельфинларни кулфатдан қутқариб турадилар. Панжа излари одамнинг оёқ бармоқлариники, кўриниши оёқнинг панжасига ўхшайди.

4. Эчки боласи қайиқда келтирилган, буни бирор ҳазилкаш қилган бўлиши мумкин.

Олимлар «иблис» қолдирган изларнинг келиб чиқишини изоҳловчи бошқа яна бир қанча сабабларни топишди.

Улар денгиз ҳайвонларининг бирортаси ҳам бунақа мураккаб ишларни қилиши мумкин эмас деган хулосага келдилар.

Аммо бу шарҳлар ҳаммани ҳам қониқтира олмади. Ҳатто олимларнинг орасида мазкур далилларга шубҳа билан қарайдиган кишилар ҳам топилди. Энг чаққон ва абжир ҳазилкаш ҳам шу қадар узоқ вақтгача одамларнинг кўзига ташланмай шунча «иш» кўрсатиши мумкинми? Энг муҳими, олимлар ўз докладида лом-мим демаган нарса шу эдики, «иблис» қисқа вақт ичида бир-бирдан жуда узоқ турли ерда ўз жасоратини намойиш қилган. «Иблис» ё улоқ эшитмаган даражада тез сузган, ёки унинг қандайдир махсус мосламаси бўлган, ёхуд «иблис» бир эмас, бир нечта. Бу ҳолда бу ҳазиллар баттарроқ муаммо ва хатарли бўлиб чиқади.

Педро Зурита каютада у ёқдан-бу ёққа юриб, бу жумбоқ ўйларга фарқ бўлиб кетганидан тонг отганини ва иллюминатор ойнасига қизғиш нурлар тушганини ҳам сезмай қолди. У чироқни ўчирди-да, ювинишга тутинди.

Зурита бошига иссиқ сув қуя туриб, палубадан келган ваҳимали бақирани эшитиб қолди. Чала-чулпа ювинди-да, шошиб тепага кўтарилди.

Белларига бўз мато тутиб олган яланғоч қидирувчилар борт олдига тўпланишиб, қўлларини силкитишар ва палапартиш қичқиришарди. Педро пастга қараб, кечаси сувда қолдирилган қайиқлар ечилганини кўрдим. Тунги шамол уларни очди океаннинг анча ичкарисига суриб кетган эди. Тонг шаббодаси эса энди уларни секин-секин қирғоқ томон ҳайдарди. Ҳар тарафга сочилиб кетган эшаклар сув юзида қалқиб, кўрфаз бўйлаб сузиб борарди.

Зурита қидирувчиларга қайиқларни олиб келишни буюрди. Аммо ҳеч ким полубадан жилишга журъат этолмасди. Зурита буйруқни яна такрорлади.

¹ Дельфин — сут эмизувчи денгиз ҳайвони.

— «Иблис»нинг чангалига ўзинг тушавер,— деди кимдир оломон орасидан.

Зурита тўппонча ғилофига қўл чўзди. Қидирувчилар тисарилишиб, мачта ёнига ғуж бўлиб олишди. Агар Балтазар орага тушмаганда кескин тўқнашув юз бериши муқаррар эди.

— Араукан¹ ҳеч нарсадан қўрқмайди,— деди у.— Акула ямлай олмаган мени, «иблис» ҳам еёлмайди.— Шундай деб у қўлларини боши устида жуфтлади-да, ўзини сувга отди ва шитоб билан кемага яқинроқ турган қайиқ томон суза кетди. Бошқа қидирувчилар бортга яқинлашиб, қўрқув ичида Балтазарни кузата бошладилар. Кексалиги ва оёғининг майиблигига қарамай, у жуда яхши сузар эди. Ҳинду бир зумда қайиққа етиб борди-да, шу атрофда сузиб юрган эшаклардан бирини тутиб, кўз очиб-юмгунча қайиққа чиқиб олди.

— Арқон пичоқ билан қирқилган,— деб бақирди у,— жуда ҳам яхши қирқилган! Олмосдай ўтқир пичоққа ўхшайди.

Балтазарга ҳеч бало бўлмаганини кўриб, бир неча балиқчи ўзини бирин-кетин сувга ташлайди.

ДЕЛЬФИНГА МИНИБ

Кўёш эндигина юз кўрсатган бўлишига қарамай қаттиқ қиздирарди. Феруза осмонда бир парча ҳам булут кўринмайди, океан тинч. «Медуза» Буэнос-Айресдан йигирма километр чамаси жануброқда сузиб борарди. Балтазарнинг маслаҳатига кўра, қирғоғида сувдан икки поғона бўлиб кўтарилган қояли кичик бир кўрфазда лангар ташлашди.

Бир зумда қайиқлар кўрфаз бўйлаб таралиб кетди. Ҳар қайиқда одатдагича иккитадан одам бор эди: бири шўнғийди, иккинчиси уни тортиб туради. Кейин алмашадилар.

Қайиқлардан бири қирғоқ яқинига бориб қолди. Шўнғувчи арқоннинг бир учига боғланган оҳактошни оёқлари орасига олди-да, сув остига тушиб кетди.

Сув илиқ ва шу қадар тиниқ эдики, пастдаги ҳар бир тош кўзга аниқ ташланиб турарди. Қирғоқ яқинидаги сув тубидан маржонлар — сувости боғларининг мангу қотиб қолган буталари бўй чўзган. Олтин ва кумушдай товланувчи майда балиқлар буталараро сайр қилиб юрибди.

Шўнғувчи сув остига тушди-да, чаққонлик билан чиганоқларни териб, камарига осиб олган халтага сола бошлади. Шериги ҳинду-гурона эса арқоннинг бир учини ушлаганча қайиқдан сувга термулиб ўтирарди.

Тўсатдан у шўнғувчининг жонҳолатда қаддини ростлаб, арқонга ёпишганини кўриб қолди. У арқонни шу қадар силтаб тортган эдики, гурона сувга ағдарилиб тушаёзди. Қайиқ лапанглаб кетди. Ҳинду-гурона шоша-пиша ҳамроҳини юқорига тортиб, қайиқда ўқиб-қўлига ердамлашди. Шўнғувчи оғзини катта очиб,

аранг нафас олар, кўзлари олайиб, қорамтир юзи кулранг тусга кирган эди.

— Акулами?

Аммо шўнғувчи лом-мим ҳам демай, қайиқ ичига узала тушиб олди.

Денгиз тагида нима шунчалик унинг ўтакасини ёрдийкин? Гурога эгилиб сув остига разм сола бошлади. Дарҳақиқат, бир гап бўлганга ўхшайди. Майда балиқчалар калхатни кўрган қушдай ўзларини қуюқ бутазор панасига урарди.

Шу пайт ҳинду-гуронанинг кўзи сув ости қоясининг ортида пайдо бўлган тўққизил тутунга ўхшаш бир нарсага тушди. Тутун сувни пушти рангга бўяб, аста-секин теварак-атрофга тарқаларди. Ҳаял ўтмай шу ернинг ўзида қоп-қора нарса кўринди. У акуланинг танаси эди. Тана оҳиста қайрилиб, қоя панасига ўтиб қетди. Сув остида тўзғиган қизил тутун фақат қон бўлиши мумкин. Нима гап ўзи? Гурога шеригига қаради, аммо у чалқанча тушиб, оғзини ланг очган, осмонга бефарқ термилган ҳолда қимир этмай ётарди. Ҳинду ўзининг тасодифан оғриб қолган ўртоғини тезроқ «Медуза» бортига элтиш учун эшкакка зўр берди.

Ниҳоят шўнғувчи ўзига келди, аммо худди тили танглайга ёпишиб қолгандай, фақат ғулдирар, бошини чайқар ва лабларини чўччайтириб, нуқул ҳарсилларди.

Кемада қолган қидирувчилар шўнғувчини ўраб олиб, ундан бирор садо чиқишини сабрсизлик билан кутишарди.

— Гапир!— деб бақирди ниҳоят тоқати тоқ бўлган ёшгина ҳинду уни туртиб.— Гапир, юрагинг ёрилгур.

Шўнғувчи бошини сарак-сарак қилди-да, хаста товуш билан:

— Кўрдим ҳалигини... денгиз «иблиси»ни,— деди.

— Йўғ-е, ростданми?

— Гапир, гапирсанг-чи!— деб қичқиришди қидирувчилар бегоҳат бўлиб.

— Бир вақт қарасам — акула. Тўппа-тўғри менга қараб сузиб келяпти. Ўлдим энди деб қўйдим! Каттакон, қоп-қора, ейишга чоғланиб оғзини ҳам очди... Қарасам — ҳалиги ҳам сузиб келяпти...

— Бошқасими?

— «Иблис»!

— Қанақа экан? Боши борми?

— Бошими? Бор эди шекилли. Кўзлари пиёладай-пиёладай келади...

— Кўзи бўлса, демак, боши ҳам бор,— деди ишонч билан ҳинду йигит.— Ахир кўз деган нарса бошда бўлади-да. Қўли-чи? Қўли бор эканми?

— Қўллари худди бақаникига ўхшайди. Бармоқлари узун-узун, кўм-кўк ва пардали. Ўзи балиқдай ялтироқ, тангача билан қопланган. Акулага яқинлашди-ю, қўлида бир нарса «ярқ» этиб кетди. Акуланинг қорнидан тизиллаб қон отилиб чиқса бўладими...

— Оёқлари қанақа?— деб сўради қидирувчилардан бири.

— Оёқларими?— деди шўнғувчи эшлагга уриниб.— Оёғи бутунлай йўқ. Катта думи бор. Думининг учида эса иккита илон.

— Қайси бирдан кўпроқ қўрқдинг — акуладанми ёки «иблис»данми?

— «Иблис»дан,— деб жавоб берди у иккиланмай.— Гарчи мени қутқарган бўлса ҳам «иблис»дан қўрқдим. У ўшанинг ўзи...

— Ҳа, худди ўзи.

— «Денгиз иблиси»,— деди ҳинду.

— Бечораларга ёрдам берувчи денгиз худоси,— деб тузатди кекса ҳинду.

Бу хабар бир зумда кўрфаз ичида сузиб юрган қайиқларга бориб етди. Қидирувчилар шошилишча равишда кемага қараб талпиниб, апил-тапил қайиқларни бортга чиқара бошладилар.

Ҳамма «денгиз иблиси» қутқарган шўнғувчини ўраб олиб, уни қайта-қайта гапиришга мажбур қиларди. Шўнғувчи ҳам янги-янги тафсилотлари билан ҳикоясини такрорларди. У махлуқнинг бурнидан қип-қизил олов чиққанини, тишлари ўткир ва бармоқ каби узунлигини эслади. Унинг қулоқлари қимирлаганмиш, ёнида сузгичлари, орқасида эса эшқакдай думи бор эмиш.

Белигача қип-яланғоч, оқ иштон ва бошига соявони кенг похол шляпа кийиб олган Педро Зурита сарпойчан туфлисини судраб, палубада у ёқдан-бу ёққа юраркан, гапга диққат билан қулоқ соларди.

Шўнғувчи ҳикояга берилган сари Педронинг, буларнинг ҳаммаси акулани кўриб ўтакаси ёрилган қидирувчининг уйдирмалари, деган ишончи мустаҳкамлана борди.

«Тагин ким билади, эҳтимол ҳаммаси ҳам уйдирма эмасдир. Кимдир акуланинг қорнини ёрган: кўрфаздаги сув қизариб кетди-ку, ахир. Ҳинду ёлғон гапиряпти, аммо унинг гапида ҳақиқат ҳам бўлса керак. Шамол бўлмаса, дарахтнинг барги қимирлармиди. Ғалати можаро чиқди-да, жин ургур!»

Кутилмаганда қоя ортидан янграган бурғи садоси Зуританинг хаёлларини тўзғитиб юборди.

Бу товуш «Медуза» экипажини чақмоқ ургандай ҳангу-манг қилиб қўйди. Гап-сўз тўхтаб, бир зумда ҳамманинг юзи докадек оқариб кетди. Қидирувчилар даҳшат ичида бурғу овози келган қояга қараб бақрайиб қолишган эди.

Қоядан сал нарида, океан юзида дельфинлар галаси пайдо бўлди. Дельфинлардан бири тўдадан айрилиб, гўё бурғи овозига жавоб бергандай, қаттиқ пишқирди-да, шитоб билан қоянинг орқасига сузиб ўтиб кетди. Бир неча дақиқа бетоқатлик билан ўтди. Тўсатдан қоянинг орқасидан дельфин кўринди. Унинг устида шўнғувчи ҳозиргина ҳикоя қилган ғалати махлуқ — «иблис» худди отга миниб олгандай ўтирарди. Гавдаси одамникидай, қуёш нурида чарақлаб турган катта-катта кўзлари автомобиль чироқларига ўхшайди, териси кумушдай ялтироқ, қўллари бақаникидан фарқ қилмайди — кўкимтир, узун бармоқлари парда би-

лан қопланган. Оёқларининг тиззасидан пасти сувда турганидан улар дум билан тугайдими ёки росмана одамникига ўхшаганми — билиб бўлмасди. «Иблис» қўлида узун бурама чиғаноқ ушлаб турарди. У яна бир марта ана шу чиғаноқни чалди-да, кейин хандон ташлаб кулди ва кутилмаганда соф испан тилида:

— Тезроқ, Лидинг¹, олга! — деб бақирди ва бақаникига ўхшаган қўллари билан дельфиннинг ялтироқ елкасига шапатилаб, оёқлари билан унинг биқинига ниқтай бошлади. Дельфин ҳам йўрға отдай тезлигини оширди.

Қидирувчилар беихтиёр қичқириб юборишди.

Ғалати чавандоз қайрилиб қаради. Одамларни кўриб, калтакесак тезлигида дельфин устидан сирғалиб тушди-да, ўзини унинг панасига олди. Дельфин орқасидан ҳайвоннинг елкасига шапатилаётган кўм-кўк қўл кўришиб турарди. Итоаткор дельфин ўз сувориси билан океан қаърига шўнғиб кетди.

Икки ғаройиб дўст сув остида ярим доира ясаб, қоя ортига яширинишди...

Фавқулодда бу ҳодиса бир минутлар орасида юз берган бўлса ҳам унинг томошабинлари анча маҳалгача эс-ҳушларини йиға олмадилар.

Қидирувчилар бақирешар, бошларини чангаллаб палубада у ёқдан-бу ёққа югуришарди. Ҳиндулар чўккалаганча денгиз худосидан шафқат сўраб, ёлворишга тушишди. Мексикалик ёшгина бир йигит қўрққанидан грат-мачтага чиқиб дод сола бошлади. Негрлар ўзларини тағхонага отиб, бурчакка қисилиб олишди.

Ов ҳақида ўйлайдиган фурсат эмас эди. Педро билан Балтазар зўр-базўр кемани тартибга келтиришди. «Медуза» лангар кўтариб, шимолга қараб йўл олди.

ЗУРИТАНИНГ МУВАФФАҚИЯТСИЗЛИГИ

«Медуза» капитани рўй берган воқеани пухта ўйлаб кўриш ниятида ўз каютасига тушди.

— Жинни бўлиб қолиш ҳеч гап эмас! — деди Зурита бошига иссиқ сув қуяркан. — Денгиз махлуқи соф Кастилия шевасида гапирса-я! Нима гап ўзи? Тилсимотми бу? Ақлдан оздикмикан? Лекин бутун команда бирданига ақлдан озиб қолмагандир. Ҳатто икки киши бир хил туш кўриши мумкин эмас. Аммо денгиз «иблис»ини ҳаммамиз кўрдик. Бу шубҳасиз. Демак, у қанчалик ақлга сиғмайдиган нарса бўлишига қарамай, бор экан-да. — Зурита бошига яна сув қўйди ва шамолламоқ учун иллюминатордан бошини чиқарди. — Ҳар нима бўлганда ҳам, — деб давом этди у бир оз нафасини ростлаб олгач, — бу сирли мавжудот инсон ақли билан бунёдга келган ва ўз ҳаракатларини ўйлаб, мулоҳаза билан қилади. У, афтидан, сув остида ҳам, қуруқликда ҳам ўзини бир хилда яхши ҳис этадиганга ўхшайди. Испанча

¹ Лидинг — американча «етақчи». (Автор.)

гаплашганини ўз қулоғимиз билан эшитдик,— демак, у билан умумий тил топиш ҳам мумкин. Тўхта, агар... агар уни тутиб олиб, қўлга ўргатсак ва марварид теришга мажбур қилсак-чи? Сув остида яшай оладиган битта бақа бутун бир қидирувчилар артелининг ўрнини босади. Ана фойда — мана фойда! Ҳар бир қидирувчига истасанг-истамасанг овнинг тўртдан бир қисмини беришинг керак. Бақага эса ҳеч қанча кетмайди. Ахир шунда ҳам ҳаш-паш дегунча юз минг, миллион пезетни уриб қўйиш ҳеч гап эмас!

Зурита хаёлига эрк берди. Шу пайтгача у бойиш умиди билан яшар, ҳали ҳеч ким бормаган жойларга бориб, марварид чиғаноқларини қидирарди. Форс қўлтиғи, Цейлоннинг ғарбий соҳили, Қизил денгиз, Австралия атрофлари — бу сермарварид ерлар жуда узоқ, бундан ташқари, у ерларда одамлар кўпдан бери марварид қидиради. Мексика ёки Калифорния кўрфазлари, Фома ва Маргарита оролларига йўл олинса қандай бўларкин? Энг асл америка марваридлари терилаётган Венесуэла соҳилларига Зурита боролмасди. Чунки унинг кемаси анча эскириб қолган, бундан ташқари, қидирувчилар ҳам етишмас, — қисқаси, ишни тамомила қайтадан йўлга солиш лозим эди. Бунинг учун эса Зуританинг қўли калталиқ қилар эди. Ана шу сабаблар билан у Аргентина қирғоқларидан нарига жилолмасди. Энди-чи! Энди у бир йилнинг ичида бойликка кўмилиб кетиши мумкин, фақат «денгиз иблиси»ни қўлга туширса кифоя.

У бутун Аргентинада, эҳтимол бутун Америкада энг бой киши бўлиб қолади. Пул уни ҳокимият тепасига олиб чиқади. Педро Зуританинг номи тилларда дoston бўлади. Аммо жуда эҳтиёт бўлиш керак. Энг муҳими — сирни пинҳон тутиш зарур.

Зурита палубага кўтарилиб, бутун экипажни бир ерга тўплади.

— «Денгиз иблиси» ҳақида гап тарқатган кишиларнинг ҳоли нима бўлганини биласизларми? — деди у. — Уларнинг ҳаммасини полиция қўлга олиб, қамоққа тиқиб қўйди. Сизларни огоҳлантириб қўйишим керак: агар бирортангиз «денгиз иблиси»ни кўрганингиз ҳақида бировга оғиз очсангиз — шўримга шўрва тўкилди, деяверинг. Тўппа-тўғри қамоққа олиб кетишади. Эшитяпсизларми? Шунинг учун жонингиздан умидингиз бўлса «иблис» ҳақида валақлаб юрманг.

«Буларнинг гапига барибир ҳеч ким ишонмайди: ўзиям худди чўпчакка ўхшайди-да», — деб дилидан ўтказди Зурита ва каютасига ёлғиз Балтазарни чақириб, унга ўз режасини гапириб берди.

Балтазар хўжайиннинг гапига диққат билан қулоқ солди, бир оз ўйланиб олиб, жавоб берди:

— Жуда яхши. «Денгиз иблиси» юзлаб қидирувчиларнинг ўрнини босади. «Иблис»ни хизматкор қилиб олсак кўп саз иш бўларди-да. Лекин қандай қилиб тутиш мумкин уни?

— Тўр билан, — деб жавоб берди Зурита.

— Акуланинг қорнини ёргандай, тўрни ҳам қирқади-ташлайди-да.

— Сим тўр буюртиришимиз мумкин.

— Ким уни тутади? Шўнғувчиларингиз «иблис»нинг номини эшитгандаёқ қалтираб қолади. Бир қопдан тилла берганингда ҳам кўнмайди улар.

— Ўзинг-чи, Балтазар?

Ҳинду елкасини қисди.

— Умримда «денгиз иблиси» овламаганман. Уни пойлаш, менимча, осон эмас, ўлдириш эса, агар у гўшт билан суякдан ясалган бўлса, мумкин. Аммо сизга тирик «иблис» керак-да.

— Ундан қўрқмайсанми, Балтазар? «Денгиз иблиси» ҳақида қандай фикрдасан?

— Денгиз устида учадиган қоплон ва дарахтга тирмашиб чиқадиган акула ҳақида нималар дейишим мумкин? Номатлум ҳайвон даҳшатлироқ. Аммо мен қўрқинчли ҳайвонларни овлашни яхши кўраман.

— Сени жуда хурсанд қиламан, — деди Зурита Балтазарнинг кўлини қисиб ва ўз режаларини тушунтиришда давом этди: — Бу ишда қанча кам киши иштирок этса, шунча яхши. Сен арауканларнинг ҳаммаси билан гаплаш. Улар жасур ва уddaбурро кишилар. Беш киши олсанг кифоя. Агар ўзимизникилар кўнишмаса четдан топ. «Иблис» қирғоқда тугилади. Энг олдин унинг уяси қаердалигини аниқлаш керак. Ана ўшанда уни тўрға тушириш қулай бўлади.

Зурита билан Балтазар тезда ишга киришиб кетишди. Зуританинг закали билан оғзи очиқ каттакон бочкага ўхшаган сим кажава тайёрланди.

«Иблис» ўргумчак уясига тушгандай ўралиб қолсин учун Зурита кажаванинг ичига каноп тўр жойлаб қўйди. Қидирувчиларни бўшатишди. «Иблис» овида қатнашиш учун Балтазар «Медуза» экипажидан фақат икки ҳинду-арауканни кўндиришга муваффақ бўлди. Қолган уч кишини у Буэнос-Айресдан ёллаб келди.

«Иблис»ни қидиришни «Медуза» экипажи биринчи марта у кўринган кўрфаздан ушлашга қарор қилди. «Иблис»да шубҳа туғилмаслиги учун кема унча катта бўлмаган кўрфаздан бир неча километр нарида лангар ташлади. Зурита ва унинг ҳамроҳлари ўзларини балиқ дардида юрган кишилар қилиб кўрсатиш мақсадида аҳён-аҳён балиқ овлаб қўйишарди. Айни вақтда улардан учгаси навбатма-навбат қирғоқдаги тошлар ортига бекиниб, диққат билан кўрфаз сувларини кўздан кечирарди.

Йўлга чиққанларига икки ҳафта бўлаёзса ҳам, «иблис»дан ному нишон йўқ эди.

Балтазар қирғоқда яшовчи аҳоли ва фермер ҳиндулар билан алоқа боғлаб, уларга арзон-гаровга балиқ сотар, у ёқ-бу ёқдан гаплашиб ўтириб, гапни секин «денгиз иблиси»га бурарди. Ҳамсухбатлар уларнинг «иблис»ни қидириш жойини тўғри танлашганини айтишарди: кўрфазга яқин ерда яшовчи кўпгина ҳиндулар бурғи овозини эшитган да қум устида оёқ изини кўрганмишлар. Уларнинг ишонтиришича, «иблис»нинг изи одам изига ўхшаш-у, лекин бармоқлари анчагина узун эмиш. Баъзи пайтлари

ҳиндулар қумда гавда изига дуч келганлар,— афтидан у қирғоққа чиқиб ётган бўлса керак.

«Иблис» қирғоқ аҳолисига зарар етказмас, шунинг учун ҳам улар аҳён-аҳён пайдо бўлиб қоладиган бундай изларга эътибор бермасди. Аммо «иблис»нинг ўзини ҳеч ким кўрдим демасди.

«Медуза» балиқ оловчи кема қиёфасида икки ҳафта кўрфазда турди. Икки ҳафтагача Зурита, Балтазар ва ёлланган ҳиндулар океан сатҳидан кўз узмадилар, лекин «денгиз иблиси» қорасини кўрсатмади. Зурита безовталана бошлади. У бетоқат ва зиқна эди. Утган ҳар бир кун катта пулга тушар, «иблис»дан эса ҳамон дарак йўқ эди. Педро энди шубҳага тушиб қолди. Агар «иблис» мўъжизавий нарса бўлса, уни ҳеч қанақа тўр билан тутиб бўлмайди. Бундан ташқари, унақа шайтонга тегишиш ҳам хатарли,— Зуританинг юрагига ғулғула тушди. Ҳар эҳтимолга қарши «Медуза»га руҳонийни таклиф қилиш керакмикин? Яна харажат...ёки, эҳтимол, «денгиз иблиси» ҳеч қанақа иблис бўлмай, одамларни қўрқитиш учун иблис қиёфасига кириб олган, сузишга уста бирор ҳазилкашдир? Ё дельфинмикин? Аммо дельфинни бошқа ҳайвонлардай қўлга ўргатиш мумкин. Ёки, яхшиси, шу машмашани йиғиштириб қўя қолсамкикин?

Зурита «иблис»ни биринчи кўрган кишига мукофот беражагини айтиб, яна бир неча кун кутишга қарор қилди.

Унинг толеига, учинчи ҳафта деганда, ниҳоят «иблис» кўришиш бера бошлади.

Кундузги овдан кейин Балтазар қайиқни тўла балиғи билан қирғоқда қолдирди. Эрталаб балиқ оловчи харидорлар келиши керак эди. Балтазар таниш бир ҳиндуни кўриб келиш учун фермага кетди, қайтиб келиб қараса, қайиқ бўшаб қолибди. Балтазар дарҳол, бу «иблис»нинг иши, деган фикрга келди.

«Наҳотки, шунча балиқни еб қўйган бўлса?» — деб таажжубланди у.

Уша куни кечаси навбатчиликда турган ҳиндулардан бири кўрфазнинг жанубида бурғи овозини эшитиб қолди. Икки кун ўтгач, саҳар пайтида араукан йигит «иблис»нинг изини топишга муваффақ бўлганини хабар қилди. Уни дельфин билан бирга кўрган. Бу гал «иблис» дельфиннинг устида эмас, балки бўйнидаги абзали — энлик қайишдан ушлаганча у билан ёнма-ён сузиб келган. «Иблис» кўрфазга етгач, дельфиннинг бўйнидан қайишни ечган-да, қўли билан жониворнинг елкасига қоқиб, ўзи сув остидаги тик қоянинг тагига кириб кетган. Дельфин сув юзида бир оз сузиб юргач, кўздан йўқолган.

Зурита арауканнинг гапларини эшитиб, унга мукофот ваъда қилди-да:

— Бугун кундузи «иблис» уясидан чиқиши гумон. Шунинг учун кўрфаз тубини кўздан кечиришимиз керак. Ким бу ишни бажаради? — деди.

Ғалати махлуқ билан юзма-юз келишдан қўрқиб, ҳеч ким денгиз остига тушишни истамасди.

Балтазар олдинга чиқди.

— Мана мен! — деди у қисқа қилиб. Балтазар ҳаммавақт ўз сўзининг устидан чиқишга одатланганди.

«Медуза» ҳамон лангарда турарди. Қоровуллардан бошқа ҳамма қирғоққа чиқиб, кўрфаздаги тик қоя томон йўл олди.

Балтазар мабодо ярадор бўлиб қолса, тортиб олишлари учун белига арқон боғлади, пичоқ олди, кейин оёқлари орасига тош қистириб, сув остига тушиб кетди.

Арауканлар кўрфаздаги қоялар соясидаги зангори туман орасидан ғира-шира кўринаётган нуқтага тикилиб, унинг қайтишини сабрсизлик билан кутиб туришди. Қирқ, эллик секунд, бир минут ўтди ҳамки, Балтазар сувдан чиқмасди. Ниҳоят арқонни силтади, уни тортиб олишди. Балтазар нафасини ростлаб олгач:

— Торгина йўлак ерости ғорига олиб боради. Ичи акуланинг қорнидай қоп-қоронғи: «денгиз иблиси» шу ғорга яширинган. Ғорнинг атрофи сип-силлиқ девор, — деди.

— Жуда соз! — деб хитоб қилди Зурита. — Қоронғи бўлса қайтанга яхши. Тўрларимизни жойлаб қўйсак, балиқ ҳам илинади.

Кун ботиши билан ҳиндулар пишик арқонга боғланган сим тўрларни ғорнинг оғзига тушириб, арқоннинг бир учини қирғоққа маҳкамлаб ташладилар. Балтазар арқонга қўнғироқчалар осиб қўйди: улар тўрға бирор нарса сал тегиши билан жириглаб, қирғоқдагиларни огоҳлантирар эди.

Зурита, Балтазар ва беш араукан соҳилга ўтириб олиб, жимгина кутиб туришди. Кемада ҳеч ким қолмаган эди.

Тезда қоронғулик тушди. Ой чиқиб унинг нури сув юзида жилва қила бошлади. Ҳаммаёқ жимжит. Одамларни фавқулодда бир ҳаяжон чулғаб олган эди. Ким билади, балиқчи ва марварид қидирувчиларнинг юрагига даҳшат солиб турган ғалати мавжудотни ҳозир улар кўриб қолишар.

Тун дақиқалари секинлик билан ўтарди. Одамлар мудрай бошладилар.

Бирдан қўнғироқчалар жириглаб қолди. Ҳамма сапчиб туриб, арқонга ёпишди. Тўрни кўтара бошладилар. У хийла оғир эди. Арқонлар силкиниб, тўр ичида нимадир типирчиларди. Мана, тўр океан сатҳига чиқиши билан хира ой ёруғида ярим инсон-ярим ҳайвон қиёфасидаги тана кўзга ташланди. Ой нури унинг каттакон кўзларида ва кумушранг тангачаларида ярқирарди. «Иблис» тўрға ўралиб қолган қўлини халос қилиш учун зўр бериб уринарди. У бунга муваффақ бўлди ҳам. Белидаги ингичка камарида осилиб турган пичоғини суғуриб, тўрни қирқа бошлади.

— Қирқиб бўпсан, тирмизак! — деб ғулдиради ўлжасига анграйиб тикилиб қолган Балтазар.

Аммо уни ҳангу манг этиб, пичоқ сим тўрни бемалол қирқди. «Иблис» чаққонлик билан тешикни кенгайтира бошлади, қидирувчилар жоҳнолатда тўрни қирғоққа тортишга тушдилар.

— Тезроқ! Тезроқ! — деб бақириб қолди Балтазар.

Аммо ўлжа энди сўзсиз қўлга тушди деганда «иблис» қирқилган жойдан ўзини сувга ташлаб, бир зумда кўздан ғойиб бўлди.

Анграйиб қолган қидирувчиларнинг қўлидан арқон тушиб кетди.

— Ажойиб пичоқ! Симни қирқди-я! — деди завқ билан Балтазар.

— Сув остидаги темирчилар бизларникидан дуруст экан-да.

Зурита бошини ҳам қилиб, бутун бойлигидан ажралиб қолган кишидай, сувга термилиб қолган эди. Ниҳоят у бошини кўтарди, пахмоқ мўйловини силаб, ер тепинди.

— Йўқ, йўқ! — деб қичқирди у. — Жаҳаннамдаги ўша ғорингда ўлсанг ўласанки, мендан қутула олмайсан. Ҳар қанча пулни аямайман, ғаввослар тушираман, бутун кўрфазни тўр ва қопқонлар билан тўлдириб ташлайман, ҳа, қўлимга тушмагунингча қўймайман!

У доворак, матонатли ва ўжар киши эди. Бу бежиз эмасди. Педро Зуританинг томирларида испан босқинчиларининг қони бор эди. Бундан ташқари ҳалигидай нодир нарса учун ҳар қанча кураша арзирди ҳам.

«Денгиз иблиси» қеч қандай мўъжизавий ва қудратли мавжудот эмас экан. У ҳўринишидан, Балтазар айтганидай, гўшт ва суякдан ясалганга ўхшайди. Демак, уни тутиб занжирга боғлаб қўйиш ва уни Зуританинг манфаати йўлида океан тубидан бойлик излаттириш мумкин. Мабодо денгиз худоси Нептуннинг ўзи қўлига айри олиб «денгиз иблиси»нинг ёнида турганида ҳам Балтазар уни албатта қўлга туширади.

ДОКТОР САЛЬВАТОР

Зурита ўз муддаосини амалга оширишга жиддий киришди. У кўрфаз остига сим тўсиқлар тортди, ҳамма томонга тўр ташлади, қопқонлар қўйди. Аммо ҳозирча унинг ўлжаси фақат балиқлардангина иборат бўлиб қолди, «денгиз иблиси» худди ер тагига киргандай йўқ бўлди-кетди. У қайтиб кўринмади ҳам, ўзидан ному нишон бермади ҳам. Ургатилган дельфин ҳар куни кўрфазга келиб, бамисоли ўз дўстини сайрга чорлагандай, сувга шўнғир ва беҳуда пишқирарди. Дўсти кўринавермагач, у жаҳл билан охирги марта пишқирди-да, очиқ океанга сузиб кетди.

Ҳавонинг авзойи бузилди. Шарқдан кўтарилган шамол океан сатҳини бешикдай тебратарди; тўзғиб кетган қум кўрфаз сувини лойқалантириб юборди. Серкўпик тўлқинлар океан тубини бутунлай кўздан яшириб қўйди. Сув остида нималар бўлаётганини энди кўриб бўлмади.

Зурита қирғоқда қават-қават тўлқинларга термулганича соатлаб турарди. Бир-бирини қувлашиб, бостириб келаётган улкан тўлқинлар осмонга сагчир, унинг қуйи қатламлари ҳўл қум устида ўрмалаб, шағал ва чиғаноқларни суриб, Зуританинг оёқларига уриларди.

— Йўқ, бу билан иш битмайди, — деди Зурита. — Бошқа чора ўйлаш керак. «Иблис» инидан чиқмаяпти. Демак, уни тутиш

учун олдига — сув остига тушишга тўғри келади. Бу аниқ! — Шундай деб, у янги, мустаҳкам қопқон ясаш билан овора бўлиб ўтирган Балтазарга мурожаат қилди:

— Дарҳол Буэнос-Айресга жўна, у ердан иккита кислородли ғаввослик костюми олиб кел. Одатдаги ичакли ғаввослар костюми ҳаво юбориш учун ярамайди. «Иблис» ичакни кесиб юбориши мумкин. Бундан ташқари, эҳтимол, қисқа сув ости саёҳати уюштиришга тўғри келиб қолар. Ҳа, айтгандай, электр фонарлари олишни ҳам унутма.

— «Иблис» никига меҳмонга бормоқчимисиз? — деб сўради Балтазар.

— Сен билан бирга, албатта, чол.

Балтазар бош ирғаб, йўлга тушди.

У ғаввослик костюмлари ва фонарларгина эмас, балки бронзадан ишланган бир жуфт узун-узун жимжимадор эгри пичоқ ҳам келтирди.

— Ҳозир бунақасини ясай олмайдилар, — деди у. — Бу арау-канларнинг қадимий пичоғи. Кўнглингизга келмасин-у, бу пичоқлар билан менинг катта боболарим қачонлардир оқларнинг — сизнинг катта боболарингизнинг қорнини ёрган.

Бу тарихий маълумот Зуритага ёқмади, шунга қарамай, пичоқлар унга маъқул бўлди.

— Сен жуда узоқни кўрадиган одамсан, Балтазар.

Эртаси куни тонготарда кучли бўрон бўлишига қарамай, Зурита билан Балтазар ғаввослик костюмларини кийиб денгиз тубига шўнғишди. Улар сувости ғорининг оғзидаги тўрни қийинчилик билан бир четга суриб торгина йўлакка киришди. Бир зумда ҳаммаёқни қоронғулик босди. Ғаввослар оёққа туриб, пичоқларини суғурдилар-да, электр фонарларини ёқдилар. Нурдан чўчиган балиқлар ўзини тўрт томонга урди, кейин эса улар худди ҳашорат галасидай фонарнинг зангори нури теграсида парвона бўлиб, унга талпина бошладилар.

Балиқларнинг тангачалари ярқираб кўзни камаштирганидан Зурита уларни қўли билан ҳайдашга тушди. Бу — баландлиги тўрт метр ва кенлиги беш-олти метр келадиган каттагина ғор эди. Ғаввослар атрофни кўздан кечиришди. Ғор бўм-бўш, кимсасиз. Бу ерда фақат майда балиқлар денгиз бўронлари ва йиртқичларидан жон сақласалар керак.

Зурита ва Балтазар битта-битта босиб, олға юрдилар. Ғор борган сари торая бошлади. Тўсатдан Зурита таққа тўхтаб қолди. Фонарь ёруғи йўғон темир панжарага тушди.

Зурита кўзларига ишонмади. У темир тўсиқни олиб ташлаш мақсадида панжарага ёпишиб, уни жон-жаҳди билан силтай бошлади. Аммо панжарани қимирлатиб бўлмасди. Фонарь ёруғида яхшилаб разм солгач, Зурита панжаранинг ғор деворларига маҳкам қилиб ўрнатилганлигини, унинг ҳалқаси ва ичкарида қулфи борлигини кўрди.

Бу янги жумбоқ эди.

«Денгиз иблиси» фақат ақллигина эмас, балки фавқулудда

истеъдодли мавжудот бўлиши керак. У дельфинни қўлга ўргата олган, у металл ишлари билан таниш. Ниҳоят, у денгиз тубида ўз масканини қўриқловчи мустаҳкам темир ғов ясай олган. Аммо бу мумкин эмас-ку! Сув остиде темирни тоблаб бўлмайди. Демак, у нукул сувдагина яшамайди ёки жуда бўлмаганда, узоқ муддат қуруқликка чиқиб ҳаёт кечиради.

Сув остига тушганларига бир неча минутгина бўлганига қарамай, Зуританинг чакка томирлари ўйнаб кетди. Бамисоли ғаввослик қалпоғида ҳаво етишмайдиганга ўхшарди.

Зурита Балтазарга имо қилди ва улар сув ости ғоридан чиқиб (бу ерда қиладиган ишлари қолмаган эди), юқорига кўтарилишди.

Сабрсизлик билан кутаётган арауканлар ғаввосларни эсон-омон кўриб, севиниб кетишди. Зурита қалпоғини ечди ва нафасини ростлаб олгач:

— Бунга нима дейсан, Балтазар?— деб сўради.

Балтазар қўлларини ёйиб, таажжубини ифодалади.

— Нима дердим, бу ерда анча туришга тўғри келади. «Иблис» балиқ билан тирикчилик қиладиганга ўхшайди. Балиқ эса у ерда тўлиб ётибди. Уни ғорда оч қолдириб, тутиш мумкин эмас. Панжарани динамит билан портлатиш керак — бошқа иложи йўқ.

— Сенингча, Балтазар, ғорнинг икки оғзи бўлиб, бири — кўрфазда, иккинчиси — ер юзида эмасмикин?

Балтазар буни ўйламаган эди.

— Бўлиши мумкин. Нега аввалроқ атрофни кўздан кечириш ҳаёлга келмади, а?— деди Зурита.

Улар энди соҳилни ўрганишга киришишди.

Қирғоқда Зурита ўн гектарча жойни ўраб олган ва оқ тошдан қурилган баланд деворга дуч келди. Зурита деворни айланиб чиқди. Узундан-узоқ бу деворда фақат битта темир дарвоза бор эди. Дарвозадаги кичкина эшикча ичкаридан қулфланган.

«Бу турма ёки қалъа, — деб ўйлади Зурита. — Қизик, фермерлар бунақа қалин ва баланд девор қуришмасди-ку. Ичкарига мўралай десанг, деворда на ёриқ бор, на тирқиш».

Теварак-атроф — кимсасиз, одамзод қадами етмаган жой: у ер-бу ерда тиканаклар ва кактус ўсимлиги кўзга ташланади. Пастда эса кўрфаз.

Зурита темир дарвозани пойлаб, бир неча кун девор атрофида айланиб юрди. Қани энди дарвоза очилса: ундан биров на ичкарига кирар ва на ташқарига чиқарди. Девор ортидан «тиқ» ётган овоз эшитилмасди.

Зурита қош қорайганда «Медуза» палубасига қайтиб, Балтазарни чақиртирди ва:

— Кўрфаз тепасидаги қалъада ким яшашидан хабаринг борми?— деб сўради.

— Хабарим бор, фермада ишлайдиган ҳиндулардан сўраб билиб олдим. У ерда Сальватор яшайди.

— Сальваторинг ким?

— Худо,— деб жавоб берди Балтазар.

Зурита қоп-қора қуюқ қошларини таажжубланиб чимирди.

— Ҳазиллашяпсанми?

Балтазар мийиғида кулиб кўйди.

— Мен эшитганимни айтдим-да. Кўпгина ҳиндулар — Сальваторни худо, халоскор деб аташяпти.

— Нимадан халос қиларкан у?

— Улимдан. Айтишларича, у беҳад қудратли эмиш. Сальватор мўъжизалар яратармиш. У ўз қўлларида ҳаётни ҳам, ўлимни ҳам тутиб турармиш. У чўлоқларга янги, тирик оёқ, ожизларга бургутникидай ўткир кўз ва ҳатто ўликларга жон бахш этармиш.

— Лаънатилар! — деб гўлдиради Зурита, бармоқлари билан пахмоқ мўйловини бураб. — Кўрфазда «денгиз иблиси», кўрфаз устида «Худо». Сенингча, Балтазар, «иблис» билан «худо» бирига ёрдам бермасмикан?

— Менимча, бу мўъжизалар дастидан миямиз суюлмамай туриб, бу ердан жўнаб қолишимиз керак.

— Сальватор қўлида шифо топган бирор кишини ўз кўзинг билан кўрдингми?

— Кўрдим. Менга бир чўлоқ кишини кўрсатишди. Сальваторникига бориб келгандан кейин отдай бўлиб кетипти. Бундан ташқари, Сальватор тирилтирган бир ҳиндуни ҳам кўрдим. Бутун қишлоқдагиларнинг айтишича, ўша ҳинду Сальваторникига олиб кетаётганларида яхдай мурда экан, Сальваторникидан эса тирилик, ўйнаб-кулиб қайтипти. Улгандан кейин яхши бир қизга уйланипти. Уларнинг болаларини ҳам кўрдим...

— Демак, Сальватор беғоналарни ҳам қабул қилар экан-да.

— Фақат ҳиндуларни. Унинг олдига ҳамма томондан: Оловли Ер ва Амазонкадан, Асунсион ва Атакама саҳроларидан келишаркан.

Балтазардан шу хилдаги маълумотларни олиб, Зурита Буэнос-Айресга бориб келишга қарор қилди.

У ерда Зурита Сальваторнинг ҳиндуларни даволаши ва улар орасида мўъжизакор сифатида машҳурлигини билиб олди. Врачлар унинг талантили ва ҳатто буюк хирурглигини, лекин кўпгина атоқли кишилардай телбанамороқ одам эканлигини айтишди. Сальваторнинг номи Эски ва Янги Дунё илм аҳллари орасида жуда кенг тарқалган. Америкада у ўзининг дадил жарроҳлик операциялари билан шуҳрат қозонган. Беморнинг аҳволи оғирлашиб, врачлар операция қилишдан бош тортганларида дарҳол Сальваторни чақиришган. У ҳеч қачон бош тортмаган. Сальватор ҳаётда жасур ва тадбиркор бўлган. Империалистик уруш вақтида у француз frontiда хизмат қилиб, фақат бош мия операцияси билан шуғулланган. Минглаб кишиларнинг ҳаётини сақлаб қолган. Сулҳ тузилгандан кейин у ўз ватанига, Аргентинага кетади. Врачлик касби ва ер савдосидан Сальватор катта бойлик ортдиради. У Буэнос-Айрес яқинидан катта ер сотиб олиб, унинг атрофини баланд девор билан ўраб олгач, (бу унинг ғалати табиатидан бир шингил) ўша ерга жойлашиб, аввалги ишини бутунлай

йиғиштириб қўяди. У ўз лабораториясида фақат илмий иш билан шуғуллана бошлайди. Энди у ўзини қуруқликка чиққан худо деб атовчи ҳиндуларнигина даволар ва қабул қиларди.

Зурита Сальватор ҳаётига оид яна бир тафсилотни аниқлашга муваффақ бўлди. Сальваторнинг ҳозирги каттакон мулки ўрнида урушгача кичкина уй ва боғча бўлган. У ҳам тош девор билан ўралган. Сальватор фронтдалигида бу уйни бир негр ва бир неча улкан ит доимо қўриқлаб турган. Бу содиқ соқчилар уйга бирор жонни ҳам яқин йўлатмаган.

Кейинги пайтларда Сальватор яна махфий ишга берилди. У ҳатто университетда бирга ўқиган собиқ дўстларини ҳам қабул қилмасди.

Ана шундай маълумотлардан воқиф бўлган Зурита:

— Модомики Сальватор врач экан, унинг беморни қабул қилишдан бош тортишга ҳақи йўқ. Нега мен касал бўлмас эканман! Ўзимни касалга солиб, Сальваторнинг ҳузурига кирман. У ёғи кейин маълум бўлади,— деган қарорга келди.

Зурита Сальватор мулкани қўриқлаб турган дарвозага қараб йўл олди ва бориб уни тиқиллата бошлади. Узоқ ва қаттиқ тиқиллатганига қарамай, ҳеч ким очмади. Жаҳлидан бўғилиб кетган Зурита катта бир тошни олиб шунақа ура бошладикки, шовқинига ҳатто ўлик ҳам сапчиб ўрнидан туриб кетиши мумкин эди.

Девор ортида, узоқда кучукларнинг акиллагани эшитилди, салдан кейин эшик қулфининг тешиги очилди.

— Ким у?— деб сўради биров испан тилида.

— Касал, тезроқ очинг,— деб жавоб берди Зурита.

— Касаллар бунақа тақиллатмайдилар,— деди бояги товуш оҳиста ва қулфнинг тешигидан бировнинг кўзи кўринди.— Доктор қабул қилмайди.

— Касалга ёрдам беришдан бош тортишга нима ҳақи бор?— деди жиғибийрон бўлиб Зурита.

Қулфнинг тешиги яна бекилди ва оёқ товуши аста-секин узоқлаша бошлади. Фақат кучуклар ҳамон зўр бериб акиллардилар.

Зурита сўкиниб-сўкиниб кемага қайтиб келди.

Сальватор устидан Буэнос-Айресга шикоят қилиш керакми-кан? Аммо бунинг фойдаси йўқ. Зурита ғазабдан титрарди. Унинг пахмоқ қора мўйловлари жиддий хавф остида қолди: Зурита ҳаяжон ичида дам ўтмай уларни юлқиб тортаверганидан худди паст босимни кўрсатувчи барометр стрелкасидай қуйи тушиб кетган эди.

У ўзини сал тутиб олгач, бундан кейин нима қилиш кераклиги ҳақида ўйлай бошлади.

Ўйлаган сари унинг офтобда тобланган жигарранг бармоқлари тўзғиган мўйловларини тепага бурарди. Барометр кўтарила бошлади.

Ниҳоят, у палубага чиқиб, кутилмаганда ҳаммага лангарни кўтариш ҳақида буйруқ берди.

«Медуза» Буэнос-Айресга қараб йўл олди.

— Яхши,— деди Балтазар.— Қанча вақтимиз беҳуда кетди.
«Иблис»ни ҳам, «худо»сини ҳам жин урсин!

БЕТОБ НАБИРА

Қуёш шафқатсиз қиздирарди. Ҳосилдор буғдой, маккажўхори ва сули даласи ёқалаб ўтган сертупроқ йўлда ўлғудай ҳолдан тойган кекса бир ҳинду кетяпти. Усти-боши жулдур. У қўлига қуёш нуридан асраш учун эски одеялга ўралган бетоб болани кўтариб олган. Боланинг кўзлари ярим юмуқ. Унинг бўйнида каттакон шиш кўзга ташланиб турибди. Аҳён-аҳёнда, чол қоқилиб кетган пайтларда бола хириллаб инграр ва кўзларини хиёл очиб қўярди. Чол эса тўхтаб, уни шамоллатиш ниятида юзига беозоргина пуфларди.

— Ишқилиб, тирик олиб бораёин-да,— деб пичирларди чол қадамини тезлатиб.

Темир дарвозага етиб келгач, ҳинду болани чап қўлига олиб, ўн қўли билан эшикни тўрт марта қоқди.

Эшик қулфининг тешиги қия очилиб, ёриқдан биров мўралади, кейин тамба гичирлади-ю, эшик очилди.

Ҳинду қўрқа-писа остонадан ҳатлади. Унинг қаршисида оқ халат кийган, жингалак сочлари оппоқ кекса бир негр турарди.

— Докторга келувдим, боланинг тоби қочиб қолди,— деди ҳинду.

Негр индамай бош силкиди, эшикни тамбалади-да, орқамдан юр дегандай ишора қилди.

Ҳинду атрофга кўз ташлади. Улар тош ётқизилган мўъжазгина ҳовлида туришарди. Ҳовлининг бир томони баланд ташки девор билан, иккинчи томони эса — ҳовлини қўрғоннинг ичкари қисмидан ажратувчи пастроқ девор билан ўралган. На бир гиёҳ ва на бир кўкат кўринади — худди турма. Ҳовлининг бурчагида, иккинчи девор дарвозаси ёнида каттакон деразали оқ уй қад керган. Уйнинг олдида, ерда эркак ва аёл ҳиндулар ўтиришибди. Кўпларининг болалари бор.

Болаларнинг деярли ҳаммаси тетик. Уларнинг баъзилари чиганоқларда жуфтми-тоқ ўйнашяпти, баъзилари эса овоз чиқармасдан курашишяпти, оқ сочли негр болалар шовқин кўтармасликлари учун доимо кўз-қулоқ бўлиб турарди.

Кекса ҳинду итоаткорлик билан ерга, уй сояси тушиб турган жойга ўтирди ва боланинг кўкариб кетган ҳаракатсиз юзига пуфлай бошлади. Ҳиндунинг ёнида оёғи шишган бир кампир ўтирарди. У ҳиндунинг тиззасида ётган болага термилиб:

— Қизингми?— деб сўради.

— Набирам,— деб жавоб берди ҳинду.

Кампир бошини сарак-сарак қилиб:

— Набирангни жин чалибди. Аммо у ҳар қандай жиндан ҳам кучли, набиранг албатта тузалиб кетади,— деди.

Ҳинду маъқуллагандай бош силкиди.

Оқ халат кийган негр беморларни айланиб ўтиб, ҳиндунинг боласига кўз ташлади ва уй эшигига ишора қилди.

Ҳинду сахнига тош ётқизилган катта хонага кирди. Хонанинг ўртасида устига оқ чойшаб ёпилган ингичка узун стол турарди. Хира ойнали иккинчи эшик очилиб, хонага оқ халат кийган, узун бўйли, елкадор, қорамағиз киши — доктор Сальватор кирди. Қоп-қора қоши ва киприklarидан бошқа Сальваторнинг бошида бирор тук йўқ эди. Афтидан у бошини ҳар доим қирдириб юрса керак, негаки бош териси худди юзидай офтобда қорайиб кетган эди. Каттакон қирғий бурни, қўпол ва учдор ияги ҳамда қаттиқ қимтилган лаблари унинг чеҳрасига шафқатсиз ва ҳатто ваҳшиёна ифода бериб турарди. Унинг кўй кўзлари совуқ термиларди. Бу нигоҳ таъқибидан ҳинду ўзини йўқотиб қўяёзди.

У эгилиб таъзим қилгач, болани узатди. Сальватор чаққон, ишончли ва айни вақтда эҳтиёткорона ҳаракат билан бемор қизчани ҳиндунинг қўлидан олди-да, бола ўралган латтани ажратиб, хона бурчагида турган яшикка улоқтирди. Ҳинду уладани олиш учун яшик томон каловланиб юра бошлаган эди, Сальватор уни дарҳол тўхтатди.

— Тўхта, тегма!

Кейин қизчани столга ётқизиб, унинг устига энгашди. У ҳинду-га ён томонидан кўринарди. Шу пайт ҳиндуга доктор эмас, балки кичкина қушча устига йиртқич қуш энгашгандай туюлди. Сальватор бармоқлари билан боланинг бўйнидаги шишни сийпалай бошлади. Унинг бармоқлари ҳам ҳиндуни ҳангу манг қилиб қўйди. Бу бармоқлар узун-узун, фавқулодда ҳаракатчан бармоқлар эди. Улар пастгагина эмас, балки ён томонларга ва ҳатто тепага ҳам бемалол қайрилавардилар. Анграйиб қолган ҳинду бу ғалати киши туфайли туғилаётган ваҳимали фикрларни зўр бериб миясидан қувишга уринарди.

— Соз. Жуда соз, — деди Сальватор, гўё шишдан баҳра олгандай, уни бармоқлари билан сийпалаб.

Кўриқни тугатиб, Сальватор ҳиндуга ўгирилди ва деди:

— Ҳозир ой боши. Бир ойдан кейин, янги ой бошида кел, қизингни соппа-соғ олиб кетасан.

У ойнаванд эшик орқали болани ваннахона, операция хонаси ва касаллар ётадиган палаталар жойлашган ичкари хонага олиб қириб кетди.

Негр эса қабулхонага навбатдаги беморни — оёғи касал кампирни олиб кирди.

Ҳинду Сальватор ортидан беркилган ойнали эшикка эгилиб таъзим қилди-да, ташқарига чиқди.

Роппа-роса йигирма саккиз кундан кейин яна ўша ойнали эшик очилди. Остонада янги кўйлак кийган, тетик, юзлари қипқизил қизча турарди. У бобосига ҳадик билан тикиларди. Ҳинду қизчасига ташланиб, қўлига даст кўтариб олди-да, юз-кўзла-

ридан ўпа кетди, кейин томоғига қаради. Шишдан ному нишон қолмаган эди. Фақат кичкина, билинар-билинемас қизғиш чандиқ операциядан гувоҳлик бериб турар эди.

Қизча қўли билан зўр бериб бобосини нари итарар, ўпмоқчи бўлиб, ўзининг кўпдан бери устара тегмаган соқолини ботирганида эса ҳатто додлаб юборарди. Қизчани ерга қўйишга тўғри келди. Хонага Сальватор кирди. Энди доктор ҳатто жилмайди ва қизчанинг бошини силаркан:

— Мана, қизчингни қабул қил. Ўз вақтида олиб келибсан. Бир неча соат кечикканинда ҳам унинг ҳаётини сақлаб қолиб бўлмасди,— деди.

Кекса ҳиндунинг юзи бир зумда ажинлар билан қопланди, лаблари титраб, кўзларидан ёш қуйилди. У қизчани яна кўтариб, бағрига босди, кейин Сальваторнинг оёқлари остига тиз чўкди-да, титроқ овоз билан:

— Сиз набирамни сақлаб қолдингиз. Қашшоқ ҳинду сизга ўз ҳаётидан бўлак нимани ҳадя қила оларди? — деди.

— Сенинг ҳаётинг менга нима учун керак экан? — деб тааж-жубланди Сальватор.

— Қари бўлсам ҳам, ҳали қувватим бор,— деб давом этди ҳинду чўккалаганча. — Набирамни онасига — қизим олдига ташлайман-да, ҳузурингизга қайтаман. Менга қилган яхшилигингиз учун қолган бутун умримни сизга бағишлайман. Қул мисоли хизматингизни қиламан. Ўтиниб сўрайман, марҳаматингизни дариг тутманг.

Сальватор ўйланиб қолди.

Юмуш топилишига қарамай, Сальватор янги хизматкорларни жуда эҳтиёткорлик ва нохушлик билан оларди. Иш кўп,— Джим боғ ишларини ёлғиз удалай олмайди, доктор негрни афзал кўрса ҳам, бу ҳинду жуда муносиб кишига ўхшарди.

— Сен менга ҳаётингни тақдим қилиб, марҳамат юзасидан ўз тухфангни қабул қилишимни сўраяпсан. Яхши. Сенингча бўлсин. Қачон қайтиб келасан?

— Бир ҳафтага қолмай шу ерда бўламан,— деди ҳинду Сальваторнинг этагини ўпиб.

— Исминг нима?

— Меникимми?.. Кристо — Христофср.

— Бор, Кристо. Сени кутаман.

— Юр, қизгинам! — деди Кристо набирасига мурожаат қилиб ва яна уни қўлига олди. Қизча йиғлаб юборди. Кристо ташқарига шошилди.

ҒАРОИИБ БОҒ

Бир ҳафтадан кейин Кристо қайтиб келди. Сальватор унинг кўзларига диққат билан тикилиб, деди:

— Яхшилаб қулоқ сол, Кристо. Сени ишга қабул қиламан. Яхши боқаман, дурустгина маош ҳам оласан...

Кристо қўл силкиди.

— Менга ҳеч нарса керак эмас, даргоҳингизда хизмат қилсам кифоя.

— Тўхта, гапга қулоқ сол,— деб давом этди Сальватор.— Сен ҳамма нарсага эга бўласан. Аммо битта шартим бор: бу ерда кўрганларинг ҳақида ҳеч кимга оғиз очмаслигинг керак.

— Бировга чурқ этсам, тилим кесилсин.

— Эҳтиёт бўл, бунақа фалокатга сен йўлиқма,— деди огоҳлантириб Сальватор ва оқ халатли негрни чақириб:

— Бу кишини боққа олиб бориб, Джимнинг қўлига топшир,— деб букурди.

Негр индамай таъзим қилди ва ҳиндуни оқ уйдан олиб чиқди-да, Кристога таниш бўлган ҳовлидан ўтиб, иккинчи девордаги темир эшикни тақиллата бошлади.

Девор орқасидан итнинг вовулагани эшитилди, эшик гичирлаб, астагина очилди, негр Кристони боғ ичига итариб юборди-да, эшик орқасида турган бошқа бир негрга бўғиқ овозда алланималар деб қичқириб изига қайтди.

Кристо кўрққанидан деворга ёпишиб олди: унга томон ўкирикка ўхшаш ҳуриб, қизил-сарғиш тусдаги қора холли ғалати йиртқичлар югуриб келарди. Агар Кристо уларга саҳрода дуч келганида, албатта, қоплон деб ўйлаган бўларди. Аммо чошиб келаётган йиртқичлар итга ўхшаб ақилларди. Ҳозир қанақа ҳайвон ҳужум қилса ҳам Кристога бари бир эди. У яқин турган бир дарахтга отилиб, жонҳолатда унга тирмашиб чиқа бошлади. Негр итларга худди аччиқланган заҳарли илонга ўхшаб вишиллаган эди, дарров ҳаммаси шаштидан тушди. Улар ақиллашни тўхтатиб, ерга чўзилишди ва бошларини икки олдинги оёқлари устига қўйиб, кўз қири билан негрга тикилиб олишди.

Негр дарахт тепасида ўтирган Кристога қараб вишиллаб бошлади, кейин дарахтдан туш дегандай қўл силкиди.

— Нега илонга ўхшаб вишиллайсан?— деди Кристо ўрнидан жилмай.— Тилинг танглайингга ёпишиб қолганми?

Негр ғазаб билан ўкириб қўйди.

«Соқов бўлса керак»,— деб ўйлади Кристо ва Сальваторнинг огоҳлантиришини эслади. Наҳотки Сальватор сирни фош этган хизматкорларининг тилини қирқса? Афтидан анови негрнинг ҳам тили кесилган бўлса керак... Шу он Кристонинг юраги шу қадар орқасига тортиб кетдики, дарахтдан ағдарилиб тушишига сал қолди. Бирор илож қилиб тезроқ бу ердан қочгиси келди. У ўзи ўтирган дарахтдан деворгача бўлган масофани чамалаб кўрди. Йўк, сакраш мумкин эмас... Шу пайт негр дарахт остига келди-да, ҳиндунинг оёғидан ушлаб зўр бериб пастга торта бошлади. Бўйсунушдан бошқа илож қолмаган эди. Кристо дарахтдан сакраб тушди-да, илтифот билан илжайишга уринди ва унга қўл узатиб:

— Джиммисан?— деб сўради дўстона қиёфада.

Негр бош силкиди.

Кристо унинг қўлини маҳкам қисди. «Дўзахга тушдингми,

энди иблислар билан муроса қилиш керак», — деб ўйлади у ва баланд овозда давом этди:

— Соқовмисан?

Негр жавоб бермади.

— Тилинг йўқми?

Негр яна индамай тураверди.

«Қанақа қилиб оғзини кўрса бўларкин? — деб ўйлади Кристо. Аммо Джим кўринишидан имо-ишора билан ҳам гаплашишни истамасди. У Кристонинг қўлидан ушлаб, қизил-сарғиш йиртқичлар олдига олиб келди ва уларга алланима деб вишиллади. Йиртқичлар ўрnidан туриб, Кристога яқинлашишди-да, уни ҳидлаб яна аста нари кетишди. Кристонинг юраги бир оз таскин топди.

Джим Кристони боғ билан таништира бошлади.

Тош ётқизилган бефайз ҳовлидан ўтганларидан кейин боғ ўзининг гул ва кўкатлари билан Кристони ҳайратда қолдирди. Шарққа қараб чўзилиб кетган боғ денгиз қирғоғи сари пасайиб борарди. Қизғиш чиғаноқ увоқлари сепилган йўлаклар ҳар томонга таралиб кетган. Йўлакларнинг четида жозибадор кактуслар ва ширадор зангори агавалар¹, сон-саноқсиз сариқ-кўкиш гулли гўшшагуллар ўсиб ётибди. Беҳисоб шафтоли ва зайтун кўзни қамаштирувчи ранго-ранг гулли қалин кўкатлар устига соя ташлаб турибди. Кўкатлар орасидан четига оқ тош терилган ҳовулар кўзга ташланади. Катта-катта фонтанлар ҳавони соф ва оромбахш этган.

Боғ турли-туман қичқириклар, қушларнинг чуғур-чуғури, ҳайвонларнинг ўкириши ва чинқирғи билан тўлиб-тошган эди.

Кристо умри бино бўлиб, бу қадар ғалати қуш ва ҳайвонларни кўрмаганди. Бу боғда мисли кўрилмаган йиртқичлар яшар эди.

Мана, кўкимтир мис тусли, олти оёқли калтакесак йўлкани кесиб ўтди. Дарахт тепасида икки бошли илон чириллаб қолди. Кристо иккита қип-қизил оғзини очиб вишиллаб турган бу қўш-қалла судралувчидан кўрқиб, ўзини бир четга отди. Негр унга жавобан қаттиқроқ вишиллаган эди, илон бошини ҳавода ўйнатиб, дарахтдан қулади ва қамишзор орасига кириб кетди. Бошқа бир икки оёқли узун илон йўлкада ўрмалаб борарди. Темир қафас ичида хур-хурлаётган чўчқа боласи қоқ пешонасига жойлашган биттаю битта каттакон кўзини Кристога тиккан эди.

Бир-бирига туташ икки оқ каламуш қизғиш йўлка бўйлаб худди икки бошли ва саккиз оёқли махлуқдай чошиб юрибди. Баъзан бу қўшалок ҳайвонлар ўзаро курашишга тушади: ўнг томондаги каламуш ўнгга тортади, чапдагиси — чапга, ҳар иккиси ҳам норозилик билан чийиллайди. Аммо ҳаммавақт ўнг ёқдаги каламуш ғолиб келар эди. Йўлканинг четида эгизаклар — биқинлари билан бир-бирига туташган икки майин жунли қўй ўтлаб

¹ А г а в а — қалин, барги ширадор ўсимлик. Унинг толасидан газлама, шира-сидан ичимлик қилинади. (Автор изоҳи).

юрибди. Улар каламушларга ўхшаб тортишмасди. Ҳар иккови ўртасида аллақачонлароқ ирода ва хоҳиш бирлиги вужудга келгандай. Бир махлуқ айниқса Кристога ҳайратда қолдирди. Каттакон, бутунлай юнгсиз қизил ит. Унинг устида, худди итнинг терисидан чиққандай, кичкина маймун ўтирарди. Ит Кристога яқинлашиб думини ликиллатди. Маймун бошини қимирлатиб, қўлларини силкитар, ўзи туташган итнинг елкасига шапатилар ва Кристога қараб, чийилларди. Ҳинду чўнтагидан бир чақмоқ қанд олиб, маймунга узатди. Аммо кимдир Кристога қўлини жонҳолатда четга тортиди. Орқада вишиллаган товуш эшитилди. Кристо ўгирилиб қараб Джимни кўрди. Кекса негр имо-ишора билан маймунга овқат бериш мумкин эмаслигини тушунтирди. Шу пайт кичкина тўтибошли қарға учиб кета туриб, Кристога қўлидаги қандни юлиб олди-да, бута орасига яширинди. Ҳув нарида ўтлоқда сигир бошли от кишнарди.

Яйловда отникига ўхшаган думларини силкитиб, икки туя кезиб юрибди. Кўкатлар, чакалакзорлар, дарахт буталари орасидан Кристога ажойиб-гаройиб ҳайвонлар, йиртқичлар ва қушлар кўз тиккан эди: мушук бошли итлар, хўроз бошли ғозлар, шохдор тўнғиз, бургут тумшуқли туяқушлар, ёввойи мушук танли қўйлар...

Кристо алаҳсираяпман шекилли деб ўйлади. Кўзларини ишқалаб, фонтанларнинг муздек суви билан бошини ҳўллади, аммо фойда бермади. Ҳовузларда у балиқ бошли ва жабрали илонларни, бақаникига ўхшаган оёқ-қўлли балиқларни, калтакесаксимон узун танли каттакон бақаларни кўрди...

Кристога яна қочгиси келиб кетди.

Ниҳоят Джим Кристога кум сепилган кенг сайхонликка олиб чиқди. Хурмо дарахтлари билан ўралган майдоннинг ўртасида Мавритания услубида қурилган оқ мрамор деворли кўркем бино қад кериб турарди. Хурмо поялари орасидан арк ва тош устунлар кўзга ташланади. Дельфин шаклидаги мис фонтанлардан отилган сув олтин балиқлар сузиб юрган шаффоф ҳовузларга шалоладай қуйилмоқда. Бинога кираверишдаги энг катта фонтан афсонавий Тритондай¹ дельфин устида оғзига айланма бурғу тутиб турган ёш йигитни акс эттирарди. Истеъдодли ҳайкалтарош қўли билан бунёд этилган бу асар йигит ва дельфиннинг ғоят жонлилиги билан кишини мафтун этади.

Бино орқасида бир неча турар жой ва хизмат хоналари бўлиб, ундан нари эса оқ деворга қадар қуюқ кактус билан қопланган эди.

«Яна девор!» — деб дилидан ўтказди Кристо.

Джим ҳиндуни чоғроққина салқин бир хонага олиб кирди. У имо-ишора билан бу уй Кристога қарашли эканлигини тушунтирди-да, уни ёлғиз қолдириб изига қайтди.

¹ Т р и т о н — грек мифологиясида денгиз тўлқинлари худоси. Денгиз чиғаноғини чалиб у тўлқинларни тўхтатган ёки тўлқинлантирган. Уни кўпгина дельфинга минган ҳолда тасвир этганлар. (*Август изох*).

УЧИНЧИ ДЕВОР

Кристо аста-секин ўзини қўраб турган ғайритабiiй муҳитга кўника бошлади. Боғдаги жамики йиртқичлар, парранда ва ҳайвонлар яхши ўргатилган эди. Кристо уларнинг баъзилари билан ҳатто дўстлашиб ҳам олди. Биринчи кун итакасини ёрган қоплон терили итлар бир зум унинг ортидан қолмай, қўлларини ялар, эркаланардилар. Туялар унинг қўлидан овқат олар, тўтиқушлар эса тўппа-тўғри елкасига келиб қўнади.

Боғ ва ҳайвонларга ўн икки негр қараб турарди. Уларнинг бари Джим каби индамас ёхуд соқов эди. Кристо уларнинг ҳатто бир-бирлари билан ҳам гаплашганини сира эшитмади. Ҳар ким индамай ўз ишини қилаверарди. Боғда Джим ишбоши эди. У негрларни назорат қилиб турар ва иш тақсимларди. Кристо эса унга ёрдамчи этиб тайинланди. Кристонинг вазифаси унчалик оғир эмас, емиши истаганча. У турмушидан шикоят қила олмасди. Аммо бир нарса — негрларнинг куну тун индамай юришлари уни ташвишлантирарди. У Сальватор ҳаммасининг ҳам тилини кесиб ташлаган, деб ишонарди. Шунинг учун ҳам доктор аҳён-аҳён уни ҳузурига чақиртирганида, ҳинду ҳар гал: «Тилимни кесади», — деб ўйларди. Бироқ кўп ўтмай Кристо ўз тилидан камроқ хавотирланадиган бўлиб қолди.

Бир кун Кристо Джимни дарахт соясида ухлаб ётган ҳолда кўрди. Негр чалқанчасига оғзини очганча ётарди. Кристо бундан фойдаланиб оҳиста унинг оғзига мўралади ва кекса негрнинг тили ўз ўрнида турганини кўриб, анча хотиржам бўлди.

Сальватор иш вақтини қатъий тақсимлаб олган эди. Эрталаб соат еттидан тўққизгача бемор ҳиндуларни қабул қилар, тўққиздан ўн биргача операция билан шуғулланар, кейин эса ўз хонасига бориб, лабораторияда ишларди. У ҳайвонларни операция қилгандан сўнг уларни узоқ вақт ўрганарди. Кузатиш тамом бўлгандан кейин Сальватор бу ҳайвонларни боққа жўнатарди. Кристо уйни йиғиштириб юриб, баъзан лабораторияга ҳам кириб қоларди. У ерда кўрган нарсалари уни бутунлай лол қилиб қўярди. Аллақандай суюқлик тўлдирилган шиша банкларда ҳар хил мавжудотлар ҳаёт кечирар, кесиб олинган қўл ва оёқлар ҳаракат қилиб турар эди. Танадан жудо этилган бу тирик аъзолар касаллангудай бўлса, Сальватор уларни даволаб, ҳаёт бахш этар эди.

Буларнинг ҳаммаси Кристонинг юрагига даҳшат солар, шунинг учун ҳам у боғдаги ҳайвонлар орасида юришни афзалроқ кўрарди.

Сальватор томонидан ўзига билдирилган шунча ишончга қарамай, Кристо учинчи девордан нарига ўтишга журъат этолмасди. Лекин бу уни жуда қизиқтирарди. Бир кун туш маҳали ҳамма дам олаётган пайтда Кристо баланд девор ёнига чопиб келди. Девор ортидан болаларнинг овозлари, ҳиндуча сўзлар эшитилиб турарди. Аммо гоҳо-гоҳо бу овозларга кимнингдир ингичка, чинқироқ товуши қўшилар, кимдир болалар билан жигиллашаёт-

гандай ва қандайдир нотаниш тилда гапираётгандай туюларди.

Бир куни Сальватор Кристино боғда учратиб қолиб, унга яқинлашди ва одатдагидай кўзларига тик қараб, деди:

— Мана, ишлаётганингга ҳам бир ой бўлиб қолди, Кристо, сендан жуда хурсандман. Пастки боғдаги хизматкорларимдан бири касал бўлиб қолди. Ушанинг ўрнида ишлаб туришинг лозим. У ерда жуда кўп янги нарсаларни кўрасан. Аммо тунов кунги гап ёдингда бўлсин: тилимдан айрилмай десанг, уни эҳтиёт қил.

— Соқов хизматкорларингиз орасида гапиришни ҳам унутадим, доктор,— деб жавоб берди Кристо.

— Қайтанга яхши. Оз сўйла, кўп ўйла, деганлар. Қанча кам гапирсанг, шунча кўп олтин оласан. Икки ҳафталардан кейин бемор хизматкоримни оёққа турғазсам керак. Дарвоқе, Андни яхши биласанми?

— Тоғда катта бўлганман.

— Жуда соз. Ҳайвонотхонани янги ҳайвон ва қушлар билан тўлдирмоғим зарур. Сени ўзим билан бирга олиб кетаман. Энди эса бор, Джим сени пастки боққача кузатиб қўяди.

Кристо кўп нарсаларга кўникиб қолган эди. Аммо пастки боғда кўрганлари у кутганидан ҳам ошиб тушди.

Қуёш нури тушиб турган катта ялангликда яланғоч болалар ва маймунлар ўйнаб юрибди. Бу болалар турли ҳинду қабилаларига мансуб. Улар орасида жуда кичкиналари — уч яшардан тортиб ўн икки ёшгача бўлган болалар бор. Улар Сальваторнинг беморлари эдилар. Кўплари жиддий операциядан чиққан — миннатдорчиликларининг ниҳояси йўқ. Соғайиб кетган болалар боғда сайр қилар, бутунлай қувватга кирганларидан сўнг эса ота-оналари уй-уйларига олиб кетишарди.

Болалардан ташқари бу ерда маймунлар ҳам бор. Баъзилари думсиз, баъзиларининг юнги йўқ.

Энг қизиғи шундаки, ҳамма маймунлар озми-кўпми гапира оларди. Улар болалар билан тортишар, сўкишар, чийиллашарди. Аммо барибир маймунлар болалар билан апоқ-чапоқ бўлиб кетган эди. Уларнинг тортишуви болаларнинг ўзаро жанжалидан ортиқ эмасди. Кристо уларнинг ҳақиқий маймунми ёки одам эканлигини ҳадеганда англай олмади.

Кристо боғ билан танишиб чиққач, пастки боғнинг юқоридаги боғдан кичикроқ эканлигини ҳамда кўрфаз сари яна ҳам тикроқ нишоблашиб, девордай тик қояга бориб тақалишини пайқади.

Афтидан, денгиз девордан унча узоқ эмасди. Тўлқиннинг шовуллагани эшитилиб турарди.

Бир неча кун ўтгач, Кристо қояни кўздан кечириб, унинг сунъий эканлигини англади. Яна тўсиқ — тўртинчи девор! Қуюқ кўкатлар орқасига кулранг темир дарвоза яширинганди.

Кристо нафасини отиб қулоқ солди. Қоя ортидан тўлқин шовқинидан бошқа товуш эшитилмасди. Бу тор эшик қаёққа олиб боради? Денгиз қирғоғига олиб чиқармикин?

Кутилмаганда ёш боланинг ҳаяжонли қичқириғи эшитилди. Болалар осмонга қарашди. Кристо бошини кўтариб, боғ тепасидан оҳиста учиб ўтаётган қип-қизил шарни кўрди. Шамол уни борган сари денгиз томон сурарди, кўп ўтмай у бутунлай кўздан йўқолди.

Боғ устидан учиб ўтган, одатдаги болалар ўйнайдиган бу шар Крестони қаттиқ ҳаяжонга солган эди. У ташвишлана бошлади. Касал хизматкор тузалиб келиши билан Кристо Сальваторнинг ҳузурига кириб:— Доктор! Андга қачон жўнаймиз,— балки у ерда кўп туриб қолармиз. Қизим билан набирамни бирров кўриб келишга ижозат беринг,— деди.

Сальватор ўз хизматкорларини ҳовлидан чиқармасди, шунинг учун ҳам доим ёлғиз кишиларни ишга олишга ҳаракат қиларди. Кристо Сальваторнинг кўзларига тикилганча сукут сақлаб турди.

Сальватор Кристога совуқ бир нигоҳ ташлади-да, уни огоҳлантирди:

— Шартимизни анутма. Тилингни тий! Бор. Уч кундан кечикма. Ҳа, тўхтаб тур!

Сальватор бир хонага кириб, олтин танга солинган халтача кўтариб чиқди.

— Мана бу набирангга ва тилингни тийишинг учун сенга.

ҲУЖУМ

— Агар у бугун ҳам келмаса, Балтазар, ёрдамингдан воз кечаман, бошқа эпчилроқ, ишончлироқ киши топаман,— деди Зурита ҳурпайган мўйловларини бетоқатлик билан буриб. Зурита шаҳарда кийиладиган оқ костюм ва катта соявонли шляпа кийиб олганди. У Балтазар билан Буэнос-Айреснинг ташқарисида, экин майдонлари тугаб саҳро бошланадиган ерда учрашди.

Оппоқ блуза ва йўл-йўл кўк иштон кийган Балтазар йўл четида чўнқайганча, хижолатдан миқ этолмай, кун нурида қовжираган кўкатларни юлқиб ўтирарди.

Ўз акаси Крестони Сальваторникига жосусликка юборганидан ҳозир унинг ўзи ҳам пушаймон қила бошлаганди.

Кристо Балтазардан ўн ёш катта эди. Кексайганига қарамай, у эпчил ва бақувватлигича қолди. Кристо ёввойи мушукдек айёр, ишониб бўлмайдиган киши эди. Дастлаб деҳқончилик қилишга уриниб кўрди, лекин бу ҳунар таъбига ўтирмади. Кейин портда қаҳвахона очди, аммо ичкиликка берилиб кетиб, кўп ўтмай бор бисотидан маҳрум бўлди. Кейинги йилларда Кристо ўзининг одатдан ташқари айёрлигига таяниб, киши билмас қора ишлар билан шуғулланиб юрди. Бунақанги одам жосусликка жуда лойиқ эди-ю, лекин унга ишониш мумкин эмасди. Хонаси келиб қолганда у туғишган укасини ҳам сотиб юбориши мумкин эди.

Балтазар буни билганидан Зуритага нисбатан кўпроқ ташвишла-
наётган эди.

— Учирган шарингни Кристо кўрганлигига ишонасанми?

Балтазар елкасини сал қисиб қўйди. Шу топда унинг бу маш-
машадан тезроқ қутулгиси, уйга бориб, бир қултум вино билан
томоқни ҳўллаб, кейин мириқиб ухлагиси келиб турарди.

Ботаётган қуёшнинг сўнги нурлари тепалик ортидан кўтарил-
ган чанг уюмини қизғиш-пушти рангга бўяди. Шу пайт қаттиқ
хуштак товуши эшитилди.

Балтазар сесканиб кетди.

— Бу ўша!

— Ниҳоят!

Кристо шахдам-шахдам юриб, уларга яқинлашди. У энди ҳол-
дан тойган кекса ҳиндуга сира ўхшамасди. Кристо яна бир
марта олифтанамо хуштак чалиб, келиб Балтазар ва Зурита билан
сўрашди.

— Хўш, «дёнгиз иблиси» билан танишдингми?— деб сўради
ундан Зурита.

— Ҳали танишганимча йўқ, лекин у ўша ерда. Сальватор
«иблис»ни тўрт девор ичида сақлайди. Асосий иш ҳал бўлди:
мен Сальваторнинг даргоҳига хизматга кирдим, у менга ишонади.
Касал набира роса қўл келди-да,— Кристо кўзларини маккорона
қисиб кулди.— Лекин соғайганидан кейин ишни расво қилишига
сал қолди. Мен худди меҳрибон бободай уни бағримга босаман,
ўпаман-у, у тентак бўлса нуқул тумтаяди, йиғлаворай-йиғла-
ворай дейди.— Кристо яна кулди.

— Набирани қаердан топдинг?— сўради Зурита.

— Пул бўлса — чангалда шўрва,— деб жавоб берди Кристо.—
Қизчанинг онаси жуда хурсанд. У менга беш пезо берди, мен
эса қизини соғайтириб бердим.

Кристо Сальватордан олган олтинлари ҳақида оғиз очма-
ди. У пулларни қизнинг онасига беришни хаёлига ҳам
келтирмасди.

— Сальваторнинг даргоҳи ғаройиботларга тўла. Худди ҳайво-
нот боғи.— Шундай деб, Кристо кўрган-кечирганларини бирма-
бир ҳикоя қила бошлади.

— Дарҳақиқат жуда қизиқ,— деди Зурита сигара тортиб,—
аммо сен энг асосий нарсани — «иблис»ни кўрмабсан. Бундан
кейин нима қилмоқчисан, Кристо?

— Бундан кейинми? Андга саёҳат қилмоқчиман.— Кристо
Сальваторнинг ҳайвон овига отланаётганини айтиб берди.

— Жуда соз!— деб хитоб қилди Зурита.— Сальватор боради-
ган жой бошқа овуллардан олисда. Йўқлигидан фойдаланиб,
унинг мулкига бостириб керамиз-да, «дёнгиз иблиси»ни қўлга
туширамиз.

Кристо норозилик билдириб, бош чайқади.

— Ягуарлар ғажиб ташлайди, иннайкейин «иблис»ни топол-
майсизлар ҳам.

— Бўлмаса,— деди Зурита ўйлаб туриб,— Сальватор овга чи-

қиши билан пистирма қўямиз; уни асир тушириб, «денгиз иблиси» эвазига озод этилишини айтамыз.

Кристо чаққон ҳаракат билан Зуританинг ён чўнтагидан чиқиб турган сигарани тортиб олди.

— Ташаккур. Пистирма дурустроқ. Аммо Сальватор алдайдида, ваъда қилади-ю, бермайди-қўяди. Бу испанлар...— Кристони йўтал тутди.

— Нима қил дейсан бўлмаса?— деди Зурита асабийлашиб.

— Сабр қилиш керак, Зурита. Сальватор менга ишонади, лекин ҳали фақат тўртинчи деворгача бора оламан. Доктор менга ўзига ишонгандай ишониши лозим. Ана шундагина у менга «иблис»ни кўрсатади.

— Кейин-чи?

— Кейин Сальваторга каллакесарлар ҳужум қилади,— Кристо бармоғини Зуританинг кўкрагига қадади,— мен бўлсам,— у ўз кўкрагига урди,— содиқ араукан сифатида уни қутқараман. Шундан кейин Кристо учун Сальватор даргоҳининг ҳеч қандай сири-асрори қолмайди. «Ҳамёним ҳам олтинга тўлади»,— деб дилидан ўтказиб қўйди у.

— Нима ҳам дердим, режанг чакки эмас.

Улар Кристо Сальваторни қайси йўлдан олиб ўтишини келишиб олдилар.

— Йўлга чиқишимиздан бир кун олдин девор орқасига қизил тош ташлайман. Тайёр бўлиб туринглар.

Ҳужум планини пухта ўйлаганликларига қарамай, кутилмаган бир ҳолат ҳамма ишни чиппакка чиқаришига сал қолди.

Аҳоли яшайдиган жойдан анча узоқда, кимсасиз саҳрода Зурита, Балтазар ҳамда портдан саралаб олинган ўн каллакесар гаучо¹ костюми кийган ва яхши қуролланган ҳолда, от устида ўз ўлжаларини кутиб туришарди.

Зимзиё тун. Суворилар отларнинг дупурини эшитиш умидида қулоқларини динг қилиб олишган.

Аммо Кристо Сальваторнинг бундан бир неча йил илгаригидай эмас, балки бошқача тарзда овга чиқишини билмас эди.

Кутилмаганда бандитлар тез яқинлашиб келаётган мотор шовқинини эшитиб қолишди. Тепалик ортидан фараларнинг кўзни қамаштирувчи ёруғи кўринди. Суворилар эс-ҳушини йиғиштириб олмасларидан улкан қора автомобиль уларнинг ёнидан шиддат билан ўтиб кетди.

Зурита қаттиқ сўкинганидан Балтазар кулиб юборди.

— Қайғирманг, Педро,— деди ҳинду.— Кундузи иссиқ, улар кечаси юришади. Сальваторнинг машинасига иккита қуёш ўрнатилган. Кундуз кунни дам олишади. Биз довонда уларга етиб олишимиз мумкин.— Шундай деб, Балтазар машина изидан от қўйди. Унга бошқалар ҳам эргашди.

¹ Гаучо — ярим ваҳший қабила. Улар жуда ҳам уста чавандоз бўладилар. (Автор изоҳи).

Суворилар икки соатча юришгач, тўсатдан олида ловуллаётган гулханни кўриб қолишди.

— Ушалар. Бир бало бўлганга ўхшайди. Тўхтанглар, мен бориб билиб келаман. Мени шу ерда кутинглар.

Балтазар шундай деди-да, отдан сакраб тушиб, сув илондай ўрмалай кетди.

Бир соатдан кейин у қайтиб келди.

— Машина бузилиб қолипти. Тузатишяпти. Кристо қоровуллик қилиб турипти. Тез ҳаракат қилиш керак.

Қолган ҳодиса кўз очиб-юмгунча содир бўлди. Каллакесарлар бирдан ташланиб, эб-ҳушини йўқотиб қўйган Сальватор, Кристо ва уч негрнинг оёқ-қўлини боғлашди.

Ёлланган каллакесарлардан бири, шайка бошлиғи,— Зурита панада яшириниб туришни афзал кўрганди,— Сальватордан эркинлик эвазига жуда катта пул талаб қилди.

— Хўп, тўлайман, мени қўйиб юборинглар,— деди Сальватор.

— Бу фақат ўзинг учун. Шерикларинг учун ҳам шунчадан тўлашинг керак,— деб туриб олди каллакесар.

— Бирданига шунча пулни бера олмайман,— деб жавоб берди Сальватор ўйлаб туриб.

— Бўлмаса ўлдириш керак!— деб бақирди каллакесарлар.

— Агар шартимизга кўнмасанг, тонг отиши билан ўлдирамиз,— деди каллакесар.

Сальватор елкасини қисди:

— Мунча пулим йўқ.

Сальваторнинг бу қадар осойишталиги ҳатто каллакесарни ҳам ҳанг-манг қилиб қўйган эди.

Каллакесарлар қўл-оёғи боғланган маҳбусларни машина ортида қолдириб, ҳаммаёқни титкилай кетишди. Коллекция учун аталган спирт запасини топиб олиб, роса ичишди ва ҳаммалари маст бўлиб думалаб қолишди.

Тонготарга яқин кимдир оҳиста эмаклаб, Сальваторга яқинлашди.

— Бу менман,— деди шивирлаб Кристо.— Оёқ-қўлимни бўшатиб олдим. Милтиқли каллакесарни пусиб бориб ўлдирдим. Қолганлари маст бўлиб, чўзилиб ётишпти. Шофер машинани тузатиб қўйди. Шошилиш керак.

Ҳаммалари шоша-пиша автомобилга ўтиришди, шофер-негр моторни юргизиб, қаттиқ газ берди.

Орқадан бақирдиқлар ва тартибсиз отилган ўқ овозлари эшитилди.

Сальватор Крестонинг қўлини маҳкам қисди.

Сальватор жўнаб кетгандан кейингина Зурита ўз хизматкорларидан Сальваторнинг пулни тўлашга рози бўлганлигини эшитди. «Қанақа нарсалиги номаълум бўлган «денгиз иблиси»ни ўғирлашга урингандан кўра тайёр пулни олган яхши эмасмиди», деб ўйлади Зурита. Аммо вақт ўтган, Крестодан бирор хабар кўтишдан бошқа илож қолмаганди.

АМФИБИЯ ОДАМ

Кристо Сальваторнинг унга яқинлашиб: «Кристо, сен менинг ҳаётимни қутқариб қолдинг. Энди сендан яширадиган ҳеч қандай сирим йўқ. Юр, сенга «денгиз иблиси»ни кўрсатаман», дейишини кутган эди.

Аммо Сальватор бундай қилишга ошиқмасди. У Крестони халоскорлиги учун яхшигина тақдирлади-да, яна ўзининг илмий ишларига шўнғиб кетди.

Кристо вақтни беҳуда ўтказмай тўртинчи девор ва махфий эшикни ўргана бошлади. Анча вақтларгача бу тилсимотни билиб бўлмади, лекин пировардида Кристо сирни очишга муваффақ бўлди. Бир куни эшикни пайпаслаб, унинг қабарик жойини босиб юборди. Тўсатдан эшик ортга силжиб, очилди. У ниҳоятда қалин ва оғир эди. Кристо шошиб ичкарига кириши билан эшик яна ёпилиб қолди. Бу ҳол уни эсанкиратиб қўйди. У эшикни синчиқлаб кўздан кечирди, қуббаларни босиб кўрди, аммо у очилмади.

— Ўзимни-ўзим қўлга туширдим, — деб ғулдиради Кристо.

Кристога Сальваторнинг бу сўнги ва номаълум боғини сайр қилишдан бошқа илож қолмаганди.

Кристо серкўкат ажойиб бир боққа тушиб қолган эди. Бог теваарак-атрофи сунъий қоялардан иборат баланд девор билан ўралган кичкина ҳавзани эслатарди. Тўлқиннинг шовуллаганина эмас, балки саёз жойлардаги шағалнинг шақур-шуқури ҳам аниқ эшитилиб турарди.

Бу ерда одатдаги нам тупроқда ўсадиган дарахт ва буталар бор эди. Тангадек офтоб туширмайдиган серсоя дарахтлар тагидан сон-саноксиз ариқчалар шилдираб оқиб ётибди. Унлаб фонтанлардан отилаётган сув атрофга салқинлик бахш этган. Ҳаво Миссисипи соҳилларидаги каби нам. Боғнинг ўртасида текис томли кичкина тош уй қад кериб турибди. Унинг деворлари печакгул билан қопланган. Деразалардаги зангори чий пардалар тушириб қўйилган. Гўё уйда тирик жон йўққа ўхшайди.

Кристо боғнинг этагига етиб борди. Қўрғонни кўрфаздан ажратиб турган девор ёнида кенглиги беш юз квадрат метр ва чуқурлиги беш метр келадиган ҳамда атрофи қалин дарахт билан ўралган каттакон бассейн бор эди.

Кристо яқинлашиши билан ўтакаси ёрилган аллақандай бир махлуқ буталар орасидан отилиб чиқиб ўзини ҳовузга отди. Кристо ҳаяжон ичида таққа тўхтади. Бу — ўша! «Денгиз иблиси»! Ниҳоят уни кўрадиган бўлди.

Ҳинду ҳовузга яқин келиб, кўзгудай тиниқ сувга тикилди. Бассейн тубида, оппоқ тош плита устида каттакон маймун ўтирарди. У сув остида кўрқув ва қизиқиш билан Кристога тикиларди. Кристо ҳангу манг бўлиб қолди: маймун сув тагида нафас олаётган эди. Унинг икки ёни тўхтовсиз гоҳ кўтарилиб, гоҳ тушар эди.

Кристо бир оз эс-ҳушини йиғиб олгач, беихтиёр кулиб юбор-

ди: балиқчиларни даҳшатга солган «денгиз иблиси» ҳам сувда, ҳам қуруқликда яшовчи маймун бўлиб чиқди. «Дунёда қанақанги нарсалар бўлмайди-а»,— деб дилидан ўтказди кекса ҳинду.

Кристо мамнун эди: ниҳоят ҳамма нарсани ўз кўзи билан кўришга муваффақ бўлди. Аммо, айна вақтда унинг ҳафсаласи ҳам пир бўлган эди. Маймун одамлар тасвирлаган махлуққа сира ҳам ўхшамасди. Қўрқинч ва ҳаёл кишини нима кўйларга солмайди дейсиз?

Қайтиш тўғрисида ўйлаш керак эди. Кристо орқага, эшикка қараб юрди ва девор яқинидаги баланд бир дарахтга чиқди-да, оёғининг синиб қолишидан ҳам қўрқмай, ўзини пастга ташлади.

Ўрнидан туришга улгурмасидан Сальваторнинг овози эшитилди:

— Кристо! Қаердасан?

Кристо шошиб йўлакда ётган хаскашни олди-да, тўкилган барглари тўдалашга тутинди.

— Шу ердаман.

— Юр, Кристо,— деди Сальватор махфий темир эшикка яқинлашиб.— Кўриб ол, бу эшик мана бундай очилади,— Сальватор бармоғи билан эшик сиртидаги Кристога таниш бўлган кабарикни босди.

«Доктор кечикди — «денгиз иблиси»ни аллақачон кўриб бўлдим», деб дилидан ўтказди Кристо.

Икковлон боққа киришди. Печакгул билан қопланган уйни четлаб ўтиб, Сальватор бассейнга қараб юрди. Маймун қорнини дўппайтириб ҳануз сув остида ўтирарди.

Кристо уни биринчи бор кўраётгандай ҳаяжон ичида қичқириб юборди. Аммо ҳаял ўтмай чинакамига ҳаяжонланишга тўғри келди.

Сальватор маймунга заррача ҳам эътибор бермади. Фақат у ҳалақит бераётгандай қўлини бир силкиб қўйди. Маймун шу заҳоти бассейндан сузиб чиқди-да, бир силкиниб олиб, дарахтга тирмаша кетди. Сальватор эгилиб, қўли билан ўтларни пайпаслай бошлади ва кўк япалоқ бир тахтачани қаттиқ босди. Бўғиқ шовқин эшитилди. Бассейннинг тубида, нариги четида люк очилди. Бир неча минут ичида бассейн сувдан холи бўлди. Люк қарсиллаб ёпилди. Ён томондан бассейннинг тубига олиб тушувчи темир нарвон сурилди.

— Юр, Кристо.

Улар бассейнга тушишди. Сальватор бир плитага оёқ қўйган эди, бассейннинг ўртасида кенлиги бир квадрат метр келадиган янги люк очилди. Унинг темир зиналари ер остига кириб кетган эди.

Кристо Сальваторга эргашди. Улар темир зиналардан узок юришди. Юқоридан люк орқали хира нур тушиб турарди. Аммо кўп ўтмай у ҳам йўқолди. Улар зулмат ичида боришарди. Бу ерости йўлагида оёқ товушлари аллақандай ваҳимали эшитиларди.

— Қоқилмай юр, Кристо, ҳозир етамиз.

Сальватор тўхтаб, деворни пайпаслади. Виключатель шарқиллаши билан ҳаммаёқ ёп-ёруғ бўлиб кетди. Улар шифтдан сумалаксимон оҳак осилиб турган ғорда, ўртасига ҳалқа тишлаб турган икки арслон боши ўйилган темир дарвоза қаршисида туришарди. Сальватор ҳалқалардан бирини тортди. Вазмин эшик аста очилди. Йўловчилар зимзиё залга киришди. Яна виключатель шарқиллади. Каттақон ғор тепасида хира шар ёнди. Ғорнинг бир томони шишадан ишланган эди. Сальватор чироқни ўчириши билан ғор яна қоронғиликка кўмилди, аммо энди шиша девор ортини кучли прожектор нурлари ёритиб турарди. Бу ер улкан аквариум, тўғрироғи, денгиз тубидаги шиша уй эди. Ердан кўтарилган сувости ўсимликлари ва маржон қоялари орасида балиқлар сузиб юрарди. Бирдан Крестонинг кўзи чакалаклар орасидан чиққан катта қабарик кўзли, оёқ-қўллари бақаникига ўхшаш одамсимон махлуққа тушди. Унинг гавдаси кумуш тангалардай товланарди. Махлуқ чаққон ҳаракат билан шиша девор ёнига сузиб келди-да, Сальваторга бош силкиб, шиша камерага кирди ва ортидан эшикни ёпди. Камера бир зумда сувдан бўшади. Нотаниш мавжудот иккинчи эшикни очиб, ғорга кирди.

— Кўзойнак ва қўлқопларингни еч,— деди Сальватор.

У докторнинг амрини итоаткорлик билан бажо келтирди. Крестонинг қаршисида ёшгина кўркам бир йигит кулиб турарди.

— Танишинглар: Ихтиандр, балиқ одам, ёки тўғрироғи, амфибия, «денгиз иблиси» ҳам мана шу,— деб мурожаат қилди Сальватор Крестога.

Йигит илтифот билан жилмайиб, ҳиндуга қўл узатди ва испан тилида:

— Салом! — деди.

Кристо индамай унинг қўлини қисди. Анграйиб қолганидан лом-мим деёлмасди.

— Ихтиандрнинг хизматкори бўлган негр касал бўлиб қолди,— деб давом этди Сальватор.— Сени бир неча кунга Ихтиандрнинг ёнида қолдираман. Агар янги вазифани яхши уддаласанг, сени Ихтиандрнинг доимий хизматкори қилиб кўяман.

Кристо индамай бош ирғади.

ИХТИАНДРНИНГ БИР КУНИ

Тун яримдан оққан пайт.

Ҳаво илиқ ва нам. Ҳаммаёқни гулларнинг хушбўй ҳиди тутиб кетган. «Шитир» этган товуш эшитилмайди. Жимжитлик. Ихтиандр боғнинг қум сепилган йўлкасидан бормоқда. Камарига боғланган ханжар, кўзойнак, қўл ва оёқ қўлқоплари бир маромда тебранади. Чиғаноқ аралаш қум оёқ остида оҳиста ғижирлайди. Йўлка аранг кўзга чалинади. Дарахт ва буталарнинг беўхшов соялари уни буткул қоплаб олган. Ҳовузлардан туман кўтарилмоқда. Ихтиандр аҳён-аҳён дарахт шохларини қўли би-

лан уриб қўяди. Унинг иссиқ юзига ва сочларига шабнам тўкилади.

Йўлка кескин ўнгга бурилиб, пастга қараб кетади. Ҳаво борган сари тоза ва сернам бўла боради. Ихтиандр тош плиталарга қадам қўйгач, тўхтади. Шишалари катта-катта қўзойнагини, қўл ва оёқ қўлқопларини шошмасдан кийди. Соф ҳаводан тўйиб бир нафас олгач, ўзини ҳовузга қараб отди. Музек сув унинг баданига роҳат бағишлади. Жабра найчалари аста-секин бир меъёрда ҳаракатга кирди,— одам энди балиққа айланганди.

Ихтиандр қўлини бир неча силкишдаёқ ҳовуз тубига етиб борди.

Йигит зим-зиё қоронғуликда ишонч билан сузарди. Қўли билан пайпаслаб тош девордаги темир ҳалқаларни топди. Мана иккинчи, учинчи ҳалқа... Шу алпозда у тепасигача сув билан тўла туннельга етиб борди. У рўпарадан келаётган совуқ оқимнинг қаршилигини энгиб, сув остидан сузиб борарди. Кейин бир талпиниб, юқорига қараб сузди-да, бир зумда иссиқ ваннага тушиб қолгандай бўлди. Воғдаги ҳовузларда исиган сув туннель устидан денгизга қараб оқарди. Энди Ихтиандр оқим билан бирга сузиши мумкин. У чалқанча ётди-да, қўлларини кўкраги устига чалкаштириб қўйиб боши билан олға суза кетди.

Туннелнинг тугашига оз қолди. Океанга чиқадиган ерда қоялар остидан қайноқ булоқ отилиб турарди. Унинг кучли оқимида майда тош ва чиғаноқлар бетиним шалдирагани-шалдираган.

Ихтиандр ағдарилиб олиб, олдинга қаради. Қоронғи. Қўлларини чўзди. Сув аста-секин совий борди. Унинг қафтлари юмшоқ ва сирпанчиқ денгиз ўсимликлари ҳамда ғадир-будир чиғаноқлар билан қопланган темир панжарага урилди. Йигит панжарага ёпишиб, унинг сургичини қидириб топди. Туннель оғзига қўйилган доирасимон оғир панжара эшик қия очилди. Ихтиандр ҳосил бўлган тирқишдан лип этиб ўтиб олди. Панжара-эшик яна қарсиллаб ёпилди.

Амфибия одам оёқ-қўллари билан суза-суза очиқ денгизга қараб йўл олди. Сув ости ҳали қоронғи. Фақат у ер-бу ерда қизғиш медуза ва зангори учқунлар милтиллади. Аммо тонг отай деб қолди, ҳадемай жониворлар бирин-кетин ўз чироқларини ўчирадидилар.

Ихтиандр жабрасига сон-саноқсиз игна санчилгандай бўлди. Нафас олиш оғирлашди. Демак, у қояли бурундан ўтиб кетди. Қоя ортидаги сув ҳаминша турли ҳил моддалар, қум ва ташландиқлар билан булғанади. Сув чучуклашди — демак, шу яқин атрофда океанга дарё келиб қўйилади.

«Қизик, дарё балиқлари лойқа, чучук сувда қандай яшаркан-а,— деб ўйлади Ихтиандр.— Эҳтимол, уларнинг жабраларига қум ва балчиқлар унча таъсир қилмаса керак».

Ихтиандр бир оз юқорига кўтарилди, кейин ўнгга, жанубга томон кескин бурилди-да, пастга қараб шўнғиди. Бу ерда сув тоза. Йигит совуқ сувости оқимига тушиб қолди. Бу оқим қирғоқ бўйлаб жанубдан шимолга томон оқади. Парана дарёси қўйилади-

ган жойда эса шарққа қараб бурилади. У жуда чуқурликда оқади, аммо оқимнинг юзаси денгиз сатҳидан ўн беш-йигирма метр қуйида, холос. Ихтиандр яна оқимга тушиб олса бўлади — у йигитни тўппа-тўғри очиқ денгизга олиб чиқади.

Пича мизғиб олиш ҳам мумкин. Хатар йўқ: ҳали қоронғи, денгиз йиртқиқлари уйқуда. Кун чиқиш олдидан андек ухлаб олиш жуда нашъали бўлади. Тери сувнинг ва сувости оқимларининг ҳарорати қандай ўзгаришини аниқ сезиб туради.

Мана қулоққа бирин-кетин бўғиқ шовқинлар чалинмоқда. Бу лангар занжирларининг овози: кўрфазда, Ихтиандрдан бир неча километр нарида балиқ овловчи кемалар лангарларини кўтариш-япти. Тонг яқин. Олис-олисдан бир меъёрда гувуллаган товуш эшитилиб қолди. Бу Буэнос-Айрес билан Ливерпуль ўртасида қатновчи улкан инглиз пароходи «Горрокс» моторининг шовқини. «Горрокс» ҳали қирқ километр чамаси нарида. Аммо нафаси сезилиб турибди! Денгиз сувидан товуш секундига бир ярим минг метр тезликда ўтади. «Горрокс»ни кечаси кўрсангиз! Худди нурга кўмилган сузиб юрувчи шаҳарнинг ўзи дейсиз. Лекин уни тунда кўриш учун кечқурунданоқ океан томон узоқ сузиш керак. Буэнос-Айресга эса «Горрокс» кун чиққанда, чироқларини ўчирган ҳолда кириб келади. Йўқ, ортиқ ухлаш мумкин эмас. «Горрокс»нинг мотор, руль ва парраклари, корпусларининг чайқалиши, иллюминатор ҳамда прожектор нурлари жамики океан жониворларини уйғотиб юборади. Афтидан, дельфинлар «Горрокс»нинг яқинлашаётганини биринчи бўлиб эшитдилар, шекилли, бир неча минут муқаддам енгил тўлқин кўзгадилар. Ихтиандр хушёр тортди. Дельфинлар пароходга пешвоз чиқиш учун сузиб кетишди, шекилли.

Ҳар томондан кема моторларининг шовқини эшитила бошлади, порт ва кўрфаз уйғонди. Ихтиандр кўзини очди ва сўнгги уйқу қолдиқларини қоқиб ташлагандай, бошини силкитди, сўнгра қўл ва оёқларини силкиб тепага қараб сузди.

У эҳтиёткорлик билан сувдан бошини чиқарди. Атрофга аланглади. Яқин ўртада на қайиқ, на кема кўринарди. Оёгини ерга тираб, белигача сувдан чиқди.

Боши устида қора бузов ва оққушлар парвоз қиларди. Гоҳогоҳ улар тўшлари ёки қанотларининг учини шишадек сувга уриб ўтишади, сув бетида ҳосил бўлган доира катталашиб, охири йўқ бўлиб кетади. Оққушларнинг қичқирғи худди ёш боланинг йиғисига ўхшайди. Мана, Ихтиандрнинг тепасидан улкан қанотларини силкитиб баҳайбат альбатрос учиб ўтди. Унинг серпат қаноти қоп-қора, қизил тумшуғининг учи сарғиш, оёқлари тўқсарик. У кўрфазга томон учиб кетди. Ихтиандр ҳавас билан орқасидан тикилиб қолди. Унинг қора қанотлари ёзилганда тўрт метрча келади. Қани, кишида ҳам шунақанги қанот бўлса!

Тун ғарбга, тоғлар орқасига чекинмоқда. Шарқ уфқи қизариб қолди. Сезилар-сезилмас оҳиста жимирлаб турган океан сатҳида тилла жилолар пайдо бўлди. Оққушлар юқорига кўтарилганда пуштирангга бўяла бошладилар.

Сув юзида ола-чипор, зангори ва кўк йўлкалар кўриниб қолди: бу шамолнинг илк хуружи. Кўк йўлкалар тобора кўпаймоқда. Шамол кучайяпти. Қумлоқ соҳилда тўлқиннинг дастлабки оқ-сарғиш тиллари кўрина бошлади. Қирғоққа туташ сув яшил тус олди.

Бир гала балиқ овловчи кемалар яқинлашмоқда. Игитга отаси одамларнинг кўзига кўринмасликни тайинлаган. Ихтиандр бир шўнғиб, совуқ оқимга тушиб олди. Оқим уни соҳилдан нарига, шарққа, очиқ океан сари олиб кетди. Сув остида кўкиш бинафша ранг қоронғулик ҳукмрон. Балиқлар қора доғли ва йўл-йўл оч кўк тусда кўринадилар. Қизил, сариқ, жигарранг ва бошқа хил балиқлар, худди бир гала ранго-ранг капалаклардай, бетўхтов искашиб ўтишарди.

Юқоридан ғувуллаган товуш эшитилди, сув ости қоронғилашди. Сувга тегай-тегай деб ҳарбий гидроплан учиб ўтди.

Бир марта ана шундай гидропланлардан бири сувга қўнган эди. Ихтиандр секин бориб унинг темир тиргагига осилиб олиб, ўлишига сал қолди: гидроплан қўққисдан ҳавога кўтарилди, Ихтиандр эса шошиб ўн метр баланддан ўзини сувга ташлади.

Игит бошини сувдан чиқарди. Қуёш нури тиккага келган. Тушга яқинлашиб қолипти. Сув юзи энди саёз жойлардаги тошлар, катта-катта балиқлар ҳамда Ихтиандрнинг ўзи акс этган кўзгуга ўхшамайди. Кўзгу энди бужмайган, тинимсиз қийшаяди, чайқалади.

Ихтиандр сузишда давом этди. Тўлқинлар тебранарди. Мана у сув юзига чиқди. Тўлқин қирраси уни юқорига кўтарди, пастга олиб тушди, яна тепага олиб чиқди. Уҳў, теварак-атрофда нималар бўляпти! Қирғоқда тўлқин шовқин солади, ўшқиради ва тошларни бир-бирига уради. Соҳилга яқин сувлар сариқ-кўкиш тусга кирган. Жануби-ғарб томондан кучли шамол эсмоқда. Тўлқин авжга миняпти. Унинг ўткир қиррасида оппоқ сув мавжи кўзга чалиниб қолади. Томчилар нуқул Ихтиандрнинг устига ёғилар, бундан у роҳатланарди.

«Қизик,— деб ўйлади Ихтиандр,— тўлқин қаршисига қараб сувсанг, у тўқ кўк бўлиб кўринади, орқага қарасанг эса оқ тусга кириб қолади».

Тўлқин учларидан бир гала учар балиқлар кўтарилди. Улар гоҳ баландлаб, гоҳ пастлаб, юз метрча жойга учиб боришди-да, сувга тушишди, бир-икки минут ўтар-ўтмас яна кўтарилишди. Йиғлоқи оққушлар тиним билмайди. Энг тезучар қуш бўлган фрегатлар ўзларининг баҳайбат қанотларини ёзиб, кўкда изғиб юришибди. Каттакон тумшуғи эгилган, ўткир тирноқли, тўқ жигарранг қаноти кўкимтир металсимон товланувчи, жиғилдони тўқсариқ бўлган ҳув анови қуш — эркак фрегат. Нарироқда учиб юрган рангсизроқ, кўкраги оқи эса урғочиси. Мана у шиддат билан сувга шўнғиди, кўз очиб-юмгунча, қарабсизки, эгри тумшуғида кумушдай балиқ типирчилаб турибди. Альбатрослар учиб юришибди. Бўрон ғувилламоқда.

Ажойиб жасур қуш — паламедея одатдагича қоп-қора булутга

пешвоз чиқиш учун отланган бўлса керак. У ҳаммавақт момақал-дироқни қўшиқ билан кутиб олади. Ҳолбуки, бундай пайтда жамики балиқ овловчи кемалар ва елканли қайиқлар бўрондан сақланиш учун соҳилга шошиладилар.

Атрофга қоронғулик чўка бошлади, аммо ҳали сув остидан каттакон ёруғ доғга ўхшаб кўринувчи қуёшнинг қаердалигини билиш мумкин. Йўлни топиб олиш учун шунинг ўзи кифоя. Булут қуёш юзини тўсиб қўймай саёз жойга етиб олиш керак, акс ҳолда нонуштадан маҳрум бўлиш мумкин. Қорни ўлғудай оч. Қоронғида саёз жойни ҳам, сув ости қоясини ҳам топиб бўлмайди. Ихтиандр жонҳолатда оёқ-қўлини ишга солиб, қурбақа янглиғ суза кетди.

Аҳён-аҳён у чалқанчасига ётиб олар, кўкимтир қоронғулик қаърида аранг кўринаётган кун нурига қараб, ўз йўналишини аниқлаб оларди. Гоҳо саёз жой қидириб, диққат билан олдинга тикиларди. Унинг жабра ва териси сувнинг ўзгараётганини сезарди: саёз жойдаги сув шўрроқ, унда кислотод ҳам кўп, — анча энгил, яхши. У тили билан сувнинг таъмини татиб кўрди. Кекса, тажрибали денгизчилар ҳам шу йўл билан ерни кўрмасдан туриб унинг яқин қолганлигини ҳаммавақт айтиб берадилар.

Аста-секин ҳаво ёриша бошлади. Унг ва сўл томонда кўпдан таниш бўлган сувости қоялари қад кериб турибди. Уларнинг ораллиғида кичик ясси тоғлиқ, унинг ортида эса тош девор бор. Бу жойни Ихтиандр сувости кўрфази деб атарди. Даҳшатли бўрон пайтларида ҳам бу ер осойишта бўлади.

Сувости кўрфазидаги балиқларни айтмайсизми! Бижғиб ётибди. Сарик думли, танасининг ўртасига кўндалангига сарик ҳошия тушган қорамтир майда балиқлар, қизил, ҳаворанг, кўк ва яна аллақандай туслилари бор. Улар қўққисдан кўздан йўқолишади, кутилмаганда яна ўша ернинг ўзида пайдо бўлиб қолишади. Юқорига сузиб чиқиб, атрофга қарасанг — ҳаммаёқда балиқ, пастда эса ҳеч нарса кўринмайди. Ихтиандр анча маҳалгача бунинг сирини билолмай юрди. Бир куни у қўли билан бир балиқни тутиб олди. Унинг катталиги кафтдай бўлиб, танаси яп-япалоқ эди. Шунинг учун ҳам юқоридан кўз унча илғамас экан.

Мана нонушта ҳам тайёр. Тик қоя ёнидаги текис майдончада устрицалар¹ беҳисоб. Ихтиандр майдончага сузиб бориб, чиганоқлар ёнига узала тушди-да, овқатланишга киришди. Устрицаларни чиганоқдан ажратиб, оғзига солди. У сув остида овқатланишга ўрганиб қолган эди: таомни оғзига солгач, лаблари орасидан сувни чиқариб ташлайди. Сувнинг бир қисмини, албатта, овқат билан ютади, лекин у денгиз сувига кўникиб қолгани учун зарар қилмайди.

Унинг теварагида сувости ўсимликлари — яшил баргли агара, мексика каулерплари, пуштиранг нафис нитофиллар тебранади. Аммо ҳозир улар тўқ кулранг тусга бўялган, чунки сув ости

¹ Устрица — ейладиган денгиз жонивори.

хира, нимқоронғи — момақалди роқ ва бўрон ҳали босилгани йўқ. Баъзан бўғиқ чақмоқ товуши эшитилиб қолади. Ихтиандр юқори-га қаради.

Нега ҳаммаёқ қоронғи бўлиб кетди? Ихтиандрнинг боши устида қоп-қора соя пайдо бўлди. Нима бўлиши мумкин? Нонушта тугади. Энди тепага чиқиш мумкин. Ихтиандр қояга тирмашиб қора соя томон кўтарила бошлади. Маълум бўлишича, сувга каттакон альбатрос қўнган экан. Унинг тўқсариқ оёқлари Ихтиандрнинг шундоқ боши тепасида турарди. Йигит қўлини кўтариб, альбатроснинг оёғидан маҳкам ушлаб олди. Утакаси ёрилган қуш улкан қанотларини ёзиб, сувдан кўтарилди. Бўшлиққа чиққандан кейин Ихтиандрнинг танаси оғирлашганидан альбатрос серпат, юмшоқ кўкси билан йигитни босиб, тўлқин устига гурсиллаб йиқилди. Ихтиандр баҳайбат қуш қип-қизил қайрилма тумшуғи билан бошини ўйиб олишини кутиб ўтирмай, бир шўнғида, сал вақт ўтгач, бошқа жойдан чиқди. Альбатрос шарққа қараб учиб кетди ва бир зумда сув тоғлари ортида кўздан йўқолди.

Ихтиандр чалқанчасига ётди. Момақалди роқ энди тинган. Қаердадир, олисда, шарқ уфқида чақмоқ чақнади, жала челақлаб қуярди. Ихтиандр роҳатланганидан кўзларини юмди. Бир оздан кейин кўзини очиб, ярим белигача сувга чўккан қолда қаддини тиклади ва атрофга аланглади. Қаёққа қараманг — океан, осмон, булут, шамол, жала ва тўлқин. Буларнинг бари бир-бирига қоришиб, тинимсиз ғувуллар, гумбурлар, ўшқирар, шовқин соларди. Кўпиклар тўлқин қирраларида тўқнашиб, кейин жаҳл билан пастга ёйилади. Сув тоғлари яшин тезлигида кўкка бўй чўзар ва баҳайбат кўчки янглиғ қулар, пўртана кўтарилар, сел шовуллар, шамол ўқирарди.

Қуруқликда яшовчи кишини даҳшатга солувчи нарсалар Ихтиандрга роҳат бағишларди. Албатта, эҳтиёт бўлган яхши, акс қолда сув тоғлари остида қолиб кетиш мумкин. Аммо Ихтиандр тўлқин билан муомала қилишда балиқдан ҳам қолишмайди. Фақат уларнинг тилини билиш керак: баъзилари паст-баланд бўлади, айримлари эса бошидан ошириб улоқтириб ташлайди. Ихтиандр тўлқин остида нималар кечаётганини, унинг қандай йўқолишини, шамолнинг қачон тинишини биларди; аввал майда тўлқинлар, сўнгра йириклари босилади, лекин сувнинг бир меъёрдаги барра мавжлари анча маҳалгача сақланади. Йигит соҳилдаги тўлқинда ўмбалоқ ошиб ўйнашни хуш кўрар, аммо бунинг хатарли эканлигини ҳам яхши биларди. Бир куни тўлқин уни чархпалак қилиб юборди. Ихтиандр боши билан ерга урилиб ҳушидан кетди. Бошқа одам бўлганда чўкиб кетиши аниқ эди, лекин у сувда ётиб, анчадан кейин ўзига келди.

Ёмғир тинди. У момақалди роқ билан бирга қаёққадир, шарққа томон чекинган эди. Шамол ўзгарди. Тропик шимолдан иссиқ ел эса бошлади. Булутлар орасидан шишадек осмон мўралаб қолди. Офтоб нури отилиб чиқиб тўлқин бағрига урилди. Ҳали қоронғи, хира жануби-шарқ уфқида қўшалоқ камалак балкиди. Океан бутунлай ўзгарди-қўйди. У энди қорамтир эмас, балки шишадек

кўм-кўк, қуёш нурлари ёғилиб турган жойлари эса оч зангори тусга бўялган эди.

Офтоб! Бир лаҳзанинг ўзида осмон ҳам, океан ҳам, соҳил ва узоқ-узоқлардаги тоғлар ҳам ўзгача ҳусн кашф этдилар. Момақалди роқ ва бўрондан кейин ҳавонинг сернам, мусаффо бўлиб кетишини айтмайсизми! Ихтиандр гоҳ беғубор ва оромбахш денгиз ҳавосини симира, гоҳ жабраси билан нафас олади. Бўрон, момақалди роқ, шамол, ёмғир ва тўлқинлар осмонни океан билан, ҳавони сув билан қориштириб, уни кислородга беармон тўйинтиргандан сўнг нафас олиш нақадар энгил бўлишини одамзод орасида ёлғиз Ихтиандргина билади. Ана шундай пайтларда бутун балиқлар, жамики денгиз махлуқлари қайта жонланади.

Момақалди роқ ва бўрондан кейин сувости чакалакзорлари орасидан ва қоя тошлар тагидан майда балиқлар сузиб чиқади, ундан кейин денгиз тубига яширинган йирик балиқлар пайдо бўлади, тўлқин бутунлай босилгач эса нозик-нихол медузалар, шаффоф ва деярли вазнсиз қисқичбақалар кўрина бошлади.

Мана, қуёш нури тўлқинга қадалди. Атрофдаги сув бир зумда зангори тусга кирди, майда пуфакчалар жимираб, кўпиклар вишиллади... Ихтиандрдан сал нарида дўстлари — дельфинлар сайр қилиб юришибди. Улар синчков ва шодлик тўла кўзлари билан Ихтиандрга қараб-қараб кўйишади. Дельфинларнинг қора ялтироқ беллари тўлқин орасида гоҳ кўриниб, гоҳ кўринмай кетади. Улар ўйнашиб, пишқиришади, бир-бирларини қувишади. Ихтиандр яйраб-йайраб кулади, дельфинлардан бирини тутиб олиб, улар билан бирга сузади, шўнғийди. Йигитнинг назарида, мана шу океан ҳам, дельфинлар ҳам, шу осмон ва қуёш ҳам фақат унинг учунгина яратилгандай. Ихтиандр бошини кўтарди, кўзларини қисиб қуёшга қаради. У ғарбга ёнбошлаган. Ҳадемай қоронғи тушади. Бугун сира уйга қайтгиси йўқ эди. Шиша ранг осмон қорайиб, юлдузлар кўринмагунча сузиб юраверди.

Аммо бекорчилик унинг жонига тега бошлади. Унинг яқингинасида денгиз жониворлари қирилиб кетяпти. У бу жониворларни қутқариши мумкин. Ихтиандр қаддини ростлаб, олис соҳилга тикилди. Қирғоққа, тезроқ қирғоққа шошилиш керак! Уша ерда унинг ёрдами тегади. Тўлқин унда ҳаддидан ошяпти.

Ҳар бўрондан кейин бу қутурган тўлқин денгиз жониворларининг қанча-қанчасини: медузалар, қисқичбақалар, балиқлар ва ҳатто ғафлатда қолган дельфинларни қирғоққа чиқариб ташлайди. Медузалар тез ҳалок бўлади, балиқларнинг баъзилари сувга аранг етиб олади, лекин уларнинг ҳам кўпи қирғоқда қолиб кетади. Қисқичбақаларнинг деярли ҳаммаси сувга қайтиб тушади. Баъзан уларнинг ўзлари тўлқин қурбонларини ейиш учун қирғоққа чиқиб туришади. Ихтиандр қирғоққа чиқариб ташланган ҳайвонларни қутқаришни жуда яхши кўради.

У бўрондан кейин соатлаб қирғоқда кезар ва ҳали тирик бўлган жониворларни сақлаб қоларди. У сувга ташлаган балиқ думини жилпанглатиб сузиб кетганини ёки сувда беҳуш ётиб-ётиб

охири унга жон кирганини кўриб ич-ичидан қувонарди. Ихтиандр каттагина балиқни тутамлаб олиб, денгиз сари юрди, балиқ жон-қолатда типирчилади, у эса кулиб, қўрқмасликка, бир оз сабр қилишга кўндирмоқчи бўлди. Албатта, қорни очиб турган пайтда шу балиқни океанда тутиб олса маза қилиб еган бўларди. Аммо унинг йўриғи бошқа. Бу ерда, қирғоқда у денгиз жониворларининг ҳомийси, дўсти ва халоскори эди.

Ҳар вақт Ихтиандр қирғоққа одатдаги йўли — сувости оқими билан қайтарди. Бугун эса сув остида узоқ юргиси келмади, — океан ва осмон бениҳоя жозибали эди. У балиқ овлаб юрган денгиз қушлари каби гоҳ шўнғиб, гоҳ кўриниб илгарилаб борарди.

Қуёш ботиб кетди. Аммо ғарб уфқида ҳали қизғиш ҳошия илиниб турибди. Тўқ кулранг тусга кирган маъюс тўлқинлар бири ортидан бири югуради.

Ҳаво совугандан кейин ҳам сув ости илиқ бўлади. Ҳаммаёқ қоп-қоронғи, лекин қўрқинчли эмас. Бу пайтда ҳеч нарса ҳужум қилмайди. Кундузги йиртқичлар аллақачон уйқуга кетган, тунгилари эса ҳали овга чиққанларича йўқ.

Ихтиандр океан сатҳига жуда яқин бўлган шимолий оқимга тушиб олди. Ҳали босилмаган енгил мавж бу сувости дарёсини гоҳ пастга, гоҳ баландга оғир чайқалтирарди, лекин у иссиқ шимолдан совуқ жанубга оқишда давом этади. Ундан анча қуйида қарама-қарши совуқ оқим жанубдан шимолга томон оқади. Ихтиандр қирғоқ бўйлаб узоқ сузиб қолгудай бўлса ҳар доим ана шу оқимлардан фойдаланади.

Бугун у шимол сари анча ичкарилаб кетди. Энди иссиқ оқим уни туннелга олиб боради. Бир галгидай мудраб қолиб ўтиб кетмаса бўлгани. У қўлини гоҳ ёзиб, гоҳ боши орқасига ўтказди, оёқларини йиғиштиради, яна чўзади — шу тариха гимнастика билан шуғулланади. Оқим уни жанубга томон олиб кетаётганди. Илиққина сув ва бадан тарбияси унга роҳат бағишларди.

Ихтиандр тепага қаради — унинг кўзи олдида чанг зарраларидай майда юлдузлар билан қопланган гумбаз пайдо бўлди. Бу — чироқларини ёқиб, океан сатҳига кўтарилаётган тунги жониворлар. У ер-бу ерда, қоронғулик қаърида зангори ва пуштиранг туманлик жимирларди — бу ғуж бўлиб олган жуда майда махлуқлар галаси. Майин кўкиш нур таратиб шарсимон ҳайвонлар сузиб ўтишди. Ихтиандрнинг яқингинасида медуза порлаб турибди. У худди узун шокилалаи ва нақшдор тўр абажур қопланган лампага ўхшарди. Шокила медуза ҳар қимирлаганида елда тебрангандай енгил чайқаларди. Саёз жойларда денгиз юлдузлари кўриниб қолди. Океан тубида йирик тунги йиртқичларнинг чироқлари яшин тезлигида, у ёқдан-бу ёққа ўтарди. Улар бир-бирини қуварди, айланарди, гоҳ ўчиб, гоҳ ёнарди.

Мана, яна саёз жой. Маржонларнинг кўркам тана ва шоқларидан зангори, пушти, кўк ва оқ нур ёғилмоқда. Баъзи маржонлар оқиш, сўник нур таратса, баъзилари чўғдай ярқирайди.

Ер кўкида кечаси фақат олис ва майда юлдузлар, баъзан

ой кўринади, холос. Бу ерда эса минглаб юлдузлар, минглаб ой, минглаб ранг-баранг қуёш бетиним майин нур таратади. Океан туни ердагидан беқиёс даражада гўзал бўлади.

Буни чоғиштириб кўриш учун Ихтиандр атайлаб сув юзига сузиб чиқди.

Ҳаво илиқ. Тепада юлдуз билан қопланган тўқ кўк осмон гумбази. Уфқ устида дум-думалоқ кумуш ой осилиб турибди. Ундан бутун океанга кумуш чойшаб ёзилган.

Портдан чўзиқ гудок товуши эшитилди. «Горрокс» қайта йўлга отланмоқда. Лекин жуда бемаҳал-ку. Ҳадемай тонг отади. Ихтиандр қарийб бир кеча-кундуздан бери дайдиб юрибди. Отасидан эшитадиганини эшитади энди.

Ихтиандр туннелга ошиқди, қўл суқиб темир панжара сургини очди ва зим-зиё туннель ичига сузиб кириб кетди. Қайтишда денгиздан боғдаги бассейнларга келиб қуйилувчи пастки совуқ оқим билан сузишга тўғри келади.

Иигитнинг елкаси нимагадир енгил урилди. У бассейнга етиб келган эди. Шошиб тепага кўтарилди. Упкаси билан гулларнинг таниш ҳидига тўла ҳаводан нафас ола бошлади.

Бир неча минутдан кейин у, отаси тайинлаганидек, ўз каравотида қаттиқ уйқуга кетди.

ҚИЗ ВА БУҒДОЙРАНГ КИШИ

Бир кун у момақалдиरोқдан сўнг океанда сузиб юрарди.

Ихтиандр сув юзига чиқиб, ўзидан сал нарида чайқалиб турган қандайдир бир нарсага кўзи тушди. У шамол балиқ оловчи кемадан юлиб олган оппоқ елкан парчасига ўхшарди. Иигит яқинроқ сузиб келди-ю, ҳангу-манг бўлиб қолди. Ҳалиги нарса — одам, аёл киши, ёшгина қиз эди. У тахтага боғланган ҳолда ётарди. Наҳотки бу гўзал қиз жонсиз бўлса? Ихтиандр ўз ўлжасидан шу қадар ҳаяжонланиб кетдики, умрида биринчи бор юрагида океанга нисбатан нафрат туйғуси пайдо бўлди.

Балки қиз фақат ҳушидан кетгандир? У қизнинг осилиб тушган бошини тўғрилади-да, тахтанинг бир четидан ушлаб соҳилга томон суза кетди.

Иигит шитоб билан сузиб борар, қизнинг тахтадан тушиб кетган бошини тўғрилаб қўйиш учунгина аҳён-аҳёнда тўхтаб оларди. У фалокатга йўлиққан балиққа шипшигандай: «Бир оз сабр қил!» деб пичирлади. Иигит қизнинг кўз очишини истарди-ю, лекин мени кўриб, қўрқиб кетади деб ўйлаб, ич-ичидан эзиларди. Кўзойнагини ва қўлқопларини ечсамикин? Лекин бунга кўп вақт кетади, бундан ташқари, қўлқопларсиз сузиш қийин. Ихтиандр тахтани итариб, янада тезроқ сузишга киришди.

Мана, тўлқин йўлига ҳам етиб келди. Энди эҳтиёт бўлиш керак. Тўлқиннинг ўзи уларни қирғоққа олиб чиқади. Ихтиандр ўқтин-ўқтин оёғини тушириб, ерни пайпасларди. Ниҳоят саёз жойга етиб, қизни қирғоққа олиб чиқди-да, апил-тапил тахтадан

ажратди, кейин уни қумтепа соясига олиб ўтиб, ҳушига келтириш учун сунъий нафас олдира бошлади.

Унинг назарида қизнинг қовоқлари титраб, киприклари қимирлагандай бўлди. Ихтиандр унинг кўксига қулоғини тутиб, ожиз юрак уришини эшитди. Қиз тирик... Қувончидан қичқариб юбораёзди у.

Қиз кўзини қия очиб, Ихтиандрга термулди ва бир зумда чехрасида ваҳимага тушганлик ифодаси намоён бўлди. Кейин яна кўзини юмди. Ихтиандр ҳам изтиробда, ҳам қувончда. Ҳар нима бўлса ҳам қизни қутқариб қолди-ку. Энди у кетиши, қизни чўчитмаслиги керак. Лекин қандай қилиб уни шу аҳволда ёлғиз қолдириб кета олади? Шу пайт кимнингдир оғир ва тез-тез қадам ташлаб келаётгани эшитилди. Иккиланиб ўтиришга ўрин қолмаганди. Ихтиандр ўзини тўлқин қаърига отди-да, анча нарида сувдан чиқиб турган қоятошгача шўнғиб борди. Кейин қоя панасига яшириниб, қирғоқни кузатиб турди.

Қумтепа ортидан соявони баркашдек келадиган шляпа кийган чўққи соқолли буғдойранг бир киши чиқди. У испан тилида: «Худога шукур-эй, мана у» деди-да, югуриб қизнинг олдига келди, кейин бирдан океан томонга қайрилди ва қирғоқ тўлқинига шўнғиди. Шалаббо ҳолда қизнинг ёнига чопиб бориб, сунъий нафас олдира бошлади (тўйдан кейин ноғора!), қизнинг юзига энгашди... Ўпди. Жонҳолатда алланималар дея гапира бошлади. «Сизни огоҳлантирган эдим-ку... Ножўя иш бўлди... Хайрият, тахтага боғлаб қўйиш эсимга келибди»... деган сўзларигина Ихтиандрнинг қулоғига чалинди.

Қиз кўзини очиб, бошини кўтарди... Юзидаги қўрқин — ҳайрат, ғазаб, норозилик ифодаси билан алмашинди. Чўққи соқолли киши қизишиб гапиришда давом этди, қизга ўрнидан туришга кўмаклашди. Лекин қиз ҳали мадорсиз бўлганидан яна уни қумга ётқизиб қўйди. Ярим соатлардан кейингина улар йўлга тушдилар. Ихтиандр яшириниб турган тошнинг ёнгинасидан ўтиб кетишди.

— Мени сиз қутқардингизми? Миннатдорман. Худо ниятингизга етказсин,— деб мурожаат қилди қиз қовоғини солганча ҳалиги одамга.

— Худо эмас, сиз ниятимга етказасиз,— деб жавоб берди буғдойранг киши.

Қиз унинг сўзларини эшитмагандай, индамай қўя қолди. Бир оздан кейин:

— Қизик, назаримда менинг ёнимда қандайдир махлуқ кўрингандай бўлди,— деди.

— Албатта, сизга шундай туюлган,— деб жавоб берди унинг ҳамроҳи.— Эҳтимол, ўша иблис сизни ўлган деб ўйлаб, юрагингизни суғуриб олиш учун келгандир. Дарров калимангизни ўгириб, пинжимга кириңг. Мен билан бўлсангиз ҳеч қандай иблис яқин йўламайди.

Шундай қилиб, ажойиб қиз вауни, сизни ўзим қутқардим, деб ишонтирган буғдойранг ярамас киши ўтиб кетишди. Аммо

Ихтиандр унинг ёлғончилигини фош қилолмади. Майли, билганларини қилишсин — Ихтиандр ўз бурчини бажарганди.

Қиз билан унинг ҳамроҳи қумтепалар панасида кўринмай кетишди, аммо Ихтиандр ҳануз уларнинг ортидан термулиб ўтирарди. Кейин у океан томонга ўгирилди. Нақадар бепоён ва кимсасиз-а бу океан!

Тўлқин кумга кўкси кумушдай бир балиқни чиқариб ташлади. Ихтиандр атрофга аланглади — тирик жон кўринмасди. У ўз пистирмасидан отилиб чиқиб, балиқни ердан кўтарди-да, денгизга улоқтирди. Балиқ сузиб кетди, аммо нима учундир Ихтиандр маънос бўлиб қолди. У соҳилда кезиб, балиқ ва бошқа жониворларни сувга олиб бориб ташлашга киришди. Иш билан овора бўлиб кетиб, ҳамма нарсани унутди, кайфияти яна яхшиланди. Қирғоқ шамоли жабрасини куйдириб, қуритиб юборган пайтлардагина сувга бир-икки шўнғиб олиб, қоронғи тушгунга қадар соҳилда дайдиб юрди.

ИХТИАНДРНИНГ ХИЗМАТКОРИ

Сальватор тоққа Ихтиандрга ихлос билан хизмат қилаётган Кристолис жўнашга қарор қилди. Бу нарса ҳиндуни жуда қувонтириб юборди: Сальваторнинг йўқлигида Балтазар билан учрашиш ўнғай эди. Кристо «денгиз иблиси»ни топганлиги ҳақида аллақачон Балтазарга хабар бериб қўйганди. Энди Ихтиандрни чалғита олса бўлгани.

Кристо энди печакгул билан қопланган оқ уйда яшар ва Ихтиандр билан тез-тез кўришиб турарди. Улар тез орада дўстлашиб кетишди. Кишилик жамиятидан ажратиб қўйилган Ихтиандр кекса ҳиндуга ўрганиб қолди. У йигитга ердаги ҳаёт тўғрисида ҳаммавақт ҳикоя қилиб бериб ўтирарди. Ихтиандр эса денгиз оламини машҳур олимлардан ҳам яхши билар ва Кристога сув ости сирларини гапириб берарди. Ихтиандр географиядан яхши хабардор эди, океанлар, денгизлар ва йирик дарёлар унга беш бармоғидай маълум эди. Астрономия, навигация, физика, ботаника ва зоология фанларини ҳам анча-мунча биларди. Лекин одамлар ҳақида жуда кам маълумотга эга эди: ер юзида яшовчи ирқлар тўғрисидагина баъзи нарсаларни эшитганди; кишилик тарихини эса бутунлай ноаниқ тасаввур қиларди; одамлар орасидаги сиёсий ва иқтисодий муносабатлар тўғрисида эса беш яшар боладан кўп нарса билмасди.

Кундузлари иссиқ пайтларда Ихтиандр ер ости ғорига тушиб, қаёққадир сузиб кетарди. Оқ уйга эса салқин тушгандагина қайтар ва эрталабгача шу ерда қоларди. Агар ёмғир ёғиб турган ёки бўрон кўтарилган бўлса, бутун кунни уйда ўтказарди. У нам ҳавода ўзини тетик ҳис қилганидан қуруқликда яшайверарди.

Уй кичкина, бор-йўғи тўрт хонадан иборат эди. Ошхона ёнидаги хонада Кристо яшар, унинг ёнгинасида емакхона, нарида эса катта кутубхона жойлашган. Ихтиандр испан ва инглиз

тилларини биларди, сўнги энг катта хона Ихтиандрнинг ётоғи эди. Ётоқхонанинг ўртасида бассейн бўлиб, девор ёнига каравот қўйилганди. Ихтиандр баъзан каравотда ётса ҳам, лекин бассейнни афзал кўрарди. Аммо Сальватор жўнашидан олдин ҳафтанинг камида уч туини каравотда ўтказишни тайинлаб кетган эди. Кечқурунлари Кристо Ихтиандрнинг ётоғига кириб, уни каравотда ётишга қистагани-қистаган эди.

— Сувда ухлаш минг марта ёқимли ва қулай, — деб қаршилик кўрсатарди Ихтиандр.

— Доктор каравотда ухлашни буюрган, отанинг гапига қулоқ солиш керак.

Ихтиандр Сальваторни отам деб аташига қарамай, Кристо бунга шубҳаланарди. Ихтиандрнинг юз ва қўллари анча оқ, эҳтимол сув остида кўп бўлганидан шундайдир. Юзининг тўғри тузилиши, ихчам бурни, юпқа лаб ва катта-катта чақноқ кўзлари хиндуга, унинг ўзи мансуб бўлган аракуан қабиласини эслатарди.

Кристо Ихтиандрнинг бадани қандай тусда эканлигини жуда билгиси келар, лекин йигит ҳаммавақт номаълум материалдан тикилган, усти тангачалар билан қопланган либосга ўралиб юрганидан бунинг иложи бўлмасди.

— Кечаси ечинмасдан ётасанми? — деб мурожаат қилди у йигитга.

— Нима кераги бор? Тангаларим менга халақит бермайди, жуда ҳам қулай. Жабрага ва баданимга ҳавони бемалол ўтказаверади, бундан ташқари мени ҳар турли балолардан асрайди: бунга акуланинг тиши ҳам, ўткир пичоқ ҳам ўтмайди, — деб жавоб берди Ихтиандр ўринга кираркан.

— Нега кўзойнак тақиб, қўлқоп кийиб юрасан? — деб сўради Кристо, каравот олдида ётган ғалати қўлқопларни кўздан кечира туриб.

Қўлқоплар яшил резинадан ишланган бўлиб, унинг бармоқлари бўғин-бўғин қамиш билан узайтирилган ва бармоқ оралари парда билан қопланган эди. Оёққа кийиладиган пайпоқларнинг бармоқлари эса ундан ҳам узунроқ эди.

— Қўлқоплар тез сузишга ёрдам беради, кўзойнаклар эса кўзни бўрон тўзғитган қумлардан ҳимоя қилади. Мен уни ҳаммавақт ҳам тақавермайман. Лекин кўзойнак билан сув остини яхшироқ кўраман. Кўзойнаксиз ҳамма нарса туманли кўринади, — Ихтиандр кулиб қўйди ва сўзида давом этди: — Ешлигимда отам баъзан қўшни боғда яшовчи болалар билан ўйнашга рухсат берарди. Мен уларнинг ҳовузда қўлқопсиз сузаётганликларини кўриб, ҳайрон бўлардим. «Қўлқопсиз ҳам сузиб бўладими?» — деб сўрасам, қанақа қўлқоп ҳақида гапираётганимни тушунишмади, чунки уларнинг олдида сира сузмасдим.

— Ҳозир ҳам кўрфазга бориб турасанми? — қизиқсинди Кристо.

— Албатта. Фақат ён томондаги бошқа туннель орқали сузаман. Аллақандай йиртқич одамлар тўрға илантириб олишларига сал қолди, энди анча ҳушёр бўлиб қолдим.

— Ҳм... демак, кўрфазга олиб борувчи бошқа туннеллар ҳам бор экан-да?

— Жудаям кўп. Афсуски, мен билан сув остида сузолмайсан-да. Сенга ажойиб нарсаларни кўрсатган бўлардим. Нега ҳамма одамлар ҳам сув остида яшай олмасикин? Сени денгиздаги отимда сайр қилдираддим.

— Денгиздаги қанақа от? Бу нима деганинг?

— Дельфин. Мен уни ўргатиб олганман. Вечора! Бир куни бўрон қирғоққа чиқариб ташлаган экан, сузгичи қаттиқ шикастланибди. Сувга томон судрадим. Роса қийналдим-да ўзиям. Дельфинлар қуруқликда сувдагидан оғир бўлишади. Умуман ерда ҳамма нарса оғир. Ҳатто ўз тананг ҳам. Сувда яшаш қулай. Шундай қилиб десанг, ҳалиги дельфинни сувга олиб тушдим, қани энди сузолса! Демак, тирикчилик ҳам қилолмайди. Мен уни роса бир ой балиқ билан боқдим. Бу орада дельфин менга шундай ўрганиб қолдики, асти қўяверасан. Дўстлашиб кетдик. Бошқа дельфинлар ҳам мени яхши билишади. Денгизда улар билан сайр қилишнинг гашти бошқача! Тўлқин, томчилар, қуёш, шамол, шовқин — ҳамма-ҳаммаси яхши! Сув ости ҳам ёмон эмас. Худди қуюқ, кўм-кўк ҳавода сузиб кетаётганга ўхшайсан. Жимжитлик. Ўз оғирлигинг ҳам сезилмайди. Гавданг эркин, енгил ва ҳар бир ҳаракатингга итоаткор бўлиб қолади... Денгизда дўстларим жуда кўп. Сизлар қушларни парвариш қилганингиздай мен майда балиқларни боқаман, улар гала-гала бўлиб орқамдан эргашиб юришади.

— Душманларинг-чи?

— Душманларим ҳам бор. Масалан: акула, саккизоёқлар. Лекин мен улардан қўрқмайман. Чунки ҳаммавақт ёнимда пичоқ юради.

— Агар улар қўққисдан ҳужум қилиб қолишса-чи?

Ихтиандр таажжубланди.

— Ахир уларни узоқданоқ эшитаман-ку.

— Сув остида-я? — деди Кристо ҳам таажжубга тушиб. — Агар оҳиста сузиб келишса-чи?

— Барибир. Ажабланадиган жойи йўқ. Қулоғим билан ҳам, бутун гавдам билан ҳам эшитаман. Ахир улар сузганда сув тебранмайдами, — бу тебраниш уларнинг ўзидан анча олдинда юради. Тебранишни пайқабоқ, теварак-атрофга қарайман.

— Ухлаб ётган бўлсанг-чи?

— Барибир.

— Ахир, балиқлар...

— Балиқлар қўққисдан қилинган ҳужумдан эмас, балки кучли душмандан ўзларини ҳимоя этолмаганлари учун ҳалок бўладилар. Мен эса уларнинг ҳаммасидан ҳам кучлиман. Денгиз йиртқиқлари бунни билади. Шунинг учун ҳам яқинимга сузиб келишга журъат қилишолмайди.

«Зуританинг фикри тўғри: бунақанги денгиз ўғлони учун ҳар қанча меҳнат сарфласа арзийди, — деб дилидан ўтказди Кристо. — Лекин уни сувда қўлга тушириш ҳам ҳазил гап эмас.

«Бутун гавдам билан эшитаман». Қопқонга тушиши қийин бунинг. Зуритани огоҳлантириб қўйиш керак».

— Сув ости дунёси шунақа гўзалки!— дея хитоб қилди Ихтиандр завқ билан.— Йўқ, ҳеч қачон денгизни сизларнинг диққинафас, чанг босган ерингизга алиштирмайман.

— Нега бизнинг ер бўларкан? Сен ҳам ер фарзандисан-ку,— деди Кристо.— Онанг ким эди?

— Билмайман...— деб жавоб берди Ихтиандр қандайдир ишончсизлик билан.— Отамнинг айтишича, мен туғилган пайтимда у вафот этган экан.

— Албатта у балиқ эмас, бирорта аёл, инсон бўлган-да.

— Эҳтимол,— деди Ихтиандр.

Кристо бирдан кулиб юборди.

— Хўш, қани айт-чи, нега балиқчиларни кўрқитдинг, нега тўрларини қирқиб, қайиқдан тутган балиқларини улоқтириб юбординг?

— Чунки улар қоринларидан ортиб қоладиган даражада кўп овлашган эди.

— Ахир улар сотиш учун тутишган-да.

Ихтиандр тушунмади.

— Бошқа одамларнинг ҳам ейишлари учун,— деб изоҳ берди ҳинду.

— Одамлар шунақа кўпми?— ажабланди Ихтиандр.— Наҳотки, ердаги қуш ва ҳайвонлар уларга етмаса. Океанга нега келишади?

— Бирданига ҳаммасини сенга тушунтириб бўлмайди,— деди Кристо ҳомуза тортиб.— Энди ухлайлик. Лекин яна ваннага тушиб олма: отанг хафа бўлади.— Кристо шундай деб, чиқиб кетди.

Эрталаб эса у Ихтиандрни ётоқхонадан топмади. Тош пол ҳўл эди.

— Яна ваннада ухлапти-да,— деб гулдиради ҳинду.

— Кейин, эҳтимол, денгизга сузиб кетган бўлса керак.

Ихтиандр нонуштага жуда кечикиб қайтди.

Нима учундир унинг авзойи бузуқ эди. Вилка билан бир бўлак биштексни титкиларкан:

— Яна қовурилган гўшти?— деди аччиқланиб.

— Ҳа, яна қовурилган гўшт,— жавоб берди қатъий оҳангда Кристо.— Докторнинг буйруғи шундай. Тагин хом балиққа тўйиб келдингми? Бу аҳволда пишган таомдан бутунлай безиб қоласан-ку. Яна ваннада ухлаганинг нимаси. Қаравотда ётмасанг жабранг ҳавонинг таъсирига бардош беролмайдиган бўлиб қолади, кейин кичиним санчяпти, деб нолиб юрасан. Нонуштага бўлса, мана кечикиб келдинг. Доктор қайтганда сендан шикоят қилман. Бутунлай гапимга кирмай қўйдинг...

— Қўй, айтма, Кристо. Мен унинг ранжишини истамайман,— Ихтиандр ерга тикилганича ўйга толди. Бир оздан кейин у бошини кескин кўтарди-да, ўзининг катта, маъюс кўзларини ҳиндуга қадади:

— Кристо, мен бир қизни кўрдим. Шу пайтгача ундан гўзал-

роқ нарсани ҳеч қаерда учратмаганман, ҳатто океан остида ҳам...

— Нега бўлмаса бизнинг ерни ҳақорат қилдинг?

— Уни дельфин устида қирғоқ бўйлаб сузиб кетаётиб, Буэнос-Айрес яқинида, соҳилда кўриб қолдим. Кўзлари кўм-кўк, сочлари олтиндай. — Ихтиандр бир оз тўхтаб, гапида давом этди: — Мени кўрди-ю, қўрқиб қочиб кетди. Нега кўзойнак ва қўлқопларимни тақдим-а? У яна жим қолди, кейин бутунлай синиқ ва паст оҳангда қўшиб қўйди: — Бир куни океанда чўкиб кетаётган қандайдир бир қизни қутқарган эдим. Ушанда унинг қиёфасига яхши разм солмаганман. Балки у ўша қиздир? Назаримда унинг ҳам сочлари олтиндай сапсарик эди. Ҳа, ҳа. Эслаяпман... — Йигит ўйланиб қолди, кейин кўзгу қаршисига бориб, умрида биринчи марта ўз аксига боқди.

— Хўш, кейин нима бўлди?

— Мен уни анча кутдим, лекин қайтиб келмади. Кристо, наҳотки энди у соҳилга келмаса?

«Қизнинг унга ёқиб қолгани жуда яхши бўлди», — деб дилдан ўтказди Кристо. Шу пайтгача у шаҳарни ҳар қанча мақтамасин, Ихтиандрни Буэнос-Айресга боришга кўндира олмасди. У ерда Зурита йигитни осонгина қўлга тушириши мумкин эди.

— Қиз қирғоққа келмаслиги ҳам мумкин, лекин мен уни топишда сенга ёрдам бераман. Эгнингга костюм кийиб олиб, мен билан бирга шаҳарга борасан.

— Шунда уни кўраманми?! — деди хитоб билан Ихтиандр.

— У ерда қизларнинг уруғи кўп. Эҳтимол, соҳилда ўтирган қиз ҳам дуч келиб қолар.

— Юр, ҳозир жўнаймиз!

— Кеч бўлиб қолди. Шаҳаргача анча йўл босиш керак.

— Мен дельфинда сузаман, сен эса қирғоқ бўйлаб борасан.

— Қўй, ҳовлиқма, — деб жавоб берди Кристо. — Эртага эрта-лаб икковимиз бирга жўнаймиз. Сен кўрфазга сузиб борасан, мен қирғоқда костюм билан сени кутиб тураман. Ҳали костюм ҳам топиш керак («Кечаси укам билан учрашишга улгураман», — деб дилдан ўтказиб қўйди Кристо). — Келишдикми: эртага эрта билан.

ШАҲАРДА

Ихтиандр қирғоққа сузиб чиққанида, Кристо билагига оппоқ костюм ташлаган ҳолда уни кутиб турарди.

Ихтиандр костюмга худди илон пўстига қарагандай назар солди ва ноилож кия бошлади. Афтидан у бунақанги либосни жуда кам кўрган эди. Ҳинду унга галстук боғлашда ёрдамлашди, кейин йигитни бошдан-оёқ кўздан кечириб, мамнун жилмайди.

— Юр, — деди у хушқачқалик билан.

Ҳинду Ихтиандрни хангу-манг қилиш мақсадида уни Авени да Алвеар, Вертис каби марказий кўчалардан олиб ўтди, Маври-

тания услубида қурилган епископ ибодатхонаси ва бошқа давлат идоралари жойлашган Виктория майдонини, Озодлик обелиски ўрнатилган Йигирма бешинчи май¹ ҳамда Фуэтро майдонларини, хушманзара дарахтлар билан ўралган президент саройини кўрсатди.

Аммо Кристо янглишган эди. Катта шаҳардаги бетиним ҳаракат, шовқин-сурон, чанг, дим ва ғала-ғовур Ихтиандрни бутунлай довдиратиб қўйди. У одамлар орасидан фақат ўша қизни қидирар, аҳён-аҳён Кристонинг биллагидан тортиб:

— Ана!..— деб пичирларди-да, дарҳол хатосини тузатарди: — Йўқ, бу эмас...

Тушга яқинлашиб қолди. Кун исиб кетди. Кристо нонушта қилиб олиш учун Ихтиандрни ертўлага жойлашган кичик бир ресторанга бошлаб кирди. Бу ер салқин бўлишига қарамай, бениҳоя сершовқин ва диққинафас эди. Ифлос ва ғариб кийинган кишилар тинимсиз бадбўй сигара тутатишарди. Тамаки тутунидан Ихтиандр бўғилаэзди, одамлар эса қўлларидаги газетани мижиқлаб бир-бирларига ўдағайлашар, қандайдир нотаниш тилда бақришар, сўкишарди. Ихтиандр кетма-кет совуқ сув ичаверди, аммо овқатга қўл урмади.

— Бу одамлар гирдобида бирор кишини топишдан кўра океандан таниш бир балиқни топиш минг марта ўнғай. Шаҳар деганингиз кўнгилни айнатадиган нарса экан. Дим, сассиқ. Биқиним оғрияпти. Уйга кетаман, Кристо,— деди у маъюс товушда.

— Бўпти,— деб розилик билдирди Кристо.— Бир танишимникига кириб чиқамизу қайтамиз.

— Мен одамларникига киришни истамайман.

— Йўл-йўлакай. Кўп ўтирмайман.

Кристо овқат ҳақини тўлаб, Ихтиандр билан кўчага чикди. Йигит бошини ҳам қилган ҳолда оғир-оғир нафас олиб, Кристонинг ортидан эргашиб борарди. Улар оқ уйлар, нактус, зайтун ва шафтоли дарахтлари сероб бўлган боғлар ёнидан ўтишди. Ҳинду уни янги портда яшовчи укаси Балтазарникига бошлаб кетмоқда эди.

Денгизга яқинлашганларида Ихтиандр нам ҳаводан тўйиб-тўйиб нафас олди. Устидаги кийимларини юлиб ташлаб, ўзини сувга отишига сал қолди.

— Ҳозир етамиз,— деди Кристо ҳамроҳига қўрқа-писа разм солиб.

Улар темир йўлдан ўтишди.

Мана етиб келдик,— деди Кристо. Улар ярим қоронғи дўкончага тушишди.

Ихтиандрнинг кўзи қоронғиликка кўниккач, атрофни ҳайрат билан кўздан кечира бошлади. Дўкон денгиз остининг бир бўлагини эслатарди. Токчалар ва ҳатто полнинг анчагина қисмида

¹ 1810 йил 25 майда Ла-Плата вилоятида «Хунту» номли революцион союз ташкил қилиб, маҳаллий ҳокимиятни қамоққа олишган, муваққат ҳукумат тузиб, Испаниядан ажралиб чиқишганди (*Автор изоҳи.*)

катта, кичик, бурма ва қўшалок — турли хил чиғаноқлар уюлиб ётарди. Шипга эса маржон шодалари, денгиз юлдузлари, балик тулупи, қуритилган қисқичбақалар ва бошқа денгиз жониворлари осиб қўйилганди. Пештахтада, ойна остида марварид тўла яшиқлар турарди. Вир яшиқда «Фаришта териси» деб ном олган пуштиранг марварид товланарди. Ихтиандр ўзига таниш бўлган бу нарсалар орасида анча тасалли топди.

— Дамингни ол, бу ер салқин, осойишта, — деди Кристо йигитни кўҳна тўқима стулга ўтқазиб.

— Балтазар! Гуттиэре! — деб қичқирди ҳинду.

— Сенмисан, Кристо? — деган овоз эшитилди қўшни хонадан. — Бу ёққа кел.

Паст эшикдан нариги хонага кириш учун Кристо қадини эгди.

Бу ер Балтазарнинг лабораторияси эди. Бунда у суюқ кислота ёрдамида рангсизланиб кетган марваридларга қайта зеб берарди.

Кристо ичкари кириб, эшикни зич ёпди. Шипга яқин жойлашган кичкина деразадан тушган заиф нур эски қора стол устидаги нозик идиш ва шиша ванначаларни аранг ёритиб турарди.

— Салом, ука. Гуттиэре қани?

— Қўшниникидан дазмол олиб келиш учун чиқиб кетди. Ҳозир келади, — деб жавоб берди Балтазар.

— Зурита-чи? — деб сўради Кристо, сабрсизлик билан.

— Қаёққадир гумдон бўлди лаънати. Кеча андак қизишиб олган эдик.

— Яна Гуттиэре туфайлими?

— Ҳа-да. Зурита унинг олдида илондек буралади. У бўлса «Йўқ!» — дейди-туради. Нима ҳам қила оласан? Улгудай тантиқ, ўжар. Ўзини осмонда тутуди. Ҳар қандай ҳинду қизи, гўзалликда танҳо бўлганда ҳам, шундай одамга турмушга чиқишни катта бахт деб ҳисоблайди. У шунга билмайди-да. Ўз кемаси бор, бутун бир артелнинг хўжайини-я, — дея мингилларди Балтазар, марваридларни эритмада чайarkan. — Эҳтимол Зурита бирор жойда алаמידан ичиб ётгандир.

— Энди нима қиламиз?

— Бошлаб келганмисан ўзи?

— Ана ўтирипти.

Балтазар эшик олдида бориб, калит ўрнидан мўралади.

— Кўрмаяпман, — деди пичирлаб у.

— Пештахтанинг ёнида, стулда ўтирипти.

— Кўринмайди. Гуттиэре бор, холос.

Балтазар шошиб эшикни очди, улар Кристо билан дўкончага чиқишди.

Ихтиандр йўқ эди. Қоронғи бурчакда Балтазарнинг асранди қизи — Гуттиэре турарди. У ўз ҳусни билан янги портдан бошқа жойларга ҳам донг таратган эди.

Гуттиэре тортинчоқ ва ўзига бино қўйган қиз эди. У ҳаммавақт ёқимли, аммо қатъий товушда:

— Йўқ! — дерди.

Қиз Педро Зуритага ёқиб қолган, Педро унга уйланиш пайида юрарди. Кекса Балтазар ҳам кема соҳиби билан қариндош бўлиб, унинг даврасига киришни орзу қиларди.

Аммо Зуританинг ҳамма таклифларига қиз:

— Йўқ! — деб жавоб берарди.

Отаси билан Кристо хонага кирганларида у бошини қуйи осилтирганча хомуш қиёфада турарди.

— Салом, Гуттиэре! — деди Кристо.

— Бу ердаги йигит қани? — деб сўради Балтазар.

— Йигитларни яшириб қўядиган одатим йўқ, — деб жавоб берди Гуттиэре кулиб. — Дўконга кирганимда у менга қўрқансимон ғалати бир тикилди-да, ўрнидан турди, кейин бирдан ёқасини чангаллаб эшикка қараб югурди. Эс-ҳушимни йиғиб олгунимча чиқди-кетди.

«Ихтиандр айтган қиз худди шунинг ўзи», — деб ўйлади Кристо.

ЯНА ДЕНГИЗДА

Ихтиандр қирғоқ бўйлаб ҳаллослаганча чопиб борарди. Даҳшатли бу шаҳардан чиқиши билан йигит кескин бурилиб йўлдан четлади-да, денгизга қараб югурди. Соҳилдаги тошлар панасига яшириниб, атрофга аланглади, кейин устидаги кийимларини шоша-пиша ечиб, тошлар орасига яширди ва жонҳолатда ўзини сувга отди.

Бениҳоя чарчаган бўлишига қарамай, ҳеч қачон бу қадар шиддат билан сузмаган эди. Утакаси ёрилган балиқлар ҳар томонга тумтарақай бўлиб қочишарди. Шаҳардан бир неча миль узоқлашгандан кейингина Ихтиандр денгиз бетига кўтарилди ва қирғоқ бўйлаб суза кетди. Бу ерда энди у ўзини уйидагидек ҳис қиларди. Сув остидаги ҳар битта тош, ҳар бир чуқурлик унга таниш. Мана бу ерда қумга узала тушиб камбағаллар яшайди, нарироқда қизил маржон буталари ўсади, уларнинг орасида майда балиқлар сузгани-сузган. Балиқчиларнинг гарқ бўлган манови кемасида икки саккизоёқ ошён қурган, яқинда бу оилада жажжи болачалар туғилди. Кулранг тошлар тагида қисқичбақалар ўрмалайди. Ихтиандр уларнинг ҳаётини соатлаб кузатишдан зерикмайди. Унга бу махлуқларнинг яхши овдан кейинги қувончлари ҳам, ўлжани қўлдан бой берган ёки йиртқичлар ҳужум қилган пайтлардаги қайғулари ҳам маълум. Соҳилга яқин қояларда сон-саноқсиз устрица чиғаноқлари ёйилиб ётипти.

Ниҳоят кўрфаз яқинида Ихтиандр бошини сувдан чиқарди. Тўлқинлар орасида сайр қилиб юрган бир гала дельфинларга кўзи тушиб, қаттиқ ва чўзиқ қичқирди. Катта бир дельфин бунга жавобан қувониб пишқирди-да, тўлқинлар орасида гоҳ шўнғиб, гоҳ кўтарилиб ўз дўсти томон сузиб кела бошлади.

— Тезроқ, Лидинг, тезроқ! — деб қичқирди Ихтиандр унинг қаршисига сузаркан. Дельфин етиб келиши билан йигит унга маҳкам ёпишиб олди. — Тезроқ олға, олға қараб сузамиз!

Дельфин йигитнинг амрига бўйсуниб, очиқ денгизга шамол ва тўлқинларни кесиб суза кетди. У кўпик тўзгитиб, кўкраги билан тўлқинни ёриб ўқдай елиб боришига қарамай, бу тезлик Ихтиандрни қаноатлантирмади.

— Имилламасанг-чи, Лидинг! Тезроқ! Тезроқ!

Ихтиандр дельфинни бутунлай ҳолдан тойдирди, лекин тўлқин устидаги бу сайр уни овутолмади. У тўсатдан дўстини ҳангуманг қилиб, унинг ялтироқ белидан сирғалиб тушди-да, сувга шўнғиди-кетди. Дельфин уни кутиб пишқирди, сувга бир шўнғиб чиқди, ниҳоят норозилик билан яна бир пишқирди-да, орқасига қарай-қарай қирғоқ томонга сузиб кетди. Дўсти сув юзида қайта кўринмагач, Лидинг ёш дельфинлар тўдасига бориб қўшилди. Ихтиандр ҳануз океanning зим-зиё қаърига кириб борарди. Шу тобда унинг ёлғиз бўлгиси, янги таассуротлар, кўрган ва билган нарсалари ҳақида танҳо ўй сургиси келаётган эди. Хавф-хатарни ҳам унутиб, жуда узоққа сузиб кетди. У ўзининг нима учун бошқа одамларга ўхшамаслигини билишни истарди.

Ихтиандр борган сайин денгиз тубига тушиб борарди. Сув зичланиб, уни қиса бошлади, нафас олиши оғирлашди. Бу ерда қуюқ кўкиш-кулранг қоронғилик ҳукмрон эди. Денгиз йиртқичлари ҳам сийрак, уларнинг кўпчилигини Ихтиандр билмасди,— у ҳеч қачон бу қадар чуқурликка тушмаган эди. Шу он биринчи марта бу тилсиз ва қоронғи олам Ихтиандрнинг юрагига ваҳима солди. У шошиб тепага сузиб чиқди-да, қирғоққа томон сузди. Сув юзини алвон тусга бўяб, кун ботаётган эди. Унинг нури сув кўкишлиги билан қоришиб, бинафша ва зангори туслар аралашмасидан иборат нафис бир ранг кашф этган эди.

Ихтиандр кўзойнаксиз бўлгани учун сув остидан денгиз сатҳи текис эмас, балки конусга ўхшаб кўринар,— у каттакон воронканинг остида тургандек эди. Конуснинг четларига қизил, сариқ, кўк, зангори ва бинафшаранг ҳошиялар тортилганга ўхшарди. Конус ортида эса кўзгудай тиниқ сув сатҳи ёйилиб, унда қоялар, сув ости ўтлари ва балиқлар акс этиб турарди.

Ихтиандр кўкрагига ағдарилиб, соҳилга қараб сузди ва саёз жойга яқин бир ерда сув остига, қоялар орасига ўтирди. Балиқчилар қайиқдан сувга тушиб, қайиқларини соҳилга қараб торта бошладилар. Улардан бири тиззасигача сувга кирди. Ихтиандр сув устида оёқсиз балиқчини, сувда эса фақат унинг оёқларини кўрди, булар яна сув кўзгусида акс этди. Бошқа бир балиқчи елкасигача сувга ботди. Сувда бошсиз, лекин тўрт оёқли ғалати махлуқ намоён бўлди. Гўё бир-бирига ўхшаган икки кишининг бошини кесиб ташлаб, улардан бирининг елкасини иккинчисига улаганга ўхшарди. Одамлар қирғоққа яқинлашганларида худди шарда акс этгандек кўринардилар. Улар қирғоққа зичлашиб тўпланишгунча Ихтиандр уларни бошдан-оёқ кўриб бўларди. Шунинг учун ҳам одамлар уни пайқаб қолмасларидан олдин у ҳаммавақт нарироққа сузиб кетишга улгурарди.

Тўрт оёқли бошсиз таналар ва танасиз бошлар Ихтиандрга энди ёқимсиз кўриниб кетди. Одамлар... Улар тинимсиз шовқин

солишади, қўланса ҳидли сигаралар чекишади. Йўқ, дельфинлар минг марта яхши, улар тоза ва хушчақчақ. Ихтиандр қачонлардир дельфин сути ичганини эслаб, кулимсиради.

Узоқда, жануб томонда кичкина бир қўлтиқ бор. Ўткир сувости қоялари ва қум дўнгликлари қўлтиққа бирорта денгиз кемасини ўтказмайди. У ерда қирғоқ тик ва нуқул қоятошдан иборат. Қўлтиққа на балиқчилар, на марварид қидирувчилар боришади. Унча чуқур бўлмаган сув туби қалин ўт билан қопланг н. Илиқ сувда сон-саноксиз майда балиқлар сузиб юради. Қўлтиққа кўп йиллардан бери бир ургочи дельфин сузиб келар ва бу иссиқ масканда гоҳ иккита, гоҳ тўртта, баъзан эса олтиталаб бола туғарди. Кичкина дельфинчалар Ихтиандрни ўзига шу қадар маҳлиё қилардики, у бутазорлар орасига яширинганча соатлаб уларни кузатиб ўтирарди. Дельфинчалар гоҳ сув юзида ўйнашар, гоҳ тумшуқлари билан бир-бирларини итаришиб, оналарининг елинига ёпишиб қолишарди. Ихтиандр аста-секин уларни ўргатишга киришди: майда балиқларни тутиб, дельфинларга едира бошлади. Вақт ўтиши билан дельфинчалар ҳам, она дельфин ҳам унга ўрганиб қолди. Ихтиандр энди улар билан бирга сайр қилар, дельфинчаларни тутиб, осмонга отар, кейин яна сувдан тортиб оларди. Бу нарса уларга ёқарди шекилли,— Ихтиандрдан сира ажралгилари келмасди ва ҳар гал у қўлтиқда совғалар — мазали балиқ ёки ундан ҳам ширин бўлган мазали саккизоёқлар билан пайдо бўлди дегунча ҳаммалари бараварига унга ташланишарди.

Бир куни она дельфин яна болалади, дельфинчалар ҳали жуда мурғаклигида, яъни ҳеч қандай овқат емай, фақат оналарининг сути билан ўсаётган пайтларида Ихтиандрнинг миясига бир фикр келди: ўзи ҳам дельфин сутидан пича тотиб кўрса нима қиларкин?

Шу ўй билан у она дельфиннинг остига сездирмай кириб олди-да, маҳкам қучоқлаганча уни эма бошлади. Бундай ҳужумни кутмаган дельфин даҳшат ичида қўлтиқдан қочиб чиқа бошлади. Ихтиандр ўтакаси ёрилган жониворни дарров қўйиб юборди. Унинг сутидан балиқнинг таъми келиб турарди.

Ногаҳоний чақалоқнинг чангалидан қутилган дельфин сув қаърига кириб ғойиб бўлди, саросимага тушган дельфинчалар эса атрофда изғиб юришарди. Она дельфин келиб, ўз болаларини бошқа қўлтиққа олиб кетгунга қадар Ихтиандр уларнинг орқасида анча овора бўлди. Орадан бир неча кун ўтгандан кейингина улар ўртасидаги ишонч ва дўстлик қайта тикланди.

Кристонинг безовталангани бежиз эмас эди. Ихтиандр уч кечаю уч кундуз қорасини кўрсатмади. Тўртинчи кун деганда у бениҳоя ҳориган, ранг-рўйи оқарган, лекин мамнун қиёфада кириб келди.

— Қаёқларда қолдинг?— деб сўради уни кўриб севиниб кетган Кристо.

— Сув остида,— деб жавоб берди Ихтиандр.

— Нега бунча оқариб кетдинг?

— Мен... шу десанг, ўлишимга сал қолди,— деди Ихтиандр

умрида биринчи марта ёлгон гапириб ва Кристога анча илгари бўлган бир ҳодисани ҳикоя қилиб берди.

Океан тубидан серқоя бир ясси тоғ кўтарилган, юқориқоқда, ясси тоғнинг ўртасида тухумсимон катта чуқурлик бор — ҳақиқий сувости кўли дейсиз.

Ихтиандр ана шу кўл устидан сузиб борарди. Кўл тубининг одатдан ташқари оч кулранг тусда эканлиги уни ҳайратга солди. Ихтиандр пастроққа тушиб, сув остини кўздан кечирди-ю, ҳангуманг бўлиб қолди: у турли хил денгиз ҳайвонларининг чинакам қабристонини устида турарди. Бу ерда — майда балиқлардан тортиб, акула ва дельфинларгача — денгиз ҳайвонларининг мурдалари ётарди. Қабристонда яқиндагина жон берган ҳайвонлар ҳам бор эди. Лекин уларнинг атрофида, одатдагича, майда йиртқичлар — қисқичбақа ва балиқлар айланшмасди. Ҳамма нарса бежон, ҳаракатсиз. Фақат у ер-бу ердан тепага газ пуфакчалари кўтариларди. Ихтиандр чуқурлик ёқалаб сузаверди. У яна бир оз пастга тушган эди, бирдан жабралари зирқираб, нафаси бўғилди ва боши айланиб кетди, ҳаял ўтмай ҳушсизланиб, ҳавза четига қулаб тушди. Унинг икки чаккаси лўқиллар, юраги санчиб оғрир ва кўз олдини қизил туман қоплаган эди. Бировдан ёрдам ҳам кутиб бўлмасди. Шу пайт у сал нарига талваса ичида бурала-бурала бир акула келиб тушганини пайқаб қолди. Афтидан у Ихтиандрнинг изига тушгану кейин ушбу сувости кўлининг заҳарловчи ўлик сувига кириб қолган бўлса керак. Унинг қорин ва ёнлари тез-тез кўтарилиб тушар, оғзи ланг очик, оппоқ ўткир тишлари ярқираб кўриниб турарди. Акула жон берди. Ихтиандр сесканиб кетди. Жабрасига сув кирмаслиги учун жағини маҳкам қисиб, оёқ-қўллари билан тирмаша-тирмаша қирғоққа чиқди ва ўрнидан турди. Аммо боши айланиб, яна йиқилди. Кейин оёқларини кулранг тошга қаттиқ тираб, куч билан юқорига талпинди ва қўлларини силкиб кўлдан тез-тез узоқлаша бошлади...

Ихтиандр ҳикоясини тугатаркан, қачонлардир Сальватордан эшитган гапларини қўшиб қўйди:

— Эҳтимол бу чуқурликда қандайдир заҳарли газ тўпланиб қолган бўлса керак, — ё сероводород ёки кўмир ангидриди, — деди Ихтиандр. — Биласанми, океан сатҳида бу газлар оксидланади, шунинг учун ҳам уни пайқамаймиз, ҳавзанинг ўзида эса улар ҳали жуда қуюқ ва ўткир бўлади. Қани, энди овқатингни олиб кел, қорним жудаям оч.

Ихтиандр шоша-пиша нонушта қилди-да, кўзойнак ва қўл-қопларини кийиб, ташқарига йўл олди.

— Атайин шуни олиш учунгина келганмидинг? — деб сўради Кристо кўзойнакни кўрсатиб. — Сенга нима бўлди ўзи, очик гапирсанг-чи?

Ихтиандрнинг характериға янги хислат қўшилганди: у ичидагини ҳеч кимга айтмайдиган бўлиб қолган эди.

— Сўрама, Кристо, нима бўлаётганини ўзим ҳам билмайман, — деди йигит ва хонадан тез чиқиб кетди.

КИЧИК БИР ИНТИҚОМ

Ихтиандр марваридфуруш Балтазарнинг дўқонида кўққисдан зангори кўз қизга дуч келиб қолиб, шундай уялиб кетгандики, дўқондан отилиб чиқибоқ денгизга қараб чопганди. Энди яна қизни кўргиси келиб қолди, лекин сира иложини тополмасди. Энг қулайи Крестони ёрдамга чақирishi ва шаҳарга у билан бирга бориши керак. Аммо Крестонинг олдида қиз билан учрашгиси келмасди. Ихтиандр ҳар куни биринчи марта қиз дуч келган ўша соҳилга сузиб борар ва уни кўриш умидида эрталабдан кечгача қирғоқдаги тошларнинг панасига яшириниб ўтирарди. Қизни қўрқитиб юбормаслик учун қирғоққа яқин қолганда у кўзойнагини ва қўлқопини ечиб, оқ костюм кийиб оларди. Кеча-кундуз қирғоқда қолиб кетган пайтлари ҳам кўп бўларди. Кеч кирганда сув остига тушиб балиқ ва устрицалар билан қорнини тўйғазарди-да, тун бўйи беором ухлаб, эрталаб кун чиқмасдан яна ўзининг эски жойига бориб ўтирарди.

Бир куни кечқурун у марваридфурушнинг дўқонига боришга қарор қилди. Эшиклар ланг очик бўлиб, пештахта орқасида кекса ҳинду ўтирарди, лекин қиз кўринмасди. Ихтиандр соҳилга қайтди. Қояли қирғоқда енгил оқ кўйлак ва похол шляпа кийган бир қиз турарди. Ихтиандр унга яқинлашишга журъат этолмай, тўхтади. Қиз кимнидир кутаётган эди. У сабрсизлик билан у ёқдан-бу ёққа юрар, аҳён-аҳён йўлга қараб-қараб қўярди... Қоя ортида тўхтаган Ихтиандрни эса сира пайқамасди.

Мана қиз кимгадир қўлини силкиди. Ихтиандр қайрилиб қараб, йўлда шошиб келаётган узун бўйли, елкадор бир йигитни кўрди. Ҳали шу пайтгача у бу нотаниш кишиникидай чақноқ кўз билан очик чеҳрани учратмаганди. Йигит қизга яқинлашиб, қўл чўзди ва меҳрибонлик билан:

— Салом, Гуттиэре,— деди.

— Салом, Ольсен,— деб жавоб берди қиз.

Нотаниш йигит Гуттиэренинг кичкинакина нозик қўлини маҳкам қисди.

Ихтиандр уларга адоват билан тикилиб турарди. Бирдан унинг хўрлиги келиб, йиглаб юборишига сал қолди.

— Олиб келдингми? — деб сўради забардаст йигит Гуттиэренинг бўйнидаги марварид шодасига ишора қилиб.

Қиз бош силкиди.

— Отанг билмайдими? — деб сўради яна Ольсен.

— Йўқ,— деб жавоб берди қиз.— Бу менинг ўз марваридим, нима қилсам ихтиёримда.

Гуттиэре билан Ольсен секин-секин гаплашиб, қояли қирғоққа келишди— Гуттиэре марварид шодасини ечиб, ипнинг бир учидан ушлади-да, қўлини баланд кўтариб:

— Буни қара, кун ботиш пайтида марварид қанчалик товланади-я. Ма, Ольсен... — деди шодага суқ билан тикилиб.

Ольсен энди қўлини чўзган эди, бирдан шода Гуттиэреннинг қўлидан сирпалиб, денгизга тушиб кетди.

— Нима қилиб қўйдим!— деб бақириб юборди қиз.

Ольсен билан Гуттиэре маъюс ҳолда қирғоқда туриб қолишди.

— Балки, олиш мумкиндир!— деди Ольсен.

— Бу ер жуда чуқур,— деб жавоб берди Гуттиэре ва қўшиб қўйди:— Қандай бахтсизлик, Ольсен.

Ихтиандр қизнинг қайғураётганини кўриб, шу заҳотиёқ унинг марваридини баҳодир йигитга тортиқ қилмоқчи бўлганини ҳам унутди. У қизнинг қайғусига бефарқ қараб туролмади: қоя ортидан чиқди-да, шахдам-шахдам босиб Гуттиэрега яқинлашди.

Ольсен қовоғини солди, Гуттиэре бўлса синчковлик ва ҳайрат билан Ихтиандрга тикилиб турарди — у кутилмаганда дўкондан қочиб чиқиб кетган йигитни таниган эди.

— Марварид шодасини денгизга тушириб юбордингиз шекилли?— деб сўради Ихтиандр.— Хоҳласангиз, олиб бераман.

— Ҳатто энг уста марварид қидирувчи бўлган отам ҳам бу ердан уни тополмаган бўларди,— деб эътироз билдирди қиз.

— Бир уриниб кўраман,— деди камтарлик билан Ихтиандр ва Гуттиэре ҳамда унинг ҳамроҳини ҳангу манг қилиб, ечинмас-даноқ тик қирғоқдан ўзини денгизга отди ва тўлқинлар қаърига кириб, ғойиб бўлди.

Ольсен нима дейишини билмай қолди.

— Ким бу? Қаерда пайдо бўлди?

Орадан бир минут ўтди, икки минут ўтди, йигитдан ҳануз дарак йўқ эди.

— Ўлди,— деди безовталаниб Гуттиэре, тўлқинга тикилиб туриб.

Ихтиандр ўзининг сув остида яшашга қобиллигини қизга билдиришни истамасди. Қидириш билан овора бўлиб кетиб, марварид қидирувчилар туриши мумкин бўлганидан узоқроқ вақт сув остида туриб қолди. Шунинг учун дарров юқорига кўтарилди-да, сувдан бошини чиқариб:

— Бир оз сабр қилинг. Сув остида қоятошлар кўп экан, қийинроқ бўляпти. Лекин топаман,— деди кулиб туриб ва яна шўнғиб сувга кириб кетди.

Гуттиэре марварид қидирувчиларнинг ишини кўп марта кузатган эди. Лекин бу йигитнинг сув остида қарийиб икки мунут тургандан кейин бир текис нафас олиши уни ҳайратда қолдирди.

Орадан икки минут ўтгач, Ихтиандрнинг боши сув юзида яна кўринди. Унинг чеҳрасида қувонч порларди. Йигит қўлини сувдан чиқариб, шодани кўрсатди.

— Қоянинг четига илиниб қолипти,— деди Ихтиандр бутунлай осойишта товушда. У гўё денгиздан эмас, уйдан чиққандай эркин нафас оларди.— Агар тошлар орасига тушиб кетганда анча мушкул бўларди.

У чаққонлик билан юқорига кўтарилди-да, Гуттиэреннинг ёнига келиб, унга шодани узатди. Йигитнинг кийимларидан чак-чак сув томар, аммо у бунга заррача парво қилмасди.

— Мана, олинг.

— Раҳмат сизга,— деди Гуттиэре, унга яна синчковлик билан разм солиб.

Орага жимлик чўкди. Ҳар учовлари ҳам нима қилишни билишмасди. Гуттиэре Ихтиандрнинг олдида марваридларни Ольсенга беришга ийманиб турарди.

— Сиз марваридларни бу кишига бермоқчи эдингиз чамада,— деди Ихтиандр Ольсенга ишора қилиб.

Ольсен қизариб кетди, хижолатда қолган Гуттиэре эса:

— Ҳа, ҳа,— деди-да, марварид шодасини Ольсенга узатди. У марваридларни индамай олиб, чўнтагига солиб қўйди.

Ихтиандр мамнун эди. Бу ўзига хос кичик бир интиқом бўлганди. Баҳодир совға учун йўқолган марваридни Гуттиэренинг қўлидан олган бўлса ҳам, аслида у энди Ихтиандрники эди.

Ихтиандр қизга таъзим қилди-да, жўнаб қолди.

Аммо бу зафар қувончи узоққа чўзилмади. Янги-янги хаёллар Ихтиандрга тинчлик бермай қўйди. У одамларни яхши билмасди. Малла сочли баҳодир ким? Нима учун Гуттиэре ўз марваридларини унга совға қилди? Қоя ёнида улар нима ҳақда гаплашишди?

Уша кеча Ихтиандр яна дельфинлар билан бўлиб, тун бўйи балиқчиларнинг ўтакасини ёраёзди.

Эртаси куни эса сув остидан бир марта ҳам чиқмади. Кўзойнагини тақиб олди-да, қўлқопларсиз кун бўйи денгиз тубида марварид чиғаноқларини терди. Кечқурун уйга келганида Кристо жиғибийрон бўлиб анчагина койиди. Тонг отиши билан у кийинган ҳолда Гуттиэре билан Ольсен учрашган қоя олдида пайдо бўлди. Кечқурун кун ботганда, ўтган галдагидай, олдин Гуттиэре келди.

Ихтиандр қоя ортидан чиқиб, қизга яқинлашди. Гуттиэре уни кўриб, худди эски таниши билан саломлашгандай, бош ирғади ва:

— Мени кузатиб юрибсизми?— деб сўради кулимсираб.

— Ҳа,— деб жавоб берди Ихтиандр секингина,— сизни биринчи марта кўрган кунимдан бери...— Йигит уялиқираб давом этди:— Сиз марваридларингизни анови... Ольсенга ҳадя этдингиз. Лекин унга беришдан олдин шодани суқ билан томоша қилдингиз. Марваридни яхши кўрасизми?

— Ҳа.

— Ундай бўлса, мановини олинг... мендан. Шундай деб, у қизга марварид узатди.

Гуттиэре марвариднинг баҳосини яхши биларди. Ихтиандрнинг ҳовучидаги марваридлар у кўрган ва отасидан эшитган жамики марваридлардан юксак турарди. Бениҳоя тиниқ ва кўркам бу марваридларнинг вазни юз қиротдан зиёд бўлиб, унинг нархи қарийб бир миллионга яқин олтин пезони ташкил қиларди. Ҳайратга тушган Гуттиэре гоҳ ғалати марваридларга, гоҳ қарши-сида турган хушрўй йигитга тикиларди. Бақувват, ихчам, соғлом,

аммо андак уятчан, эгнига ғижимланган оқ костюм кийиб олган бу йигит Буэнос-Айреснинг бойваччаларига сираям ўхшамасди. Шунга қарамай, у ҳали тузук таниш ҳам бўлмаган бир қизга ана шундай тортиқ узатиб турарди.

— Олсангиз-чи,— деб такрорлади Ихтиандр.

— Йўқ,— деб жавоб берди Гуттиэре бошини чайқаб.— Мен сиздан бундай қимматбаҳо совгани қабул қилолмайман.

— Бунинг қимматли жойи йўқ,— деб эътироз билдирди Ихтиандр қизишиб.— Океан остида тўлиб ётибди.

Гуттиэре кулди, Ихтиандр уялганидан қизариб кетди ва бир оз сукутдан кейин илова қилди:

— Илтимос қиламан.

— Йўқ.

Ихтиандрнинг қовоғи солинди, у жуда хафа бўлган эди.

— Агар ўзингизга олишни истамасангиз,— деди сўзида қаттиқ туриб Ихтиандр,— анови... Ольсен учун олинг. У сира қайтармайди.

Гуттиэренинг жаҳли чиқди.

— У ўзи учун олмайди,— деб жавоб берди қиз дағаллик билан.— Сиз ҳеч нарсани билмайсиз.

— Демак, олмайсизми?

— Йўқ.

Ихтиандр зарб билан қўлидаги марваридларни денгизга қараб улоқтирди-да, орқасига бурилиб, бошини қуйи солганча қиздан узоқлаша бошлади.

Бу ҳол Гуттиэрени довдиратиб қўйди. У турган еридан қўзғала олмасди. Миллион сўмлик бойлик оддий тош янглиғ денгизга чўкди-кетди. Унинг виждони азоблана бошлади. Нега у бу ғалати йигитнинг дилини огритди-я?

— Тўхтанг, қаёққа кетяпсиз?

Аммо Ихтиандр пинагини бузмай, йўлида давом этди. Гуттиэре чопиб унга етиб олди-да, билагидан тортиб ўзига қаратди. Йигитнинг юзида ёш томчилари йилтирарди. Илгари у сира йиғламаганди, шунинг учун ҳам ҳозир ҳамма нарсанинг, худди сув остида кўзойнаксиз сузган пайтидагидай, хира ва ноаниқ кўриниши уни ҳайратга солаётган эди.

— Кечиринг, сизни хафа қилиб қўйдим,— деди қиз унинг иккала билагидан ушлаб.

ЗУРИТАНИНГ САБРСИЗЛИГИ

Ана шу ҳодисадан кейин Ихтиандр ҳар куни кечқурун қирқоққа сузиб келиб, тошлар орасига яшириб қўйилган костюмни қиярди-да, ўзига таниш бўлган қоя олдида Гуттиэрени кутар эди. Улар самимий суҳбатлашиб денгиз бўйида сайр қилишарди. Гуттиэренинг янги дўсти ким? Бу саволга қиз аниқ жавоб тополмасди, албатта. У Гуттиэре билмаган жуда кўп нарсалардан хабардор, ақлли, фаросатли йигит, лекин айна вақтда, ҳар бир

шаҳар боласига маълум бўлган оддий нарсаларни билмай боши қотарди. Буни қандай изоҳлаш мумкин? Ихтиандр ўзи ҳақида кам гапирарди. Тўғриси, у ҳақиқатни айтишни истамасди. Қиз Ихтиандрни бир докторминг, афтидан бадавлат бир одамнинг ўғли эканлигини биларди, холос. У ўз ўғлини шаҳардан ва кишилардан йироқда тарбиялаб, ниҳоятда ўзига хос ҳамда бир ёқлама таълим берган.

Баъзан улар соҳилда узоқ ўтириб қолишарди. Оёқлари остида тўлқин шовуллайди. Тубсиз кўкда сон-саноксиз юлдузлар жимирлайди. Суҳбат бир лаҳза тинади. Ихтиандр ўзида йўқ шод.

— Энди кетайлик,— дейди қиз.

Ихтиандр истар-истамас ўрнидан туради, қизни шаҳар четигача кузатиб қўйгач, тезлик билан орқасига қайтади ва шопиша кийимларини ечиб, ўзини сувга ташлайди. Эрталаб, нонуштадан кейин эса бир бўлак оқ нон қўлтиқлаб, кўрфазга келади. Сув остига, қумлоқ ерга ўтириб олиб, майда балиқларни боқишга киришади. Балиқлар йигитнинг атрофида ўралашиб, ивиган нонни тўппа-тўғри унинг қўлидан олиб ейишаверади. Баъзан йирик балиқлар тўдага ёриб кириб, майда балиқларга ташланиб қолишади. Шундай пайтларда Ихтиандр ўрнидан туради-да, қўли билан йиртқишларни ҳайдашга тушади, майда балиқлар эса унинг орқасига яширинишади.

У марварид териб, сув ости ғорига тўплай бошлади. Бу ишга шундай қизиқиб кетдики, кўп ўтмай сара марваридларнинг катта бир уюми ҳосил бўлди.

У ўзи билмаган ҳолда Аргентинанинг, эҳтимол, бутун Жанубий Американинг энг бой кишисига айланиб қолди. Агар истаса жаҳонда энг давлатманд одам бўлиши мумкин эди. Аммо бойлик уни қизиқтирмасди.

Кунлар ана шу зайлда ўтаверди. Ихтиандр Гуттиэрининг чанг, диққинафас ва ғала-ғовур шаҳарда яшаётганидан афсусланарди. Агар у ҳам шовқин-сурондан ва одамлардан йироқда, сув остига яшай олганида қандай яхши бўларди-я! Ихтиандр унга янги ғалати оламини, сув ости далаларидаги ранго-ранг гулларни кўрсатарди. Аммо Гуттиэре сув остига яшай олмайди. У эса қуруқликда ҳаёт кечиролмайди. Очиқ ҳавода ҳали ҳам кўп туриб қоляпти. Қиз билан денгиз қирғоғида ўтирган пайтлари оқибатида кун сайин биқинида оғриқ зўрайпти. Лекин ҳатто оғриқ чидаб бўлмас даражага етганда ҳам у қиздан олдин ўрнидан қўзғалмасди. Ихтиандрга яна бошқа бир нарса ҳам тинчлик бермасди: Гуттиэре малла соч йигит билан нима ҳақда гаплашди? Ихтиандр ҳар гал буни сўрамоқчи бўлар, лекин уни хафа қилиб қўйишдан қўрқиб, бу ҳақда гапиришга юраги бетламасди.

Бир куни кечқурун қиз Ихтиандрга эртага келолмаслигини айтиди.

— Нега?— деб сўради у қовоғини солиб.

— Бандман.

— Нима қиласиз?

— Бу қадар қизиқувчан бўлманг,— деб жавоб берди қиз кулиб.— Кузатмай қўяқолинг,— деди кетидан ва индамай жўнаб қолди. Ихтиандр денгизга тушди. Бутун тунни тош устида ётиб ўтказди. Таъби ниҳоятда хира эди. Тонг отгандан кейингина уйига қайтди.

Кутилмаганда, кўрфаз яқинида балиқчиларнинг қайиқдан туриб дельфинларга ўқ узганини кўриб қолди. Яраланган катта-кон дельфин осмонга бир сапчиди-да, гурсиллаб сувга йиқилди.

— Лидинг!— деб пичирлади даҳшат ичида Ихтиандр.

Балиқчилардан бири қайиқдан сакраб тушиб, ўқ еган дельфиннинг сув юзига қалқиб чиқишини кута бошлади. Аммо дельфин балиқчидан юз метр чамаси наридан чиқди ва қаттиқ пишқириб, яна сувга кириб кетди.

Балиқчи шиддат билан дельфинга томон суза бошлади. Ихтиандр дўстига ёрдам бериш учун шошилди. Мана, дельфин яна сув юзида кўринди, шу пайт балиқчи унинг сузгичидан маҳкам ушлаб олди-да, ҳолсизланган жониворни қайиққа қараб судрай бошлади.

Ихтиандр сув остидан сузиб балиқчига етиб олгач, оёғини қаттиқ тишлади. Балиқчи уни ақула деб ўйлаб, жонҳолатда оёқларини силкитишга тушди. Кейин ўзини ҳимоя қилиш мақсадида бўш қўлидаги пичоқни душманига урди. Пичоқ Ихтиандрнинг бўйинини тилди. Ихтиандр балиқчининг оёғини қўйиб юбориши билан у ўз қайиғига суза кетди. Яраланган Ихтиандр ва дельфин кўрфазга томон жўнаб қолишди. Йигит дельфинни ўз ортидан сузишга буюриб, сувости ғорига қараб шўнғиди. Бу ерда сув ғорнинг ярмигача кўтарилган эди, холос. Сув устидан ғорга ҳаво кириб турарди. Ғорда дельфин бемалол нафас олиши мумкин эди. Ихтиандр унинг ярасини кўздан кечирди. Яра унча хавфли эмас эди. Ўқ терисининг орасига ўрнашиб қолганди. Ихтиандр бармоғини тикиб ўқни олиб ташлади. Дельфин оғриққа чидаб, тек турди.

— Тузалиб кетасан,— деди Ихтиандр, дўстининг елкасига қоқиб.

Энди ўзи ҳақида ҳам ўйлаши керак эди. Ихтиандр туннель орқали тезлик билан боққа кўтарилиб, оқ уйга кирди.

Уни ярадор ҳолда кўрган Кристионинг қути учиб кетди.

— Нима бўлди?

— Дельфинни ҳимоя этаётганимда балиқчилар ярадор қилишди,— деди Ихтиандр. Аммо Кристо бунга ишонмади.

— Яна шаҳарга ёлғиз ўзинг бордингми?— деб сўради у шубҳаланиб ярасини боғларкан. Ихтиандр жавоб бермади.

— Еқангни сал кўтар,— деди Кристо ва унинг елкасини бир оз очди. Ҳинду Ихтиандрнинг елкасидаги қизғиш доғни кўриб қолди.

Бу доғ уни қўрқитиб юборди.

— Эшкак билан уришдимми?— деб сўради у йигитнинг елкасини силаб. Аммо шиш йўқ эди. Афтидан, бу тугма хол бўлса керак.

— Йўқ,— деб жавоб берди Ихтиандр.

Йигит дам олиш учун ўз хонасига кириб кетди, кекса ҳинду эса бошини чангаллаганча ўйга толди. Шу алпозда анчагина ўтирди, кейин ўрнидан туриб, ташқарига чиқди.

Кристо шошганича шаҳарга жўнади, Балтазарнинг дўконига ҳаллослаб кириб келди-да, пештахта орқасида ўтирган Гуттиэрега шубҳа билан разм солгач:

— Отанг уйдами?— деб сўради.

— Ичкарида,— деб жавоб берди қиз, боши билан иккинчи хонанинг эшигига ишора қилиб.

Кристо лабораторияга кириб, орқасидан эшикни маҳкам ёпди. Балтазар шиша идишда марварид тозалаб ўтирарди. У ўтган галгидай дарғазаб эди.

— Жонингдан тўйиб кетасан киши,— деб тўнғиллай бошлади Балтазар,— Зурита ҳар куни нега аканг шу пайтгача «денгиз иблиси»ни бошлаб келмаяпти деб захрини сочади, Гуттиэре бўлса кун бўйи аллақаяёққа йўқолиб кетади. Зуританинг номини эшитгиси ҳам келмайди. «Йўқ!— дегани-деган. Зурита эса: «Қута-вериб тоқатим тоқ бўлди. Зўрлаб олиб кетаман. Бир оз йиғлайди-ю, қўниқиб қолади», дейди. Ундан ҳар нарсани кутиш мумкин.

Кристо укасининг ҳасратларини эшитди, кейин аста гап бошлади:

— Биласанми, «денгиз иблиси»ни олиб келолмаганимнинг сабаби бор: у ҳам Гуттиэрега ўхшаб, ҳадеганда қаёққадир ғойиб бўлади-қолади. Мен билан шаҳарга келишга сира кўнмайди. Бутунлай гапимга кирмай қўйди. Ихтиандрга тузук кўз-қулоқ бўлиб туролмаганим учун доктордан роса дакки еяпман.

— Демак, Ихтиандрни тезроқ қўлга тушириш ёки ўғирлаш керак экан-да: у қайтмасидан олдин сен Сальваторнинг даргоҳидан жўнаб қоласан, қарабанки...

— Тўхта, Балтазар. Гапимни бўлма. Ихтиандр масаласида шашмаслик керак.

— Нима учун энди?

Кристо дилидаги гапни айтишга қийналгандай хўрсиниб қўйди.

— Биласанми...— деб гап бошлади у.

Шу пайт дўконга кимдир кирди, улар Зуританинг баланд овозини эшитишди.

— Оббо,— деб ғулдиради Балтазар марваридни эритмага ташлаб.— Яна келди!

Зурита эшикни шахдам очиб, лабораторияга кирди.

— Ака-укалар топишибсизлар-да. Хўш, мени қачонгача лақиллатмоқчисиз?— деб сўради у олдин Балтазарга, кейин Кристога тикилиб.

Кристо ўрнидан турди ва жилмайиб:

— Қўлимдан келган ҳамма нарсани қиламан. Сабр этинг. «Денгиз иблиси» росмана бир балиқ эмас. Уни осонликча камардан тортиб чиқариб бўлмайди. Бир марта шаҳарга олиб келишга

муваффақ бўлганимда, сиз йўқ экансиз. «Иблис» шаҳарни кўздан кечирди, унга шаҳар ёқмади, энди бу ёққа келишга кўнмаяпти,— деди.

— Кўнмаса кўнмас. Кутиш жонимга теғди. Бу ҳафтада икки ишни амалга оширишга аҳд қилдим. Сальватор ҳали қайтгани йўқми?

— Яқин кунда келиб қолса керак.

— Демак, шошилиш керак. Меҳмонларни кутинглар. Ишончли одамлар танлаб қўйдим. Сен, Кристо, бизга дарвозани очиб берсанг бўлди, у ёғини ўзим тўғрилайман. Ҳамма нарса тайёр бўлгач, Балтазарга маълум қиламан.— Шундай деб, у Балтазарга ўгирилди.— Сен билан эса эртага гаплашаман. Ёдингда тут, бу бизнинг охири суҳбатимиз бўлади.

Ака-укалар индамай таъзим қилишди. Зурита уларга орқасини ўгириши билан ҳиндуларнинг чеҳрасидан табассум йўқолди. Балтазар секин сўкинди. Кристо, афтидан, алланарсаларни ўйларди.

Зурита дўконга чиққач, паст овозда Гуттиэрега алланималар деди.

— Йўқ!— деган жавоб эшитилди нариги хонадан.

Балтазар алам билан бошини чайқади.

— Кристо!— деб чақирди Зурита.— Орқамдан юр, сенда ишим бор.

КЎНГИЛСИЗ УЧРАШУВ

Ихтиандр ўзини ёмон ҳис қиларди. Бўйнидаги яра унга азоб бераётган эди. Аъзойи-бадани мисдек қизиб кетганди. У очик ҳавода нафас олишга қийналарди.

Аммо эрталаб, бетоблигига қарамай, Гуттиэрени кўриш учун қирғоққа жўнади. Қиз тушга яқин келди. Кун ниҳоятда исиб кетган эди. Дим ҳаво ва чангдан Ихтиандр бўғила бошлади. У денгиз бўйида қолмоқчи эди-ю, лекин Гуттиэре шошиб турарди, у шаҳарга қайтиши керак эди.

— Отам иш билан бир жойга кетади, дўконга қараб турмасам бўлмайди.

— Ундай бўлса кузатиб қўяман,— деди йигит. Улар қизиган, сертупроқ шаҳар йўлига чиқишди.

Рўпарадан бошини қуйи солган ҳолда Ольсен келарди. У қаттиқ ўйга чўмганидан Гуттиэрени пайқамай ўтиб кетди. Аммо қиз орқасидан уни чақириб қолди.

— Унга икки оғизгина гапим бор,— деб мурожаат қилди Гуттиэре Ихтиандрга ва орқасига қайрилиб Ольсен томон юрди. Улар тез-тез пичирлашиб нима ҳақдадир гаплашишди. Афтидан, қиз уни кўндиришга уринарди.

Ихтиандр улардан бир неча қадам орқада борарди.

— Майли, бугун ярим кечадан кейин,— Ольсеннинг бу сўзлари Ихтиандрнинг қулоғига чалиниб қолди. Баҳодир йигит қиз-

нинг қўлини қисиб, унга бошини силкитди-да, тез узоқлаша бошлади.

Гуттиэре Ихтиандрга яқинлашаркан, унинг юзи ва қулоқлари қизариб кетганини пайқади. У Гуттиэре билан Ольсен ҳақида гаплашиб олишни истарди, аммо гапни нимадан бошлашни билмасди.

— Айтинг-чи,— деди у нафаси қисилиб,— мен билишим керак... Ольсен... мендан бир сирни яширяпсиз. Сиз у билан кечаси учрашингиз керак. Уни севасизми?

Гуттиэре Ихтиандрнинг биллагидан ушлаб, меҳрибонлик билан унинг кўзларига тикилди ва кулиб туриб:

— Менга ишонасизми?— деб сўради.

— Ишонаман... биласизми, яхши кўраман сизни,— Ихтиандрга энди бу сўз таниш эди,— аммо мен, менга жуда оғир.

Бу гап ҳақ эди. Ихтиандрни аллақандай ҳислар азоблаётганди. Бунинг устига, биқинидаги оғриқ минут сайин авжга чиқаётган эди. У бўғила бошлади. Юзидаги қизиллик йўқолиб, ранги докадек оқариб кетди.

— Сиз бетобсиз,— деди қиз безовталаниб.— Узингизни босинг, илтимос. Гапирмоқчи эмасдим-у, майли, сизни тинчитиш учун ҳаммасини айтиб бераман. Эшитинг.

Шу пайт қандайдир сувори уларнинг ёнидан от чоптириб ўтди, аммо Гуттиэрега кўзи тушди-ю, отнинг жировини кескин буриб, пиёдаларга яқинлашди. У анча ёшга бориб қолган, шоп мўйловли, кичкина чўққи соқолли буғдойранг бир киши эди.

Қаердадир, қачонлардир Ихтиандр бу одамни кўрганди. Шаҳардами? Йўқ... Ҳа, анави ёқда, қирғоқда.

Сувори қамчинини этик қўнжигга уриб, Ихтиандрга бошдан-оёқ шубҳа ва адоват кўзи билан разм солиб чиққандан кейин Гуттиэрега қўл узатди.

У қизнинг қўлини тутди-да, бирдан уни эгарга кўтарди ва қўлидан ўлиб, хахолаб юборди.

— Қўлга тушдингми!— У ҳўмрайган Гуттиэренинг қўлини қўйиб юбориб, истеҳзо ва айни вақтда хусумат оҳангида давом этди.— Қайси келин тўй арафасида бошқа йигит билан сайр қилиб юрган?

Гуттиэренинг жаҳли чиқди, аммо сувори унга гапиришга имкон бермади.

— Отангиз кутиб ўтирибди. Мен дўконга бир соатдан кейин келаман.

Ихтиандр кейинги сўзларни эшитмади. Тўсатдан кўз олди қоронғилашиб, томоғига бир нарса қадалгандай, нафаси қисилди. У ортиқ очиқ ҳавода турулмасди.

— Сиз... ҳар ҳолда... мени алдадингиз...— деб гўлдиради у кўкариб кетган лабларини аранг қимирлатиб. Шу тобда у юрагидаги бор гапни тўкиб солгиси ёки бутун ҳақиқатни билиб олгиси келарди-ю, лекин биқинидаги оғриқ чидаб бўлмас даражага етиб, ҳушидан кетишига сал қолди.

Ниҳоят Ихтиандр ўрнидан қўзғалиб, қирғоққа қараб югурди ва тик қоядан ўзини денгизга отди.

Гуттиэре қичқириб юборди. Кейин Педро Зуритага ташланди.

— Тезроқ... Қутқаринг уни!

Аммо Зурита турган еридан қимирламади.

— Улгиси келганларга халақит берадиган одатим йўқ,— деди у пинагини бузмай.

Гуттиэре ўзини сувга ташлаш учун қирғоққа томон чопди. Зурита унинг орқасидан от қўйиб, бир зумда қизга етиб олди-да, елкасидан кўтариб, эгарга миндирди ва отнинг жиловини катта йўлга бурди.

— Менга халақит бермаган одамни безовта қилишга ўрганманман. Яхшиси шу! Ўзингизни боссангиз-чи, Гуттиэре!

Гуттиэре жавоб бермади. У деярли хушсиз эди. Отасининг дўқонидагина у ўзига келди.

— У йигит ким?— деб сўради Педро.

Гуттиэре Зуритага очиқ ғазаб билан боқиб:

— Қўйиб юборинг,— деди.

Зурита қовоғини солди. «Бемаънилик,— деб дилидан ўтказди у.— Қиз китобининг қахрамони ўзини денгизга ташлади. Қайтанга яхши бўлди». Кейин дўконга юз буриб, қичқирди:

— Ота! Балтазар!

Балтазар югуриб чиқди.

— Мана, қизингни ол. Менга раҳмат дегин. Уни қутқариб қолдим. Чиройли бир йигитнинг орқасидан ўзини денгизга отишига сал қолди. Бу билан иккинчи марта қизингнинг ҳаётини сақлаб қолдим, у бўлса ҳали ҳам мендан ўзини олиб қочади. Майли, ҳадемай бу ўжарликларга чек қўйилади:— У қаттиқ хаҳолади.— Бир соатдан кейин қайтиб келаман. Шартимиз ёдингда бўлсин!

Балтазар эгилиб таъзим қилиб, Педронинг қўлидан қизини олди.

Сувори пошнаси билан отини ниқтаб жўнаб кетди.

Ота-бола дўконга киришди. Гуттиэре ҳолсизланиб стулга ўтирди ва қўллари билан юзини бекитди.

Балтазар эшикни ёпди-да, дўкон ичида у ёқдан-бу ёққа юриб, нима ҳақдадир куйиб-пишиб гапира бошлади. Аммо унинг гапларини ҳеч ким эшитмасди.

«У ўзини сувга ташлади,— деб ўйларди қиз Ихтиандрнинг чеҳрасини кўз олдига келтириб.— Бечора! Дастлаб Ольсен, кейин Зурита билан бўлган мана бу кўнгилсиз учрашув. Мени қайлигим деб аташга қандай ҳадди сиғди-я. Энди ҳаммаси тугади...»

Гуттиэре йиғларди. Унинг Ихтиандрга ичи ачирди. Содда, уятчан бу йигитни Буэнос-Айреснинг қуруқ ва олифта йигитларига тенглаштириб бўладими, ахир.

«Энди нима қилиш керак?— деб ўйларди ҳануз Гуттиэре,— Ихтиандр каби у ҳам ўзини сувга ташласинми? Ўз-ўзини ўлдирсинми?»

Балтазарнинг эса ҳамон жағи тинмасди:

— Тушунсанг-чи, Гуттиэре. Хонавайрон бўламиз, ахир. Дўкондаги сен кўриб турган нарсаларнинг ҳаммаси Зуританики. Менинг ўз молим ўндан бири ҳам чиқмайди. Марваридларни Зуритадан ижарага оламиз. Яна бир қаршилик кўрсатсанг бутун мол-мулкни тортиб оладию, қайтиб менга қайрилиб ҳам қарамайди. Ҳолимиз нима кечади кейин? Вайрон бўламиз-ку! Эсхушингни йиғ, қизим, қари отангга раҳминг келсин.

— Гапинг чала қолди: «унга турмушга чиқ» ҳам де. Йўқ!— деб жавоб берди Гуттиэре кескин.

— Минг лаънат!— деб қичқирди Балтазар бўғилиб.— Ундай бўлса... Зуританинг ўзи масалангни ҳал қилади!— Кекса ҳинду эшикни тарақлатиб ёпиб, лабораторияга кириб кетди.

САККИЗОЁҚЛАР БИЛАН ЖАНГ

Ихтиандр ўзини денгизга ташлади-ю, бир лаҳзага қуруқликда юз берган кўнгилсизликни унутди. Жазирама ва диққинафас ердан кейин муздек сув унга тасалли бериб, руҳини энгиллаштирди. Биқинидаги санчиқ босилди. У текис ва чуқур нафас ола бошлади. Ҳозир у қониб дам олиши керак эди, шунинг учун ҳам қуруқликда бўлиб ўтган ҳодисани эсламасликка уринди.

Ихтиандрнинг ишлагиси, бетиним ҳаракат қилгиси келарди. Ҳозир нима билан шуғулланса экан-а? Кечасилари у баланд қоядан сувга калла ташлашни яхши кўрарди. Ҳозир эса купнакундузи, тепада балиқчилар тушган қайиқлар қорайиб кўриниб турибди.

«Ха, энди топдим. Ғорни тартибга келтириш керак»,— деб ўйлади Ихтиандр.

Кўрфаздаги тик қояда бир ғор бор эди. Ихтиандр сув остида кўркам манзара кашф этиб турган аркли бу ғорни кўпдан бери кўз остига олиб юрарди. Лекин у ерни эгаллаш учун ғорни анча вақтлардан бери эгаллаб ётган саккизоёқларни ҳайдаб чиқариш керак эди.

Ихтиандр кўзойнагини тақди, узун, учи сал қайрилган ўткир пичоғини қинидан суғурди-да, ғорга қараб дадил суза кетди. Ғорга кириш кўрқинчли бўлганидан Ихтиандр душманларни ташқарига чақаришга қарор қилди. У ғарқ бўлган бир қайиқда балиқ овлайдиган узун чангак борлигини биларди. Ихтиандр чангакни қўлига ушлаб олди-да, ғор оғзига келиб, уни ичкарига ниқтай бошлади. Номаълум махлуқнинг босқинчилигидан ранжиган саккизоёқлар қўзғалиб қолишди. Ғор аркининг пештоғи четларида узун эгри-бугри оёқлар кўринди. Улар аста-секин чангакка яқинлаша бошладилар. Саккизоёқнинг панжалари чангакка етай деганда Ихтиандр уни тортиб оларди. Бу ўйин бир неча минут давом этди. Мана, ғор оғзида, худди Медуза-Горгонанинг¹ сочларидай, ўнлаб узун оёқлар кўринди.

¹ Медуза-Горгона — узун сочли, гавдасига илон чирмашган афсонавий махлук. (Автор изоҳи.)

Ниҳоят, тоқати тоқ бўлган катта бир саккизоёқ адабсиз келгиндининг таъзирини бериб қўйишга аҳд қилди. У оёқларини ваҳимали қўзғатиб ғордан сузиб чиқди. Ихтиандрни қўрқитиш учун турли тусга кириб аста-секин унга яқинлаша бошлади. Ихтиандр ўзини бир четга олди-да, чангакни ташлаб, жангга ҳозирланди. Иккитагина қўлга эга бўлган одамнинг саккиз оёқли душманга қарши курашиши қанчалик оғир эканлигини Ихтиандр яхши биларди. Саккизоёқнинг бир оёғини кесишга улгурмасингдан қолган етти оёғи бирданига ёпишиб, чархпалак қилиб юборади. Шунинг учун пичоқни тўппа-тўғри саккизоёқнинг танасига санчишга ҳаракат қилди. Ихтиандр махлуқнинг оёқлари яқинлашишини кутиб турди-да, шиддат билан олдинга, саккизоёқнинг бошига ташланди.

Шундай қилиб, у махлуқни довдиратиб қўйди. Саккизоёқ оёқларининг учини йиғиштириб, ўз рақибини чирмаб олгунга қадар орадан тўрт секундча вақт ўтди. Бу орада Ихтиандр эччил, аниқ ҳаракат билан саккизоёқнинг танасини ёриб, юрагига пичоқ уриб нерв толаларини қирқиб ташлашга улгурди. Натижада йигитнинг гавдасига чирмашай деб турган улкан оёқлар бирдан ҳолсизланиб, денгиз тубига қулаб тушди.

— Биттаси кетди!

Ихтиандр яна чангакни ишга солди. Бу гал бирданига икки саккизоёқ жангга чиқди. Улардан бири тўппа-тўғри Ихтиандрнинг устига бостириб кела бошлади, иккинчиси эса орқадан ҳужум қилиш пайига тушди. Бу анча хавфли эди. Ихтиандр шиддат билан рўпарасидаги махлуққа ташланди, аммо уни бир ёқли қилишга улгурмасидан орқадаги саккизоёқ унинг бўйнига чирмашиб олди. Йигит бўйнига ёпишган оёқларни чаққонлик билан қирқиб, ўзини ростлаб махлуқнинг танасига пичоқ санчди. Майиб бўлган саккизоёқ аста тебраниб, сув остига қулади. Ихтиандр эса ҳаял ўтмай бошқасини ҳам унинг ортидан жўнатди.

— Учтаси кетди,— деб қўйди йигит.

Аммо жангни вақтинча тўхтатишга тўғри келди. Ғордан саккизоёқларнинг бутун бир галаси сузиб чиқди, сув қонга бўялиб, хиралашган эди. Бу вазиятда саккизоёқлар ғалаба қозониши мумкин эди, улар пайпаслаб ўз душманларини бемалол топа олардилар. Ихтиандр эса уларни кўролмасди. У жанг майдонидан нарига, сув тиниқ бўлган ерга чекинди ва бу ерда қон булутини ёриб чиққан бир саккизоёқни ўлдирди.

Жанг шу алпозда бир неча соат давом этди.

Ниҳоят, энг охириги саккизоёқ қулаб; сув тингандан кейин Ихтиандр денгиз тубида ётган сон-саноксиз жонсиз тана ва тиширчилаётган оёқларни кўрди. У аста ғорга сузиб кирди. Бу ерда бирталай муштдай-муштдай келадиган майда саккизоёқлар сузиб юрарди. Ихтиандр уларни ўлдирмоқчи бўлди-ю, лекин раҳми келди. «Ўргатишга уриниб кўриш керак. Бунақанги қўриқчилар асқотади!».

Ихтиандр ғорни йирик саккизоёқлардан халос қилгач, ўзининг сувости хонасини ясатишга киришди. У боғдаги уйдан темир

оёқли, усти мармар стол билан иккита хитойи ваза келтирди. Ғор ўртасига столни, стол устига эса ичига тупроқ солиниб, денгиз гуллари тикилган вазаларни қўйди. Вазадаги тупроқ сув билан аралашиб, анча вақт лойқаланиб турди-да, кейин тинди. Гуллар эса энгил тўлқин таъсирида худди шабадада тебрангандай аста чайқалиб турарди.

Ғор деворида табиий тош скамейкага ўхшаган жой бор эди. Ғорнинг янги хўжайини ана шу скамейкага баҳузур чўзилди. Гарчи у тош бўлса ҳам, лекин сув остида унинг қаттиқлиги деярли сезилмасди.

Бу столи устига хитойи ваза қўйилган ғалати сувости хонаси эди. Жуда кўп синчков балиқлар янги хўжайинни зиёрат қилиш учун келдилар. Улар стол оёқлари оралаб сузишар, вазадаги гулларни ҳидламоқчи бўлгандай тумшукларини тегизишар, Ихтиандрнинг атрофида гирдикапалак бўлишарди. Оппоқ бир чавоқбалиқ ғорга бир мўралади-да, қўрққанидан думини жилпанглатиб, нари сузиб кетди. Оппоқ қум устида каттакон қисқичбақа пайдо бўлди. У хўжайинга салом бергандай қисқиччаларини бир силкитиб қўйгач, ўрмалаб бориб стол остига жойлашди.

Бу ишдан Ихтиандрнинг кўнгли кўтарилди. «Хонани яна нима билан безатсам экан? — деб ўйлади у. — Ғорнинг оғзига энг кўркам сувости гулларидан экаман, ерга марварид ётқизаман, девор четларига чиғаноқлар тераман. Қани энди бу уйни Гуттиэре кўрса... Аммо у мени алдаяпти-ку. Балки алдамаётгандир. Ахир у Ольсен ҳақида гапиришга улгургани ҳам йўқ-ку». Ихтиандрнинг қовоғи солинди. Иш тугаши билан яна у ўзининг ёлғизлигини, бошқаларга ўхшамаслигини ҳис қила бошлади. «Нега ҳеч ким сув остида яшай олмайди? Фақат менгина. Отам тезроқ келсайди, ундан сўрадим...»

У ўзининг сув остидаги янги уйини лоақал бирорта тирик жонга кўрсатишни истарди. «Лидинг», деди у бирдан дельфинни эслаб.

Ихтиандр бурама чиғаноқни олди-да, тепага сузиб чиқиб, уни чала бошлади. Ҳадемай таниш пишқириқ эшитилди — дельфин кўрфаз яқинида бўларди.

Дельфин сузиб келиши билан Ихтиандр уни эркалаб қучоқлади ва:

— Юр, Лидинг, сенга янги уйимни кўрсатаман. Сен ҳали столни ҳам, хитойи вазаларни ҳам кўрмагансан, — деди.

Ихтиандр дельфинга ўз орқасидан эргашишни буюриб, сувга шўнғиди.

Аммо дельфин жуда бесаранжом меҳмон чиқди. Катта ва қўпол жонивор ғорга кириши билан вазалар тебраниб кетди. Бунинг устига у пешонасини стол оёқларига уриб, уни ағдариб юборди. Вазалар нари учиб тушди, агар қуруқликда бўлганда чил-чил синиши турган гап эди. Лекин бу ерда улар шикастланмади, фақат ўтакаси ёрилган қисқичбақагина жонҳолатда ўрмалаб қоя тагига кириб кетди.

«Мунча қўпол бўлмасанг», деб дилидан ўтказди Ихтиандр вазаларни ердан кўтараркан.

У дельфинни қучоқлаб, деди:

— Мен билан шу ерда қол, Лидинг.

Аммо кўп ўтмай дельфин бошини чайқаб, безовта бўла бошлади. У сув остида узоқ тура олмасди. Унга ҳаво зарур эди. Дельфин сузгичларини силкиб, ғордан сузиб чиқди-да, тепага кўтарилди.

«Ҳатто Лидинг ҳам мен билан сув остида яшай олмайди,— деб ўйлади ёлғиз қолган Ихтиандр маъюс ҳолда.— Фақат балиқлар. Аммо улар тентак ҳам қўрқоқ, ахир...»

Ихтиандр ўзининг тош скамейкасига чўзилди. Кун ботди. Ғор ичи қоп-қоронғи эди. Енгил тўлқин Ихтиандрни оҳиста тебратиб турарди.

Кундузги ташвишлар туфайли ҳориган Ихтиандрни мудроқ босди.

ЯНГИ ДУСТ

Ольсен каттакон қайиқда сувга термулиб ўтирарди. Уфқдан эндигина бош кўтарган қуёшнинг ўткир тиглари кичкина кўрфаз сувини ёритиб турибди. Сув остида, оппоқ қум узра бир неча ҳинду эмаклаб юрибди. Уқтин-ўқтин улар нафас олиш учун тепага сузиб чиқишади-да, яна шўнғиб кетишади. Ольсен уларни диққат билан кузатиб турибди. Барвақт бўлишига қарамай кун иссиқ. «Ўзим ҳам бир-икки шўнғиб чиқсам нима қилади»,— деб ўйлади у ва апил-тапил ечиниб, ўзини сувга отди. Ольсен илгари сира шўнғимаган эди, лекин бу унга ёқар ва сув остида тажрибали ҳиндуларга қараганда ҳам кўпроқ тура олишига ишонарди. Ольсен қидирувчилар сафига қўшилиб, бир зумда бу янги машғулотга берилиб кетди.

Учинчи марта шўнғиган вақтида у сув остида чўккалаб ўтирган икки ҳиндунинг гўё ақула ёки бошқа бирор йиртқич ҳужум қилгандай сапчиб туриб, жонҳолатда юқорига талпинганларини кўриб қолди. Ольсен орқасига ўгирилиб қаради. Унга томон танаши кумуш тангачалар билан қопланган, ярим инсон, ярим бақа қиёфасидаги катта-катта қабарик кўзли ғалати бир махлуқ тез сузиб келарди. У бақаникига ўхшаган қўл ва оёқларини барабар силтаб, олға интиларди.

Ольсен ўрнидан туришга улгурмасидан махлуқ етиб келиб, унинг билагидан маҳкам ушлаб олди. Эсанкираб қолганига қарамай, Ольсен бу махлуқнинг одамникига ўхшаган чиройли юзи борлигини, уни фақат каттакон ялтироқ кўзларигина бузиб турганини пайқади. Ғалати махлуқ ўзининг сув остидалигини ҳам унутиб, алланималар дея гапира бошлади. Ольсен ҳеч нарса эшитмасди. У махлуқнинг лаблари қимирлаётганини кўрарди, холос. Махлуқ иккала қўли билан Ольсеннинг билагидан ушлаб турарди. Ольсен оёқларини ерга қаттиқ тираб, кучининг борича юқо-

рига силтанди ва бўш қўли билан тепага сузиб чиқди. Махлуқ ҳам унга ёпишганча сув юзига кўтарилди. Ольсен қайиқ бортига осилиб, унга чиқиб олди-да, бақасимон махлуқни итариб юборди. Махлуқ шалоқлаб сувга ағдарилди. Қайиқдаги ҳиндулар ўзларини сувга ташлаб қирғоқ сари суза кетишди.

Аммо Ихтиандр яна қайиққа яқинлашди ва испан тилида Ольсенга мурожаат қилди:

— Менга қаранг, Ольсен, сиз билан Гуттиэре ҳақида гаплашиб олишим керак.

Бу ҳол Ольсенни сув остидаги учрашувдан кўра ҳам кўпроқ ҳайратга солди. Ольсен довурак киши эди. Модомики номаълум бу мавжудот унинг исмини ва Гуттиэрени билар экан, демак у одам бўлиши керак.

— Қулоғим сизда,— деб жавоб берди Ольсен.

Ихтиандр қайиққа чиқди-да, оёқларини йиғиштириб, қўлларини кўкраги узра чалкаштирган ҳолда ўтирди.

«Кўзойнак!» — деб дилидан ўтказди Ольсен нотаниш кишининг қабариқ кўзларига диққат билан разм солиб.

— Менинг исмим Ихтиандр. Бир гал сизга денгиз тубидан марварид шодасини олиб берган эдим.

— Аммо унда қўл ва кўзларингиз одамникига ўхшаган эди.

Ихтиандр кулимсираб, бақаникига ўхшаш қўлларини силкиб қўйди.

— Ечиб ташлаш мумкин,— деб жавоб берди у қисқагина қилиб.

— Мен ҳам шундай деб ўйлаган эдим.

Ҳиндулар қирғоқдаги қоя орқасидан мўралаб, гарчи сўзларини эшитмасалар ҳам, бу ғалати суҳбатни қизиқиб кузатиб турардилар.

— Гуттиэрени севасизми? — деб сўради Ихтиандр, бир оз сукутдан кейин.

— Ҳа, Гуттиэрени яхши кўраман,— деб жавоб берди Ольсен секингина.

Ихтиандр оғир хўрсинди.

— У ҳам сизни яхши кўрадимиз?

— Ҳа, у ҳам яхши кўради.

— Ахир у мени севади-ку?

— Бу унинг иши,— деди Ольсен елкасини қисиб.

— Нега унинг иши бўларкан? Ахир у сизнинг қайлигингиз-ку.

Ольсеннинг чехрасида таажжуб акси зоҳир бўлди, лекин у илгаригидай осойишта жавоб қайтарди:

— Йўқ, у менинг қайлиғим эмас.

— Ёлгон гапиряпсиз! — деди Ихтиандр тутақиб.— От минган қорача кишининг ўз оғзидан эшитганман.

— Менинг қайлиғим эканлигиними?

Ихтиандр хижолат тортди. Йўқ, қорача киши, Гуттиэре Ольсеннинг қайлиғи, деган эмас. Лекин ёш қиз анча ёшга борган, кўримсиз бир одамнинг қайлиғи бўлиши мумкин эмас-ку? На-

хотки шундай бўлса? Қора киши, эҳтимол, унинг қариндошидир. Ихтиандр гапни бошқа мавзуга кўчиришга қарор қилди.

— Бу ерда нима қилиясиз? Марварид қидиряпсизми?

— Худо ҳақи, саволларингиз жонимга тегди,— деб жавоб берди Ольсен қовоғини солиб.— Агар сиз ҳақингизда Гуттиэредан баъзи нарсаларни эшитмаганимда эди, қайқдан улоқтирдим-у, гапни тугатиб қўя қолган бўлардим. Пичоққа ёпишманг. Уни суғурмасингиздан олдин эшкак билан бошингизни ёриб қўйишим мумкин. Лекин ҳақиқатан марварид қидираётганимни сиздан яшириб ўтиришнинг ҳожати йўқ деб ўйлайман.

— Мен денгизга улоқтириб юборган марваридларними? Гуттиэре сизга айтганмиди?

Ольсен бош силкиди.

Ихтиандрга жон кирди.

— Мана кўрдингизми, сиз марвариддан бош тортмаслигингизни Гуттиэрега айтган эдим. Марваридларни олиб, сизга беришни таклиф ҳам қилганман. Лекин у кўнмади, энди ўзингиз қидириб юрибсиз.

— Худди шундай, лекин марваридлар энди сизники эмас, балки океан мулки. Мабодо уларни топиб олганимда ҳам ҳеч кимдан қарздор бўлмайман.

— Марваридни шунчалик яхши кўрасизми?

— Мен хотин киши эмасман майда-чуйда безакларга ҳирс қўядиган,— эътироз билдирди Ольсен.

— Лекин марваридни... ҳалиги нима эди? Сотиш,— деди Ихтиандр ўзига деярли нотаниш бўлган сўзни аранг эслаб,— ва катта пул олиш мумкин.

Ольсен яна тасдиқ ишораси қилиб бош ирғаб қўйди.

— Демак, сиз пулни яхши кўраркансиз-да?

— Мендан нима истайсиз ўзи?— деб сўради Ольсен асабийлашиб.

— Нима учун Гуттиэре сизга марварид ҳада қилишини билмоқчиман. Ахир сиз унга уйланмоқчисиз-ку?

— Йўқ, Гуттиэрега уйланишни хаёлимга ҳам келтирмаганман,— деди Ольсен,— мабодо уйланмоқчи бўлганимда ҳам энди вақт ўтди. Гуттиэре бошқа бировнинг қайлиғи.

Ихтиандрнинг ранги оқарди ва Ольсеннинг билагига ёпишди.

— Наҳотки ўша қора кишиники бўлса?

— Ҳа. У Педро Зуритага турмушга чиқди.

— Ахир у... Назаримда, мени яхши кўрарди-ку,— деди Ихтиандр маъюс ҳолда.

Ольсен унга раҳмдиллик билан термилди, кейин калта трубкасини шошмасдан тутатиб, деди:

— Ҳа, менинг сезишимча ҳам, у сизни севар эди. Аммо сиз унинг кўзи олдида ўзингизни денгизга ташлаб, чўкиб кетгансиз-ку,— у шундай деб ўйлайди.

Ихтиандр Ольсенга ҳайрат билан тикилди. У Гуттиэрега ўзининг сув остида яшай олишини сира айтмаган эди. Қоядан ўзини

сувга ташлаган пайтида эса бу ҳаракат қизга ўз-ўзини ўлдириш бўлиб туюлишини хаёлига ҳам келтирмаганди.

— Утган куни кечаси Гуттиэре билан учрашган эдим,— деб давом этди Ольсен.— Сизнинг ҳалокатингиз уни чуқур изтиробга солиб қўйибди. «Ихтиандрнинг ўлимига мен сабабчиман»,— деди у.

— Нима учун дарров бошқа одамга турмушга чиқиб кетади? Ахир у... ахир мен унинг ҳаётини сақлаб қолганман-ку. Ҳа, ҳа! Гуттиэреннинг океанга чўккан ўша қизга ўхшашлигини анчадан бери сезиб юрардим. Мен уни қирғоққа олиб чиқиб, қоя панасига яшириниб турдим. Бир маҳал ҳалиги қора одам келиб — мен уни дарров танидим — Гуттиэрени ўзи қутқарганлигига ишонтирди.

— Гуттиэре менга гапириб берган эди,— деди Ольсен.— У ҳали ҳам ўзини Зуритами ёки ҳушига келган вақтида кўз олдида лип этиб кўринган ғалати махлуқми — ким қутқарганини билмайди. Нега шуни ўзингиз айта қолмадингиз?

— Менга буни гапириш ноқулай. Иккинчидан, Зуритани кўрганамга қадар мен қутқарган қиз худди Гуттиэреннинг ўзи эканлигига тўла ишонмасдим. Лекин у ҳалиги одамга турмушга чиқишга қандай қилиб рози бўлди?— деб сўради Ихтиандр.

— Қандай қилиб шунақа бўлганини ўзим ҳам билмайман,— деб аста гап бошлади Ольсен.

— Билганларингизни гапириб беринг,— деб илтимос қилди Ихтиандр.

— Мен тугма фабрикасида чиғаноқ қабул қилувчи бўлиб ишлайман. Гуттиэре билан ўша ерда танишганман. У бизга чиғаноқ олиб келарди — отаси ўзи банд бўлган пайтларда уни юбораркан. Танишдик, бориб-бориб дўстлашиб кетдик. Баъзан портда учрашиб, денгиз бўйида сайр қилардик. У менга ўз қайғусини: қандайдир бадавлат бир испан унга кўз тикиб юрганини ҳикоя қилиб берди.

— Ўшами? Зуритами?

— Ҳа, Зурита. Гуттиэреннинг отаси — ҳинду Балтазар — бу никоҳга ўлгудай мойил бўлиб, қизини зўр бериб бундай ажойиб куёвдан бош тортмасликка ундаркан.

— Нимаси ажойибмиш? Қари, ёқимсиз, ифлос бир одам-ку,— деди Ихтиандр ўзини туюлмади.

— Балтазар учун у ажойиб куёв. Бунинг устига, Балтазар Зуритадан қарздор экан. Агар Гуттиэре унга турмушга чиқишдан бош тортса, Зурита Балтазарни хонавайрон қилиши мумкин эди. Қизнинг қандай вазиятга тушиб қолганини энди тасаввур қиляпсизми? Бир томондан, қайлиқнинг бетиним шилқимлиги, иккинчи томондан, отанинг дашном, танбеҳ ва дўқлари...

— Нега Гуттиэре Зуритани ҳайдаб юбормади? Нега сиз, шунчалик катта ва бақувват бўла туриб, Зуритани урмадингиз?

Ольсен кулди ва айни вақтда таажжубга тушди: Ихтиандр ақлдан озганга ўхшамайди-ю, бераётган саволларини кўринг-а. Қаерда туғилиб-ўсган бу?

— Бундай қилиш сиз ўйлаганча осон иш эмас,— деб жавоб берди Ольсен.— Зурита билан Балтазарни қонун, полиция, суд ҳимоя қилди.— Ихтиандр барибир тушунмади.— Қисқаси, ундай қилиш мумкин эмас эди.

— Бўлмаса, нега Гуттиэре қочиб кетмади?

— Қочиб қулайроқ эди, албатта. Шунинг учун ҳам у қочишга қарор қилди, мен эса унга ёрдам бермоқчи бўлдим. Кўпдан бери Буэнос-Айресдан Шимолий Америкага кетиш ниятида юрган эдим. Гуттиэрега мен билан бирга кетишни таклиф қилдим.

— Унга уйланмоқчимидингиз?— деб сўради Ихтиандр.

— Қизиқсиз-а,— деди кулиб Ольсен.— Айтдим-ку биз у билан дўст эдик деб. Бундан кейин нима бўлар эди — билмайман...

— Нега кетмадингиз?

— Чунки йўлқирага пулимиз йўқ эди.

— Наҳотки «Горрокс»да юриш шунчалик қиммат турса?

— «Горрокс»да дейсизми! «Горрокс»да миллионерларгина юра олади. Нима бало, Ихтиандр, осмондан тушганмисиз?

Ихтиандр уялганидан қизариб кетди ва Ольсен уни оддий нарсаларни ҳам билмасликда айбламаслиги учун ортиқ савол бермасликка қарор қилди.

— Ҳатто юк ташувчи пароходга ҳам пулимиз етмас эди. Боргандан кейин ҳам пул керак-ку. Ҳадеганда иш топилавермайди.

Ихтиандр яна савол бермоқчи бўлди-ю, аммо ўзини тутди.

— Шундан сўнг Гуттиэре ўз марваридларини сотишга қарор қилди.

— Эҳ, мен билганимда эди! — деб хитоб қилди Ихтиандр сув остидаги хазинасини эслаб.

— Нимани?

— Йўқ, ўзим... Гапираверинг, Ольсен.

— Ҳамма нарса қочиш учун тахт қилиб қўйилган эди.

— Мен-чи?.. Нега энди? Кечиринг... Демак, у мени ҳам ташлаб кетмоқчи бўлганмиди?

— Бу гап сизлар танишмасингиздан олдин бўлганди. Кейин, билишимча, у сизни огоҳлантирмоқчи ва афтидан, ўзи билан бирга кетишни таклиф қилмоқчи эди. Мабодо, қочиш ҳақида сиз билан гаплаша олмаган тақдирда йўлдан хат ёзиб юбориши мумкин эди.

— Нега энди мен билан эмас-у, сиз билан қочиши керак? Сиз билан маслаҳатлашибди, сиз билан кетмоқчи бўлибди.

— Чунки биз бир-биримизни анчадан бери биламиз, сиз эса...

— Гапираверинг, гапираверинг, сўзларимга эътибор берманг.

— Шундай қилиб, ҳамма нарса қочишга тахт қилиб қўйилган эди,— деб давом этди Ольсен.— Аммо сиз Гуттиэренинг кўзи олдида ўзингизни сувга ташладингиз, Зурита эса Гуттиэре билан икковингизни тасодифан кўриб қолган. Эрталаб заводга кетатуриб, Гуттиэренинг олдида кирдим. Илгари ҳам тез-тез кириб турардим. Балтазар, назаримда, мени ҳар гал хайрихоҳлик билан қарши оларди. Эҳтимол муштларимдан қўрқар, ёки

бўлмаса Гуттиэренинг ўжарлиги Зуританинг жонига теккач, мени ўзининг иккинчи куёви деб ҳисоблайдими, билмайман. Ҳарҳолда Балтазар бизга халақит бермасди, фақат Зуританинг кўзига кўринмасликнигина тайинларди. Кекса ҳинду бизнинг режарларимизга шубҳа қилмасди, албатта. Уша куни эрталаб Гуттиэрега пароходга билет олганимни, кеч соат ўнга тайёр бўлиб туришни тайинлаб қўймоқчи эдим. Мени Балтазар кутиб олди. У қаттиқ ҳаяжонда эди. «Гуттиэре уйда йўқ. Умуман... у йўқ,— деди Балтазар менга.— Ярим соат олдин Зурита яп-ярақлаб турган автомобилда эшигимиз олдида тўхтади. Бир кўрсангиз эди!— деб хитоб қилди у.— Автомобиль бизнинг кўчада камдан-кам учрайдиган нарса, тагин у тўппа-тўғри эшигинг олдига келиб тўхтаса, жуда бошқача бўларкан. Гуттиэре билан икковимиз чошиб кўчага чиқдик. Зурита машинанинг эшигини очиб, ерда турарди. У Гуттиэрени бозорга олиб бориб, яна келтириб қўймоқчилигини айтди. Зурита Гуттиэренинг ҳар куни шу маҳалда бозорга боришини биларди-да. Гуттиэре ярақлаб турган машинага қаради. Ёш қизни бу нарса қанчалик қизиқтиришини ўзингиз биласиз-ку. Аммо Гуттиэре тушмагур анойи эмас. У мулойимлик билан бош тортди. Одам ҳам шунчалик ўжар бўладими!— деди бўғилиб Балтазар ва кетидан хахолаб кулиб юборди. Лекин Зурита бўш кемади: «Уяляпсиз шекилли,— деди у,— рухсат этинг, ёрдамлашворай».— Шундай деб, уни биладиган ушлади-да шартта машинага ўтқаади, Гуттиэре эса «дада!»— дея бақирганича қолди, машина бир зумда кўздан йўқолди. Менимча, энди қайтиб келишмаса керак. Зурита уни уйига олиб кетди»,— деб ўз ҳикоясини тугатди Балтазар. Афтидан у бўлиб ўтган воқеадан жуда мамнун эди. «Қизингизни кўз олдингизда ўғирлаб кетишибди-ю, сиз бўлсангиз бемалол, тагин завқ билан гапириб ўтирибсиз!!— дедим мен жаҳлим чиқиб. «Нимасидан ташвишланаман?— деб таажжубланди Балтазар.— Бегона одам бўлганда ҳам бошқа гап эди. Зуритани эса кўпдан бери биламан. Шунчалик хасис бўла туриб, машинага пул аямабдими, демак, Гуттиэрени ўлгудай яхши кўради. Энди унга уйланмай қўймайди. Гуттиэрега эса сабоқ бўлади: ўжарлигини ташлайди. Бадавлат одамлар билан ҳазиллашиб бўларканми? Кўз ёшининг фойдаси йўқ. Парана шаҳри яқинида Зуританинг «Долорес» деб аталган боғи бор. Онаси шу боғда туради. Гуттиэрегинамни ўша ёққа олиб кетган бўлса керак».

— Балтазарни урмадингизми? — деб сўради Ихтиандр.

— Сизнинг кўнглингизча роса мушглашишим керак эди,— деб жавоб берди Ольсен.— Дарҳақиқат, Балтазарни ўша тобда савалагим ҳам келди. Лекин ишни бузиб қўймаслик учун бу фикримдан қайтдим. Ҳали бирор тадбир қўллаш мумкин, деган умид бор эди менда... Тафсилотлари билан гапириб ўтирмайман. Юқорида айтганимдай, Гуттиэрени кўришга муваффақ бўлдим.

— «Долорес» боғидами?

— Ҳа.

— Муттахам Зуритани ўлдириб, Гуттиэрани озод қилмадингизми?

— Яна уриш, бу ҳам етмагандай — ўлдириш. Сизни бу қадар қонхўр деб ўйламагандим.

— Мен қонхўр эмасман, — деди кўзлари жикқа ёшга тўлган Ихтиандр. — Ахир бу ҳолга чидаб бўладими!

Иигитга Ольсеннинг ичи ачиб кетди.

— Сиз ҳақсиз, Ихтиандр, — деди у. — Зурита билан Балтазар ярамас, ғазаб ва нафратга лойиқ кишилар. Уларни ҳар қанча калтакласанг ҳам оз. Аммо ҳаёт сиз ўйлагандан мураккаброқ. Гуттиэрининг ўзи Зуритани ташлаб кетишдан бош тортди.

— Ўзи бош тортди? — деб сўради ишонқирамай Ихтиандр.

— Ҳа, ўзи.

— Нима учун?

— Биринчидан, у сизнинг уни деб ҳалок бўлганингизга ишонади. Сизнинг ўлимингиз уни оғир аҳволга солиб қўйибди. Вечора қиз қаттиқ севиб қолган экан чамамда. «Энди менинг ҳаётим тугади, Ольсен, — деди у менга. — Энди менга ҳеч нарса керак эмас. Ҳаммасига бефарқман. Зурита таклиф қилган руҳоний бизга никоҳ ўқиганида ҳеч нарсани англаганим йўқ. «Оллонинг хоҳишисиз ҳеч нарса бўлмайди», — деди руҳоний бармоғимга узук тақа туриб. Унинг амри билан жуфтлашган кишилар ажралмасликлари керак. Зурита билан бир умр бахтсиз бўламан, лекин худонинг қаҳрига дучор бўлишдан қўрқаман, шунинг учун ҳам уни ташлаб кетмайман».

— Ахир, бу нодонлик-ку! Қанақа худо? Дадамнинг айтишича, худо — болаларни лақиллатадиган бир чўпчак, холос, — деди Ихтиандр жиғибийрон бўлиб. — Наҳотки шуни тушунтира олмасангиз?

— Афсуски, Гуттиэре ана шу чўпчакка ишонади. Миссионерлар уни диндор қизга айлантириб қўйишган. Бу йўлдан қайтаришга кўп уриндим, лекин фойдаси бўлмади. Агар черков билан худо ҳақида яна гапирадиган бўлсам, мен билан ортиқ дўстлашмаслигини айтди. Кутишга тўғри келди. Боғда узоқ туришнинг ҳам иложи йўқ эди. Бир неча оғиз гаплашдик, холос. Зурита Гуттиэрани ўз никоҳига ўтказиб олгандан кейин: «Бир иш битди. Қушчани тутиб, қафасга солдик, энди балиқни илинтириш қолди!» — деб хитоб қилганмиш. У бу гапнинг маъносини Гуттиэрега тушунтириб берипти. Гуттиэре эса менга айтди. Зурита «денгиз иблиси»ни қўлга тушириш учун Буэнос-Айресга борармиш, шундан кейин эса Гуттиэре миллионер хотинга айланармиш. «Денгиз иблиси» сиз эмасмисиз? Сув остида истаганча бемалол тура оласиз, марварид қидирувчиларнинг ўтакасини ёрасиз...

Эҳтиёткорлик Ихтиандрни ўз сирини Ольсенга очиб қўйишдан сақлади. Барибир буни у тушунтира олмасди ҳам. Шунинг учун Ольсеннинг саволига жавоб бермаёқ:

— Зуритага «денгиз иблиси» нима учун керак экан? — деб сўради.

— Педро «иблис»ни марварид теришга мажбур қилмоқчи.

Агар ўша «денгиз иблиси» сиз бўлсангиз — ўзингизни эҳтиёт қилинг.

— Огоҳлантирганингиз учун раҳмат,— деди йигит.

Ихтиандр ўзининг қилмишлари қирғоқдаги аҳолига маълум эканлиги ҳамда у ҳақда газета ва журналлар жуда кўп гаплар ёзиб чиққанлигига шубҳа қилмасди.

— Йўқ,— деди бирдан Ихтиандр,— мен уни кўришим керак. Сўнгги марта бўлса ҳам учрашишим керак. Парана шаҳри дедингизми? Ҳа, ҳа, биламан. Парана дарёси бўйлаб юқорига қараб юрилади. Шаҳарга етиб олингандан кейин «Долорес» боғига қандай бориш мумкин?

Ольсен батафсил тушунтирди.

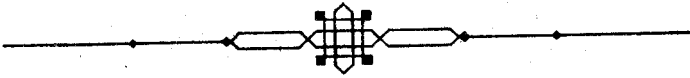
Ихтиандр Ольсеннинг қўлини маҳкам қисди.

— Мени кечиринг. Сизни душман деб ҳисоблагандим, аммо кутилмаганда дўст чиқиб қолдингиз. Хайр, Гуттиэрани қидиришга жўнайман.

— Ҳозирми? — деб сўради Ольсен жилмайиб.

— Ҳа, бир минут ҳам вақтни қўлдан бой бермай,— деб жавоб берди Ихтиандр ва ўзини сувга ташлаб, қирғоққа томон суза кетди.

Ольсен бош чайқаб, орқасидан қараб қолди.

И К К И Н Ч И Қ И С М

И У Л Д А

Ихтиандр шошилинич равишда сафарга отланди. У қирғоққа яшириб қўйган костюми билан бошмоғини топиб, уларни узун пичоқ осилиб турган камари билан елкасига боғлиб олди-да, кўзойнак ва қўлқопларини кийиб, йўлга тушди.

Рио-де-Ла-Плата кўрфазида жуда кўп океан пароходлари ва корабллари, кема ҳамда қайиқлар турарди. Улар орасида кичкина буғ катерлари сузиб юрибди. Сув тубидан уларнинг остлари худди ҳар томонга сузиб кетаётган сув қўнғизларига ўхшаб кўринади. Лангар занжирлари ва арқонлар сувости дарахтининг ингичка таналаридай юқорига чирмашган. Кўрфаз туби ҳар турли чиқиндилар, темир-терсак, тошкўмир ва ташландиқ шлак уюмлари, яроқсиз шланг бўлақлари, елкан парчалари, тунука идиш ва гиштлар, бўш шиша ва консерва банкалари, қирғоққа яқинроқ ерлар эса ит ва мушук жасадлари билан қопланган.

Сув бетида юпқа нефть пардаси жимирлайди. Ҳали қуёш ботмаганлигига қарамай, бу ерда кўкимтир кулранг қоронғилик ҳукмрон. Парана дарёси оқизиб келтирган қум ва балчиқ кўрфаз сувини лойқалантириб юборган.

Ихтиандр бу беҳисоб кемалар тўдаси ичида адашиб қолиши мумкин эди-ю, лекин кўрфазга қуйилиб турган дарёнинг енгил оқими компаслик ролини бажарди. «Қизиқ, бунчалик исқирт бўлишмаса бу одамлар» — деб дилидан ўтказди у ахлатхонани эслатувчи кўрфаз тубини жирканиб кўздан кечираркан. У кўрфаз ўртасида, кемаларнинг тумшуқ қисмидан пастда сузиб борарди. Сув ниҳоятда ифлос бўлганидан у худди диққинафас хонага кириб қолган одамдай зўрға нафас оларди.

Бир неча жойда унга кишиларнинг мурдалари ва ҳайвон склетлари дуч келди. Мурдалардан бирининг бош суяги мажақланган бўлиб, бўйнида бир учига тош боғланган арқон осилиб турарди. Бу ерда кимнингдир жинояти яшлариниб ётарди. Ихтиандр бу мудҳиш жойдан тезроқ чиқиб кетишга ошиқди.

Аммо кўрфаз бўйлаб қанчалик юқорига кўтарилган сайин оқимнинг қаршилиги шу қадар кучайиб борарди. Сузиш қийинлашди. Океанда ҳам оқимлар бор, аммо бу оқимлар унга кўмаклашади, йигит уларни яхши билар, худди денгизчи орқадан эсган шамолдан фойдалангандай улардан фойдаланарди. Бу ерда эса фақат битта қарши оқим бор эди. Ихтиандр абжир сузувчи бўлишига қарамай, жуда секин илгарилаётганидан гижиниб борарди.

Тўсатдан алланима унинг ёнгинасидан шувиллаб ўтиб кетди: қайдайдир кема лангар ташлади: «Бу ерда сузиш ҳам хатарли», — деб ўйлади Ихтиандр ва атрофга аланглади. Орқадан каттакон бир пароход яқинлашиб келарди.

Ихтиандр чуқурроқ шўнғиди-да, пароход унинг устидан сузиб ўтаётганида эпчиллик билан кеманинг таг тўсинига ёпишиб олди. Бу аҳволда сув остида ётиш анча ноқулай эди, лекин энди у пана жойда бўлиб, тез илгариларди.

Дельта тугаб, пароход Парана дарёсига кирди. Дарё суви ниҳоятда лойқа эди. Ихтиандр бу чучук сувда нафас олишга қийналарди. Унинг қўллари толиқа бошлади, лекин у кемадан ажралишни истамасди. «Афсус, сафарга Лидинг билан бирга чиқолмадим-да», — деб ўйлади у дельфинни эслаб. Аммо уни дарёда ҳалок қилишлари мумкин эди, чунки Лидинг бутун йўлни сув остида боса олмас, Ихтиандр эса бениҳоя серқатнов бўлган дарё сатҳига чиқишга қўрқарди.

Ихтиандрнинг қўллари борган сари чарчай бошлади. Бунинг устига, кун бўйи оғзига ҳеч нарса олмаганидан, қорни ўлгудай очган эди. Тўхташга тўғри келди. У кема тўсинини қўйиб юборди-да, дарё тубига шўнғиди.

Қоронғилик қуюқлаша бошлади. Ихтиандр сербалчиқ сув остини кўздан кечирди. Аммо на камбала ва на устрица чиганогини топди. Унинг атрофида чучук сувда яшовчи балиқлар сузиб юрар, лекин Ихтиандр уларнинг одатларини билмаганидан бу балиқлар денгиз балиқларига нисбатан айёрроқ кўринди. Уларни тутиш қийин эди. Кеч кириб, балиқлар уйқуга кетгандан кейингина Ихтиандр каттакон бир чўртанбалиқни тутишга муваффақ бўлди. Унинг гўшти қаттиқ бўлиб, балчиқ ҳиди анқиб турарди, аммо ниҳоятда очиққан йигит балиқни суякларини ҳам ажратмай иштаҳа билан ея бошлади.

Бир оз дам олиш керак эди. Дарёда осойиштароқ ухласа бўларди, чунки бу ерда аюла ёки саккизоёқлар ҳужум қилмасди. Фақат уйқу пайтида сувнинг пастга қараб оқизиб кетиш хавфи бор эди. Ихтиандр бир неча тош тониб, уларни бир ерга қатор қилиб терди-да, ҳосил бўлган тўсиқ остига чўзилди.

Аммо узоқ ухлай олмади. Кўп ўтмай, қандайдир пароходнинг яқинлашиб келаётганини сизди. Ихтиандр кўзларини очиб, сигнал чироқларини кўрди. Пароход қуйидан келаётганди. Йигит дарров ўрнидан туриб, пароходга осилишга ҳозирланди. Аммо у моторли қайиқ бўлиб, ости теп-текис эди. Ихтиандр унга ёпишишга уриниб, паррак орасида қолаёзди.

Оқим бўйлаб пастга бир неча пароход ўтиб кетди. Ниҳоят Ихтиандр қуйидан келган бир пассажир пароходига осилишга муваффақ бўлди.

Шу тариқа йигит Парана шаҳрига етди. Ихтиандр саёҳатининг биринчи қисми тугаган, аммо қийини қолганди — энди у қуруқликда юриши керак эди.

Эрта саҳарда Ихтиандр шаҳарнинг сершовқин гаванидан холироқ бир ерга сузиб борди-да, эҳтиёткорлик билан атрофга

аланглаб олгач, сувдан чиқди. Кўзойнак ва қўлқопларини ечиб, қумга кўмди, кейин костюми ва бошмоғини офтобда қуритди-да, гижим ҳолича кийиб олди. Унинг қиёфаси дайдиларга ўхшар, аммо у буни хаёлига келтирмасди ҳам.

Ихтиандр, Ольсен тайинлаганича, дуч келган балиқчидан Педро Зуританинг «Долорес» деб аталган боғини сўроқлаб, ўнг қирғоқдан бораверди.

Балиқчилар унга бошдан-оёқ шубҳа билан разм солиб, бош чайқашарди.

Бир соат ўтди, икки соат ўтди, кун тобора қизиб борар, аммо кидиришдан ҳануз натижа чиқавермас, бу нотаниш жойларда Ихтиандр йўлини ҳам топиб юролмасди. Жазирама иссиқдан ҳолсизланган йигитнинг боши айланар ва у ёмон идрок қиларди.

Бу орада Ихтиандр бир неча бор ечиниб, сувга шўнғиб чиқди.

Нихоят, кундуз соат тўртларга яқин батракнамо кекса бир деҳқонга йўлиқди. У Ихтиандрнинг сўзларини жимгина эшитди-да, бош силкиб, деди:

— Мана шу йўлдан тўппа-тўғри кетаверасан. Қўлга етгандан кейин кўприкдан ўтасан-да, тепаликка кўтариласан. Мўйловдор Долорес ана ўша ерда.

— Нега мўйловдор бўлар экан? «Долорес» — боғ-ку, ахир?

— Тўғри, боғ. Лекин боғнинг кекса хўжайинини ҳам Долорес деб аташади. Долорес — Педро Зуританинг онаси. Семиз, мўйловдор кампир. Хизматга кириб юрмагин тагин. Еттиқават терингни шилиб олади-я. Бориб турган ялмоғизнинг ўзи. Эшитишимча, Зурита ёшгина бир хотин олиб келганмиш. Қайнона унга кун бермайди, — деб ҳикоя қилиб берди эзма деҳқон.

«Гуттиэрани айтяпти», — деб дилидан ўтказди Ихтиандр.

— Узоқми? — сўради у.

— Кечгача етиб борасан, — деб жавоб берди чол, қуёшга қараб олгач.

Ихтиандр чолга ташаккур билдирди-да, бугдой ва маккажўхори пайкалларини ёқалаб, йўлга тушди. Тез юрганидан ҳадемай чарчай бошлади. Йўлнинг эса охири кўринмасди. Бепоён бугдойзор тиззагача ўт билан қопланган яйловлар билан бўлиниб турар, яйловларда эса подалар ўтлаб юрарди.

Ихтиандр ҳолдан тойди, биқинлари пичоқ санчгандай оғрий бошлади. Уни чанқоқлик азобларди. Теварак-атрофда сувдан асар йўқ. «Тезроқ қўлга етиб олсам эди», — деб ўйлади Ихтиандр. Унинг юз ва кўзлари ич-ичига кириб кетган эди, у оғир нафас оларди. Қорни ҳам роса очди. Аммо нима билан овқатланади? Хув нарида, яйловда ўтлаб юрган қўйларни чўпон ва итлар қўриқлаяпти. Фарқ пишган шафтоли ва апельсин дарахтларининг шохи тош девор оша эгилиб тушган. Бу ер океанга ўхшамайди. Ҳамма нарса бировники, ҳамма нарса тақсимланган, ҳамма нарса девор билан тўсиб олинган, ҳамма нарса қўриқланади. Фақат осмонда учиб юрган қушларгина ҳеч кимникимас. Аммо уларни тутиш осонми. Дарвоқе, бу қушларни тутиш мумкинмикан? Балки улар

ҳам бировга қарашлидир. Бу ерда, ҳовузлар, боғлар ва қўралар орасида очлик ва сувсизликдан ўлиш ҳеч гап эмас.

Ихтиандрнинг қаршисидан қўлларини орқасига қилган ҳолда тугмалари ярақлаб турган оқ кител ва оқ фуражка кийган семиз бир киши кела бошлади. Унинг камарида тўппонча ғилофи осилиб турарди.

— «Долорес» боғи ҳали узоқдами?— деб сўради Ихтиандр, ҳалиги одам яқинлашгач.

Семиз киши Ихтиандрга шубҳа билан разм солди.

— Боғда нима қиласан? Қаердан келяпсан ўзинг?

— Буэнос-Айресдан...

Кителли киши ҳушёр тортди.

— Бировни кўришим керак эди,— деб қўшиб қўйди Ихтиандр.

— Қўлларингни чўз,— деди семиз киши.

Ихтиандр таажжубланди, аммо бу гапга унча эътибор бермай, қўлларини олдинга чўзди. Нотаниш киши чўнтагидан «билагузук» (қўл кишани) чиқариб, бир зумда Ихтиандрнинг қўлларини кишанлади.

— Қўлга тушдингми?— деб ғулдиради у йигитнинг биқинига туртиб.

— Қани, юр! «Долорес» боғига олиб бораман,— деб ўшқирди у яна.

— Нега қўлимни боғлаб қўйдинг?— деб сўради Ихтиандр хайрон бўлиб ва қўлларини қисиб турган билагузукни кўздан кечириб.

— Гапни калта қил!— деб бақирди семиз киши қатъий оҳангда.— Олдимга туш!

Ихтиандр бошини қуйи солганча йўлида давом этди. Орқага қайтариб олиб кетмаганига ҳам шукур қилиш керак. У нима ҳодиса рўй берганини англамасди. Утган куни кечаси қўшни фермада одам ўлдириш ва ўғирлик содир бўлиб, полиция жиноятчиларни қидириб юрганидан Ихтиандр мутлақо беҳабар эди. Гижимланиб кетган костюм уни шубҳали қиёфага солиб қўйганини эса хаёлига ҳам келтирмасди. Саёҳатнинг мақсади ҳақидаги мужмал жавоби унинг тақдирини узил-кесил ҳал қилди.

Полициячи Ихтиандрни Паранага, қамоқхонага жўнатиш учун яқин қишлоқлардан бирига олиб кетмоқда эди.

Йигит фақат бир нарсани: озодликдан маҳрум бўлгани ва маълум муддатгача саёҳатга чек қўйилганини англаган эди. У қандай қилиб бўлмасин биринчи имконият туғилгандаёқ ўзини озодликка чиқаришга қарор қилди.

Иши ўнгидан келган семиз полициячи мамнуният билан сизгара тортар ва Ихтиандрнинг орқасидан унга бетиним тамаки тутунини пуфлаб борарди. Ихтиандр бўғилиб кетди.

— Тутунни менга пуфламасликнинг иложи йўқми, нафасим қисилиб кетди,— деб мурожаат қилди у ўз соқчисига ўгирилиб.

— Нима-а? Чекилмасин эмиш. Ха-ха-ха!— Полициячи кулган эди, унинг афти беҳисоб ажин билан қопланди.

— Нозиклигингни қара-ю!— Шундай деди-да, полициячи

йигитнинг юзига яна тутун пуфлади, кейин ўшқирди: — Юр тезроқ!

Йигит итоаткорлик билан йўлга тушди.

Ниҳоят, узокда ингичка кўприкли кўл кўринди. Ихтиандр беихтиёр қадамни тезлатди.

— Кўп ошиқма Долоресингга! — деб қичқирди полициячи.

Улар кўприкка чиқишди. Ихтиандр кўприкнинг ўртасига етганда бирдан панжара устидан сакраб, ўзини сувга отди.

Қўли боғланган одамнинг бундай қилишини полициячи сира кутмаган эди.

Аmmo Ихтиандр ҳам шундан кейин юз берган ҳодисани асло хаёлига келтирмаганди. Полициячи Ихтиандрнинг кетидан ўзини сувга ташлади — у жиноятчининг чўкиб кетишидан қўрққан эди. Полициячи уни тирик топшироқчи эди: қўли боғлиқ маҳбуснинг фарқ бўлиши эса анча ташвиш орттирарди. Полициячи Ихтиандр билан изма-из сузиб бориб, унинг сочидан маҳкам ушлаб олди. Ихтиандр эса сочидан айрилиб қолишдан ҳам қўрқмай, сувга шўнғиди. Кўп ўтмай полициячининг бармоқлари ҳолсизланиб, йигитнинг сочларини қўйиб юборди. Ихтиандр бир неча метр нарига сузиб борди-да, бошини сувдан чиқарди. Сув юзида шапур-шупур қилиб турган полициячи Ихтиандрнинг бошини кўриши билан:

— Чўкиб кетасан, аблах! Бу ёққа қараб суз! — деб бақирди. «Гапини қара», — деб ўйлади Ихтиандр ва кутилмаганда:

— Қутқаринг! Уламан! — деб қичқирди ва сувга шўнғиб кетди.

У сув остида полициячининг ўзини юз ёққа уриб, уни қидирганини кузатиб турди. Ниҳоят, ҳафсаласи пир бўлган полициячи қирғоққа қараб сузиб кетди.

«Ҳозир кетади», — деб дилидан ўтказди Ихтиандр. Аммо полициячи кетмади. У тергов органидан одамлар келгунча мурдани ташлаб кетмасликка қарор қилган эди. Маҳбуснинг сув остида ётиши эса унга барибир эди.

Шу пайт кўприкдан қоп ортилган ҳачир устида бир деҳқон ўтиб қолди. Полициячи унга қопни тушириб, шу атрофдаги полиция участкасига хат олиб боришни буюрди. Ихтиандр учун иш бутунлай чаппасига айланиб кетган эди. Бунинг устига, кўлда зулук бор эди. Ихтиандр танасига ёпишган зулукларни ажратишга улгуролмасди, бундан ташқари, ниҳоятда эҳтиёткорлик билан ҳаракат қилиш керак эди, чунки сув юзи қимирлаб кетиб, полициячининг эътиборини жалб қилиб қўйиши мумкин эди.

Ярим соатлардан кейин ҳачир минган деҳқон қайтиб келди, у қўли билан йўлга ишора қилди-да, қопини ортиб, тез жўнаб қолди. Беш минут ўтгач, қирғоқда учта полициячи пайдо бўлди. Уларнинг иккитаси бошига енгил қайиқ қўйиб олган, учинчисининг қўлида эса эшкак билан дастаси узун илгак бор эди.

Қайиқни сувга тушириб, чўкиб кетган маҳбусни қидира бошладилар. Ихтиандр парво қилмасди. Унинг учун бу нарса бекин-

мачоқдай гап эди — бир жойдан иккинчи жойга ўтиб тураверди. Кўл тубини илгак билан роса тити-пит қилишди, аммо топишолмади.

Ихтиандрни қамоққа олган полициячи ҳайрон бўлиб, қўллари икки томонга ёзди. Бу ҳол Ихтиандрнинг кулгисини қистатди. Аммо кўп ўтмай у оғир аҳволга тушиб қолди. Полициячилар илгакни ниқтайвериб, сувни лойқалатиб юборган эдилар. Энди Ихтиандр бир метр наридаги нарсани ҳам кўролмай қолди. Бу эса жуда хавфли эди. Энг ёмони — йигит кислороди оз бўлган сувда жабраси билан нафас олишга қийналарди. Бунинг устига сув лойқаланиб, аҳволни биттар оғирлаштирди.

Ихтиандр бўғилди, жабраси қаттиқ оғрий бошлади. Ортиқ чидаш мумкин эмас эди. У беихтиёр инграб юборди, оғзидан бир неча пуфакча отилиб чиқди. Нима қилиш керак? Кўлдан чиқиндан бошқа илож йўқ эди. Ҳар нима бўлса ҳам чиқиш керак. Уни, албатта, дарров тутишади, — эҳтимол, роса калтаклашар, кейин турмага жўнатишади. Аммо барибир эмасми. Ихтиандр гандираклай-гандираклай саёз жойга етиб келди-да, бошини сувдан чиқарди.

— А-а-а-а! — деб қичқириб юборди полициячилардан бири ва тезроқ соҳилга чиқиб олиш мақсадида қайиқдан ўзини сувга отди.

— Биби Марям! О-о!.. — деб қичқирди иккинчи полициячи ва қайиқнинг ичига қулади.

Қирғоқда қолган икки полициячи эса нуқул калима ўгирарди. Улар тиграб-қақшаб бир-бирининг орқасига яширинишга уринишарди.

Ихтиандр бундай бўлишини кутмаганди, шунинг учун ҳам нима сабадан уларнинг бу қадар ўтакалари ёрилганини ҳадеганда англаёлмади. Кейин у испанларнинг жуда диндор ва иримчи бўлишларини эслади. Афтидан, полициячиларга у нариги дунёдан келган руҳга ўхшаб кўринган бўлса керак. Ихтиандр уларни баттар қўрқитишга аҳд қилди: у тишларини кўрсатиб, кўзларини олайтирган ва ғалати товушда қичқирган ҳолда аста қирғоқ сари юра бошлади; кейин шундай оҳиста қадам ташлаб йўлга чиқди-да, битта-битта босиб узоқлашди.

Полициячилардан бирортаси ҳам Ихтиандрни ушлаш у ёқда турсин, ўрnidан қимирлашга журъат қилолмади. Хурофот туғдирган ваҳима хизмат бурчини бажаришда уларга халақит берди.

«ДЕНГИЗ ИБЛИСИ» БУ!

Педро Зуританинг онаси Долорес қирғий бурун, жағи бесўнақай семиз кампир эди. Қуюқ мўйлови унинг юзига ғалати ва ёқимсиз тус бериб турарди. Аёлларда камдан-кам учрайдиган бу безак уни теварак-атрофга «Мўйловдор Долорес» номи билан машҳур қилган эди.

Ўғли ёшгина хотини билан кириб келганида кампир Гуттиэ-рени бетакаллуж қарши олди. Долорес одамлардан энг аввал нуқсон қидирарди. Аммо Гуттиэ-ренинг чиройи уни мафтун

этди. Шунга қарамай, қилдан қийиқ қидириш одати устун чиқди: ошхонага кириб олиб, роса ўйлагандан кейин Гуттиэреннинг чиройи — унинг нуқсони деган қарорга келди.

Ўғли билан ёлғиз қолган кампир бошини сарак-сарак қилиб, деди:

— Яхши! Жуда ҳам яхши! — У хўрсинди. — Бу паризод бошинга бало орттиради ҳали... Ҳа. Испан қизларига уйланаверсанг бўлмасмиди. — Кампир бир оз ўйга толгач, давом этди: — Димоғдорлигини айтмайсанми. Қўллари ҳам нозик-ниҳол. Оқбилак хотин бўлади бунинг.

— Оқбилак бўлса синдириб ташлаймиз, — деди Педро ва ўзининг ҳисоб-китоб ишларига шўнғиб кетди.

Долорес эснади ва ўғлига халақит бермаслик учун боққа чиқди. У ойдинда ўтириб, хаёл суришни яхши кўрарди.

Боғни мимоза гулларининг хушбўй ҳиди тутган. Оқ нилуфарлар ой нурида ярқирайди. Фикус ва дафна дарахтининг барглари тун шабадасида оҳиста тебраниб турибди.

Долорес гуллар орасига қўйилган скамейкага ўтирди-да, хаёлга берилди: у қўшни ҳовлини ҳам сотиб олади, кейин майин юнгли қўйлар боқади, қўша-қўша саройлар қуради.

— Оббо! — деб кичқирди кампир жаҳл билан юзига «тарс» эткизиб уриб. — Бу чивинларнинг дастидан бемалолроқ ўтириб ҳам бўлмайди.

Осмон аста-секин булут билан қопланди, боғ ичига ярим қоронғилик чўкди. Уфқда оч-зангори ҳошия аниқ кўзга ташланиб турибди, бу — Парана шаҳри чироқларининг шуъласи.

Шу пайтда паст тош девор устида бировнинг боши кўринди. Кимдир кишан солинган қўлларини кўтариб, эҳтиётлик билан дёвордан ошиб тушди.

Кампир қўрқиб кетди. «Боққа сургундан қочган одам кирди», — деб ўйлади у. Бақирмоқчи бўлган эди, овози чиқмади, ўрнидан туриб қочмоқчи бўлганида оёқларидан жон чиқиб кетгандай қимир этмади. У скамейкада ўтирган ҳолда номаълум кишини кузата бошлади.

Қўли кишанланган киши эса буталар орасидан ўтиб, аста уйга яқинлашди ва деразадан мўралади.

Кутилмаганда — ёки унга шундай туюлди — маҳбус паст овозда:

— Гуттиэре! — деб чақирди.

«Мана чиройликнинг каромати. Маҳбуслар билан дон олишаркан. Бу соҳибжамол ўғлим билан мени ўлдириб, боғни талайди-да, маҳбус билан иккови қочади-кетади», — деб ўйлади Долорес.

Шу пайт кампирнинг юрагида келинига нисбатан кучли нафрат ва бадхоҳлик ҳисси туғён урди. Бу унга куч бағишлади. У сапчиб ўрнидан турди-да, уйга қараб чопди.

— Тезроқ! — деб пичиралади Долорес ўғлига. — Боққа ўғри кирди. Гуттиэрени чақирапти.

Педро гўё уй аланга ичиди қолгандай шиддат билан ташқарига

отилди ва йўлакда турган белкуракни олиб, уйнинг орқасига ўтди.

Девор ёнида кир, ғижимланган костюмли, қўллари боғлиқ нотаниш бир йигит деразага термулиб турарди.

— Лаънати!— деб сўкинди Зурита ва белкурак билан йигитнинг бошига туширди.

Йигит «ғиқ» этмай, ерга қулади.

— Бўлди...— деди пичирлаб Зурита.

— Бўлди...— деб тасдиқлади унинг орқасидан етиб келган Долорес, гўё ўғли заҳарли илонни ўлдиргандай.

Зурита онасига савол назари билан қаради.

— Қаёққа ташлаймиз?

— Ҳовузга,— деди қўли билан ишора қилиб кампир.— Ҳовуз чуқур.

— Сув юзига чиқиб қолади.

— Тош боғлаймиз. Мен ҳозир...

Долорес уйга чошиб кириб, маҳбуснинг ўлигини солиш учун қоп қидира бошлади. Аммо эрталаб ҳамма қопларга буғдой солиб, тегиримонга жўнатган эди. Шунинг учун у ёстиқ жилди билан узун чилвир кўтариб чиқди.

— Қоп йўқ,— деди у ўғлига.— Манови жилдга тош солиб, чилвир билан кишанга боғлаб қўй...

Зурита бош силкиди-да, мурдани елкасига кўтариб, боғнинг нариги бурчаги, ҳовузга қараб жўнади.

— Кийимларингни булғама,— деб пичирлади Долорес, ўғлининг ортидан ёстиқ жилди билан чилвир кўтариб бораркан.

— Ювасан,— деб жавоб берди Зурита, аммо қон ерга оқсин учун йигитнинг бошини пастга осилтириб олди.

Ҳовуз бўйида Зурита ёстиқ жилдига апил-тапил тош тўлғизди, кейин жилдни чилвир билан йигитнинг қўлига маҳкам боғлади-да, мурдани ҳовузга улоқтирди.

— Энди кийимни алмаштириш керак.— Педро осмонга қаради.— Ҳаво айнаб турибди. Эрталабгача ёмғир қонларни ювиб кетади.

— Ҳовузнинг суви.. қизариб қолмасмикин?— деб сўради «мўйловдор Долорес».

— Йўқ. Сув оқиб туради... О-о лаънатилар!— деди хириллаб Зурита уй сари йўл оларкан ва деразалардан бирига қараб мушт ўқталиб қўйди.

— Мана чиройлигингдан келган иш,— деб минғиллади ўғлининг орқасидан бораётган кампир.

Гуттиэрега болохонадан алоҳида хона ажратиб беришди. Бу кеча унинг уйқуси келмади. Ниҳоятда дим бўлиб, чивинлар сира тинчлик бермасди. Гуттиэреннинг миясида нуқул ёмон ўйлар кезиб юрарди.

У Ихтиандрни, унинг ҳалокатини унута олмасди. Эрини ўлгудай ёмон кўради. Қайнанасидан жирканади, аммо у мўйловдор кампир билан яшашга мажбур эди.

Бу кеча Гуттиэре Ихтиандрнинг овозини эшитгандай бўлди. Йигит унинг номини айтиб чақирди. Боғ ичкарасидан қандайдир шовқин, кимнингдир бўғиқ товуши қулоғига чалинди. Гуттиэре бу кеча ухлай олмаслигига кўзи этди. У аста боққа чиқди.

Қуёш ҳали чиқмаган. Боғдан оппоқ тонг нафаси уфуради. Осмонда бир парча ҳам булут йўқ. Кўкатлар ва дарахт баргларида тиниқ шабнам доналари йилтиллади. Елкасига енгил халат ташлаган Гуттиэре ўтларни босиб сарпойчанг борарди. Тўсатдан у шартта тўхтади-да, ерга тикилиб қолди. Унинг деразаси қаршисидаги йўлкага қон тўкилган эди. Сал нарида қонга беланган белкурак ётибди.

Тунда бу ерда қандайдир жиноят содир бўлган. Йўқса қон қандай пайдо бўлиб қолиши мумкин?

Гуттиэре беихтиёр из бўйлаб юрди. Ҳадемай у ҳовуз бўйига чиқди.

«Жиноятнинг бир учи шу ерга яширинмаганмикан?— деб ўйлади у сокин ҳовуз сатҳига ваҳима билан тикилиб.

Кўм-қўк сув остидан унга Ихтиандр қараб турарди. Йигитнинг чаккаси ёрилган. Юзида кулфат ва айни вақтда, қувонч ифодаси акс этиб турибди.

Гуттиэре Ихтиандрнинг юзига термулиб қолди. Нима гап, ақдан оздими?

Қиз нари қочмоқчи бўлди. Аммо ўрнидан жилишга, йигитнинг чеҳрасидан кўз узишга ўзида куч тополмади. Ихтиандрнинг юзи аста-секин юқорига кўтарила бошлади. Мана сув сатҳи қалқиб, йигитнинг боши кўринди. У Гуттиэрега кишанли қўлларини чўзиб, ҳазин табассум билан биринчи марта сенсираб унга мурожаат қилди:

— Гуттиэре! Азизим! Кўрар кун бор экан-ку, Гуттиэре, мен...— аммо у гапини тугатолмади.

Гуттиэре сочларини чангаллаб, қўрқувдан қичқириб юборди:
— Йўқол! Йўқол, бадбахт арвоҳ! Сен ўликсан-ку, нега менинг олдимга келдинг?

— Йўқ, йўқ. Гуттиэре, мен ўлган эмасман,— деди у шоша-пиша,— мен чўкиб кетганим йўқ. Мени кечир... сендан яширган эдим... Нега шунақа қилганимни ўзим ҳам билмайман... Кетма, гапимни эшит. Мен тирикман, мана қўлимни ушлаб кўр...

У қизга банди қўлларини узатди. Гуттиэре унга термулиб тураверди.

— Қўрқма, тирикман-ку, ахир. Мен сув остида ҳам яшай оламан. Мен бошқа одамларга ўхшаган эмасман. Елғиз мен сув остида яшай оламан. Ушанда ўзимни денгизга ташлаганимда чўкканим йўқ. Қуруқликда нафас ололмай қолганим учун шундай қилган эдим.

Ихтиандр қалқиб кетди ва боягидай шошиб, пойма-пой давом этди:

— Мен сени роса изладим, Гуттиэре. Бугун кечаси деразанга яқинлашганимда эринг бошимни ёриб ҳовузга келтириб ташлади. Сувда ўзимга келдим. Тош солинган қопни аранг ечиб ташладим,

аммо мановини,— Ихтиандр кишанни кўрсатди,— ажрата ол-
мадим.

Гуттиэре қаршисида арвоҳ эмас, тирик одам турганлигига
ишона бошлади.

— Нега қўлларингиз боғлиқ,— деб сўради у.

— Кейин айтиб бераман. Ҳозир қочамиз, Гуттиэре. Отамни-
кига яширинамиз, у ерда бизни ҳеч ким тополмайди... Бирга
яшаймиз... Қўлимдан тортсанг-чи, Гуттиэре... Ольсеннинг айти-
шича, мени одамлар, «денгиз иблиси» дейишармиш, ахир мен
одамман-ку. Нега қўрқяпсан?

Ихтиандр ҳовуздан чиқди. Унинг ҳаммаёғи балчиққа беланган
эди. У ҳолсизланиб ўт устига ўтириб қолди.

Гуттиэре энгашиб, ниҳоят, унинг қўлидан тутди.

— Бечора бола,— деди у.

— Қандай ажойиб учрашув!— деган овоз эшитилди тўсатдан.

Улар қайрилиб қараб, сал нарида турган Зуритани кўришди.
Зурита ҳам, Гуттиэре каби, кечаси билан ухлай олмади. У Гут-
тиэренинг додлаганини эшитиб, боққа югуриб чиқди ва ҳамма
гапни эшитди. Педро қаршисида турган йигит ўзи кўпдан бери
изига тушган «денгиз иблиси» эканлигини билиб, севиниб кетди
ва уни дарҳол «Медуза»га олиб кетишга қарор қилди. Аммо бир
оз ўйлаб туриб, бошқача йўл тутмоқчи бўлди.

— Сиз Гуттиэренни доктор Сальватор ҳузурига олиб кетолмай-
сиз, Ихтиандр. Чунки Гуттиэре менинг хотиним. Узингизнинг
ҳам отангизнинг олдига қайтиб боришингиз даргумон. Сизни
полиция кутяпти.

— Мен ҳеч қандай гуноҳ қилганим йўқ!— деб хитоб қилди
йигит.

— Бегуноҳ одамларни полиция мана бундай гўзал билагузук
билан тақдирламайди. Модомики менинг қўлимга тушдингиз-
ми — сизни полицияга топширишни бурчим деб ҳисоблайман.

— Наҳотки шундай қилсангиз,— деб сўради Гуттиэре эридан
ғазаб билан.

— Шундай қилишга мажбурман,— деб жавоб берди Педро
елкасини қисиб.

— Бу қочоқни тўрт томонинг қибла деб қўйиб юбораркансан-
да!— деб гапга аралашди ҳовуз бўйига етиб келган Долорес.—
Хўш, нима учун қўйиб юборишинг керак экан? Бу банди биров-
ларнинг деразасидан мўралаб, хотинларини ўғирлаб кетмоқчи
бўлгани учунми?

Гуттиэре эрига яқинлашиб, унинг қўлидан ушлади ва мулой-
имлик билан деди:

— Қўйиб юборинг уни. Утиниб сўрайман. Мен сизга ҳеч
қандай хиёнат қилганим йўқ...

Долорес ўғлининг ён беришидан кўрқиб:

— Қулоқ солма, Педро!— деб қичқирди қўлларини пахса
қилиб.

— Аёл кишининг гапини ерда қолдирилмайман,— деди ил-
тифот билан Зурита.— Мен розиман.

— Уйланганига бир ҳафта бўлмай, хотинини елкасига чиқариб қўйибди,— деб тўнғиллади кампир.

— Қизишманг, ойи. Қўлингизни, йигитча, кишандан бўшатиб, устингизга дурустроқ костюм кийдирамиз-да, «Медуза»га олиб борамиз. Рио-де-Ла-Платада кема бортидан ташлаб, хоҳлаган томонингизга сузиб кетаверасиз. Фақат бир шарт билан озод қиламан: Гуттиэрани унутишингиз керак. Сени эса, Гуттиэре, ўзим билан бирга олиб кетаман. Шунда бехатар бўлади.

— Мен ўйлаганимдан кўра яхши одам экансиз,— деди Гуттиэре миннатдорчилик билан.

Зурита мамнун бўлиб, мўйловини бураб қўйди ва хотинига эгилиб таъзим қилди. Долорес ўз ўғлини яхши биларди, бинобарин, унинг қандайдир ҳийла ишлатаётганлигини дарров фахмлади. Аммо унинг режасини қўллаб-қувватлаш ниятида, сохта аччиқ билан тўнғиллади:

— Эс-ҳушингни олиб қўйибди! Оёғига йиқил энди!

О Л Ф А!

— Эртага Сальватор қайтади. Тобим қочиб қолиб, шу пайтгача келолмадим, сен билан гаплашадиган анчагина гап бор,— деди Кристо Балтазарга мурожаат қилиб. Улар Балтазарнинг дўконига ўтиришарди.— Қулоқ сол, ука, яхшилаб қулоқ сол, гапимни бўлма, йўқса айтадиган нарсаларимни эсимдан чиқариб қўяман.

Кристо фикрини бир ерга тўплаш учун бир оз жим қолди, кейин давом этди:

— Биз Зуритага кўп хизмат қилдик. У икковимиздан ҳам бадавлат, аммо у бундан ҳам бадавлатроқ бўлмоқчи. Педро «денгиз иблиси»ни қўлга тушириш пайида юрибди...

Балтазар бир қимирлаб қўйди.

— Эшит, ука, эшит, акс ҳолда гапимни йўқотиб қўяман. Зурита «денгиз иблиси»ни қул қилиб олмоқчи. «Денгиз иблиси» нималигини биласанми? У хазина. У туганмас бойлик. «Денгиз иблиси» сув остидан энг сара марваридлар териши мумкин. Фақат марваридларгина эмас. Денгиз тубида беҳисоб олтинлари билан не-не кемалар ғарқ бўлиб ётибди. «Иблис» бу олтинларни бизга олиб чиқиши мумкин. Эшитяпсанми, бизга деяпман, Зуритага эмас. Ихтиандрнинг Гуттиэрани севишидан хабаринг борми?

Балтазар гапириш учун оғиз жуфтлаган эди, аммо Кристо унга имкон бермади.

— Қулоқ сол. Гапимни бўлма. Ҳа, Ихтиандр Гуттиэрани яхши кўради. Мендан ҳеч нарсани яшириб бўлмайди. Буни сезган ҳамоним, маъқулладим. Майли, у Гуттиэрани яна ҳам қаттиқроқ севсин. Ихтиандр Зуритага нисбатан минг марта яхши эр ва яхши куёв бўлади. Мен уларни анча кузатдим, аммо халақит берганим йўқ. Майли, учрашаверишсин.

Балтазар хўрсинди, аммо ҳеч нарса демади.

— Бу ҳали ҳаммаси эмас, ука. Қолган гапни эшит. Мен

сенга бундан кўп йиллар илгари бўлган бир воқеани эслатмоқчиман. Хотининг қариндошлариникидан қайтаётганида, — бунга йигирма йилча бўлди, — мен уни кузатиб қўйган эдим. Эсингдами, у онасини дафн қилиш учун тоққа борган эди. Йўлда хотининг кўзи ёриш пайтида нобуд бўлганди. Бола ҳам ўлиб кетган эди. Ушанда мен ҳамма гапни айтмаганман, сени ранжитишни истамагандим. Энди айтаман. Хотининг йўлда жон берди, аммо бола жуда ожиз бўлса ҳам, тирик эди. Бу ҳодиса ҳиндуларнинг бир қишлоғида юз берди. Қандайдир кампир шу атрофда буюк мўъжизакор, худо Сальватор яшашини айтиб қолди.

Балтазар ҳушёр тортди.

— Шундай қилиб, ҳалиги кампир болани сақлаб қолиш учун уни Сальватор ҳузурига элтишни маслаҳат берди. Мен унинг гапига кириб, болани Сальватор олдига кўтариб бордим. «Қутқаринг», деб ёлвордим. Сальватор чақалоқни қўлига олди-да, бошини сарак-сарак қилиб: «Жуда қийин», — деб жавоб берди ва ичкарига олиб кириб кетди. Кечгача пойлаб ўтирдим. Бир маҳал негр чиқиб: «Бола ўлди», — деди. Ноилож йўлга тушдим...

— Хў-ў-ш, — деб давом этди Кристо, — Сальватор ўз хизматкори орқали боланинг ҳалок бўлганини маълум қилди. Чақалоқнинг — сенинг ўғлингнинг туғма холи борлигини пайқагандим. Холнинг шакли яхши эсимда. — Кристо бир оз жим қолди, кейин давом этди: — Яқинда кимдир Ихтиандрнинг бўйнини яралаган эди. Ярани боғлай туриб, бўйнидаги холга кўзим тушиб қолди. У худди сенинг ўғлингникига ўхшайди.

Балтазар кўзларини катта-катта очиб Кристога тикилди ва ҳаяжон билан:

— Ихтиандрни менинг ўғлим деб ўйлайсанми? — деб сўради.

— Гап суқма, ука, қулоқ сол. Ҳа, мен шундай деб ўйлайман. Менимча, Сальватор ёлғон гапирган. Ўғлинг ўлган эмас, доктор уни «денгиз иблиси»га айлантирган.

— О-о! — деб қичқириб юборди Балтазар ўзини тутолмай. — Бундай қилишга қандай ҳаққи бор! Мен уни ўз қўлларим билан бўғиб ўлдираман!

— Ўзингни бос! Сальватор сендан қудратлироқ. Бундан ташқари мен янглишаётган бўлишим мумкин. Орадан йигирма йил ўтди, ахир. Туғма хол бошқа одамда ҳам бўлади-ку. Ихтиандр чиндан ҳам ўғлингдир ёки ундай эмасдир. Бу масалада эҳтиёт бўлиш керак. Сен Сальваторнинг олдига бориб, Ихтиандр ўғлинг эканлигини айтасан. Мен гувоҳ бўламан. Сен ундан ўғлингни қайтариб беришини талаб қиласан. Агар кўнмаса, Сальватор гўдақларни майиб қияпти, деб судга арз қиламан, дейсан. Шундай десанг, у чўчийди. Агар бу ҳам ёрдам бермаса, тўппатўғри судга борасан. Борди-ю, судда Ихтиандр сенинг ўғлинг эканлигини исботлай олмасак, у ҳолда йигит Гуттиэрега уланади-қўяди. Гуттиэре — асранди қизинг-ку, ахир. Хотининг билан ўғлинг фироқида куйиб юрган кезларингда бу етим қизни ўзим келтириб берганман...

Балтазар стулдан сакраб туриб кетди. У чиганоқларини деп-
сиб, дўкон ичида газаб билан у ёқдан-бу ёққа юра бошлади.

— Ўғлим! Ўғилгинам! Қандай бахтсизлик бу!

— Нега бахтсизлик бўлар экан? — деб ажабланди Кристо.

— Мен гапингни бўлмай, бардош бериб эшитдим, энди сен
ҳам қулоқ бер. Сен касал бўлиб ётган пайтингда Гуттиэре
Педро Зуритага турмушга чиқди.

Бу янгилик Кристони ҳангу манг қилиб қўйди.

— Ихтиандр эса... бечора болам... — Балтазар бошини қуйи
эгди. — Ихтиандр Зуританинг қўлида!

— Йўғ-э, — деб эътироз билдирди Кристо.

— Ҳа, ҳа. Ихтиандр «Медуза»да. Эрталаб Зурита келди.
У бизнинг устимиздан кулиб, роса сўкинди, масхара қилди.
Биз уни алдаган эмишмиз. Ахир ўйла, бизнинг ёрдамимизсиз,
ёлғиз ўзи уни қўлга туширипти-да. Энди бизга бир тийин ҳам
бермайди. Мабодо, берса ҳам олмайман. Ахир ўз ўғлимни сота-
манми?!

Балтазар қаттиқ безовта эди. Кристо унга нохушлик билан
қараб турарди. Энди қатъий ҳаракат қилиш пайти келган эди.
Аммо бу аҳволда Балтазар ёрдам бериш ўрнига ишни бузиб
қўйиши мумкин эди. Ихтиандр билан Балтазарнинг қондошли-
гига Кристонинг ўзи ҳам ҳали унча ишонмасди. Тўғри, у чақа-
лоқнинг бўйнидаги тугма холни кўрган. Аммо бу тўла далил
бўлолмайди-ку. Ихтиандрнинг бўйнидаги холни кўриб, Кристо
бу ўхшашликдан фойдаланишга ва шу йўл билан бойлик отти-
ришга қарор қилганди. Аммо у ўз ҳикоясининг Балтазарга бу
қадар таъсир кўрсатишини ўйламаганди. Айни вақтда, Балтазар
маълум қилган янгилик ҳам Кристонинг юрагига гўлгула солиб
қўйди.

— Кўз ёшининг вақти эмас. Ҳаракат қилиш керак. Эртага
эрталиб Сальватор келади. Ўзингни тут. Кун чиқар пайтда қир-
ғоқда мени кут. Ихтиандрни қутқариш керак. Сальваторга Ихти-
андрнинг отасиман деб гапира кўрма. Зурита қайси томонга
кетди?

— Ҳеч нарса дегани йўқ, менимча, шимол ёққа кетган бўлса
керак. Зурита кўпдан бери Панама соҳилларига боришни ўйлаб
юрарди.

Кристо бош ирғади.

— Ёдингда тут: эртага эрталаб, кун чиқар пайтда қирғоқда
учрашамиз. Мабодо, келолмай қолсам, кечгача бўлса ҳам
кут.

Кристо шошиб уйига қайтди. У кечаси билан Сальваторга
нима дейиш ҳақида ўйлаб чиқди. Қандай қилиб бўлмасин Кристо
ўзини оқлаши керак эди.

Тонг саҳарда Сальватор кириб келди. Кристо қайғули ва ўз
хўжайинига содиқ бир қиёфада доктор билан саломлашгач, деди:

— Бахтсизлик юз берди... Кўрфазга сузиб бормасликни Их-
тиандрга неча марталаб айтган эдим...

— Нима бўлди? — деб сўради Сальватор шоша-пиша.

— Уни ўғирлаб, кемада олиб кетишди... Мен...

Сальватор иккала қўли билан Крестонинг елкасидан ушлаб, унинг кўзларига тикилди. Бу ҳол бир зумгина давом этган бўлса ҳам ўткир-синовчан назар таъқибидан Крестонинг туси ўзгариб кетди. Сальватор хўмрайганча алланима деб гулдади ва бармоқларини Крестонинг елкасидан бўшатиб, тез қўшиб қўйди:

— Бу ҳақда кейин батафсил гапириб берасан.

Сальватор негрни чақириб, Кристо тушунмайдиган тилда унга бир нималар деди, кейин ҳиндуга ўгирилиб, буйруқ оҳангида кичкирди:

— Юр орқамдан!

Сальватор дам ҳам олмай, ҳатто йўл кийимларини ечмай уйдан чиқди-да, боққа қараб юрди. Кристо унга зўрға етиб юрарди. Учинчи деворга етганларида орқаларидан икки негр солиб келди.

— Мен Ихтиандрни содиқ ит каби қўриқладим,— деди Кристо, тез юрганидан нафаси қисилиб.— Унинг ёнидан бир қадам ҳам силжиганим йўқ...— Аммо Сальватор унинг гапларини эшитмасди. У бассейн олдида, очилган шлюзлардан сувнинг оқиб кетишини кутиб, ер депсиниб турарди.

— Орқамдан юр!— деб буюрди яна Сальватор, ерости нарвонидан тушиб бораркан, Кристо билан икки негр зим-зиё қоронгуликда докторга эргашиб боришарди. Сальватор ерости қасрини беш қўлдай билувчи кишидай, икки-уч зинани бир қилиб борарди.

Қуйи майдонга тушишгач, Сальватор биринчи галдагидай виключателни босмай, пайпаслаб ўнг девордаги эшикни очди. Улар қоронғи йўлакка киришди. Бу ерда зиналар бўлмаганидан Сальватор қадамини яна тезлатди.

«Бирдан бир қудуққа тушиб чўкиб кетсам-а», деб ўйларди Кристо Сальватордан орқада қолмасликка тиршиб. Улар узоқ юришди, ниҳоят, Кристо йўлнинг пастга қараб нишоб бўла бораётганини пайқади. Ваъзан унинг қулоғига сувнинг шалоплагани эшитилгандай бўларди. Мана йўллари тугади. Сальватор тўхтаб, чироқни ёқди. Улар тухумсимон равоқли каттакан ғорда туришарди. Ғорнинг бир боши қиялашиб, сувга бориб тақаларди. Сувда, улар турган тош пол тугаган ерда Кристо кичкина сув қайиғи турганини кўрди. Сальватор, Кристо ва икки негр қайиққа тушишди. Сальватор каюта чироғини ёқди, негрларнинг бири устки люкни қарсиллатиб ёпди, иккинчиси эса аллақачон моторни ўт олдириб турарди. Кристо қайиқнинг аста тебраниб, бурилганини ва сув остига кириб, ўшандай оҳисталик билан сузиб кетганини сизди. Орадан икки минут ўтар-ўтмас, қайиқ сув юзида пайдо бўлди. Сальватор билан Кристо кўприкчага — капитан кемани бошқариб турадиган жойга чиқишди. Кристо сувости қайиғида сира сузмаган эди. Аммо океан кўксини тилиб бораётган бу қайиқ ҳатто кемасозни ҳам ҳангу манг қилиб қўйиши мумкин эди. У ниҳоят бошқача усулда қурилган бўлиб,

афтидан, мотори ҳам ғоят катта кучга эга эди. Қайиқ тўла тезликка қўйилмаган бўлса-да, ўқдай учиб борарди.

— Уғрилар қайси томонга кетишди?

— Шимол ёққа,— деб жавоб берди Кристо.— Агар истасангиз, укамни ҳам ўзимиз билан бирга олсак ёмон бўлмасди. Мен огоҳлантириб қўйганман; у қирғоқда бизни кутиб ўтиргандир.

— Нима учун?

— Ихтиандрни марварид қидирувчи Зурита ўғирлаган.

— Қаёқдан биласан?— деб сўради Сальватор шубҳа билан.

— Мен укамга Ихтиандрни олиб кетган кемани тасвирлаб берган эдим, у бу кема Педро Зуританинг «Медуза»си эканлигини айтди. Зурита Ихтиандрни марварид тердириш учун ўғирлаган бўлиши керак. Укам Балтазар марварид қидириладиган жойларни яхши билади. Унинг бизга фойдаси тегиши мумкин.

Сальватор ўйланиб қолди.

— Яхши! Укамни олиб кетамиз.

Балтазар қирғоқда акасини кутиб ўтирарди. Қайиқ соҳилга қараб бурилди. Балтазар ўғлини тортиб олиб, расво қилган Сальваторга қирғоқдан хўмрайиб қараб қўйди. Лекин докторга илтифот билан таъзим қилди-да, ўзини сувга ташлаб, қайиққа сузиб келди.

— Олға!— деб буюрди Сальватор.

У капитан кўприкчаси устида туриб, океан сатҳига диққат билан разм солиб борарди.

ҲАЛАТИ ТУТҚУН

Зурита Ихтиандрнинг қўлидаги кишанни олиб ташлаб, унга янги костюм кийдирди ва қумга кўмиб қўйилган кўзойнак ва қўлқопларини олишга рухсат берди. Аммо йигит «Медуза» палубасига чиқиши билан Зуританинг буйруғига биноан ҳиндулар уни тутиб, трюмга қамаб қўйдилар. Буэнос-Айресда Зурита ёнилғи олиш учун бир оз тўхтади. У Балтазар билан учрашиб, ўзининг муваффақиятини мақтаниб гапириб берди, кейин эса қирғоқ бўйлаб Рио-де-Жанейрога қараб йўл олди. У Жанубий Американинг шарқий қирғоғини айланиб ўтиб, Караиб денгизида марварид қидиришни бошлаш ниятида эди.

Гуттиэрани у капитан каютасига жойлаштирди. Зурита Рио-де-ла-Плата кўрфазига борганда Ихтиандрни қўйиб юбораман деб хотинини ишонтирган эди. Аммо кўп ўтмай бу ёлғон гап фош бўлиб қолди. Кечқурун трюмда кимнингдир қичқиргани ва зорланиб инграгани Гуттиэренинг қулоғига чалинди. У Ихтиандрнинг овозини дарров таниди. Зурита бу пайтда юқори палубада эди. Гуттэре каютадан чиқмоқчи бўлган эди, аммо эшикни очолмади. У муштлари билан эшикни қоқа бошлади, лекин унинг товушига ҳеч ким жавоб бермади.

Зурита Ихтиандрнинг овозини эшитиб, қаттиқ сўкинди ва

капитан кўприкчасидан тушиб, ҳинду-матрослар билан бирга трюмга кирди. Трюм ичи қоронғи ва ниҳоятда дим эди:

— Нега бақирасан?— деб сўради Зурита дағаллик билан.

— Мен..Мен бўғиляпман,— деди зўр-базўр Ихтиандр.— Мен сувсиз яшай олмайман. Бу ер жуда дим экан. Денгизга қўйиб юборинг мени. Бу кеча қолсам ўламан..

Зурита люкни қарсиллатиб ёпиб палубага чиқди. «Чиндан ҳам ўлиб қолса-я», деб ўйлади Зурита ташвишланиб. Ихтиандрнинг ўлими унинг учун катта зарар эди.

Зуританинг буйруғи билан трюмга бочка келтиришиб, унга сув тўлдирдилар.

— Мана сенга ванна,— деди Зурита Ихтиандрга мурожаат қилиб.— Истаганча сузавер! Эртага эрталаб эса денгизга тушираман.

Ихтиандр шоша-пиша бочкага тушди. Эшик олдида турган ҳинду-матрослар одатдан ташқари бу чўмилишга ҳайратланиб қараб туришарди. Улар «Медуза»даги тутқун «денгиз иблиси» эканлигини ҳали билишмасди.

— Жўнанглар бу ердан!— деб дўқ урди уларга Зурита.

Бочкада сузиш у ёқда турсин, ҳатто гавдани тик тутиб бўлмасди.

Ихтиандр сувга бутунлай кўмилиш учун гужанак бўлиб олди. Бочкада бир вақтлар тузланган гўшт сақланган эди. Кўп ўтмай сув қўланса ҳид билан тўйиниб, Ихтиандр диққинафас трюмдагидан баттар қийналди.

Денгиз устида эсаётган совуқ шарқи-жанубий шамол кемани борган сари шимол томон суриб борарди.

Зурита капитан кўприкчасида узоқ турди ва фақат тонгга яқин каютага кирди. У хотинини ухлаб ётган бўлса керак деб ўйлаганди. Аммо Гуттиэре узун стол ёнидаги стулда бошини қўллари устига қўйганча бедор ўтирарди. Зурита кириши билан Гуттиэре ўрнидан турди, шица осилиб турган ва пилиги ёниб тугаётган чироқнинг заиф ёғдусида қизнинг тунд, маъюс чеҳраси кўзга аранг чалинарди.

— Сиз мени алдадингиз,— деди у бўғиқ товуш билан.

Гуттиэре эрига шундай ғазаб билан тикилдики, у ўзини қўйгани жой тополмай қолди ва мўйловини бураб, вазиятни юмшатиш мақсадида гапни ҳазилга бурди.

— Сизга яқинроқ туриш учун Ихтиандр «Медуза»да қолишни афзал кўрди.

— Ёлғон гапиряпсиз! Сиз разил ва ифлос одамсиз. Сиздан нафратланаман.— Гуттиэре тўсатдан деворда осилиб турган каттакон пичоқни олди-да, Зуритага ташланди.

— Ҳў!— деди Зурита ва чаққонлик билан Гуттиэренинг билагидан ушлаб, шундай қисдики, қизнинг бармоқлари ҳолсизланиб, пичоқ тарақлаб полга тушди.

Зурита пичоқни каютадан тепиб чиқариб юборгач, хотинининг қўлини бўшатди.

— Оббо сиз-эй! Жудаям ҳаяжондасиз. Бир стакан сув ичи юборинг.

Шундай деб, Зурита каютадан чиқди ва эшикни орқасидан қулфлаб, юқори палубага кўтарилди.

Шарқ уфқи бўзариб қолди, қуёш тиғи санчилган енгил булутлар бағрига қон югурди. Муздек тонг шамоли елканларни беармон шиширган. Денгиз устида сув юзига чиқувчи балиқларни пойлаб чағалайлар парвоз қилиб юрибди.

Кун ҳам чиқди. Зурита қўлларини орқасига қилганча ҳануз палубада у ёқдан-бу ёққа бориб келарди.

— Ҳечқиси йўқ, ҳовридан тушиб қолади ҳали,— деди у Гуттиэренни эслаб.

Зурита матросларга елканларни тушириш ҳақида буйруқ берди. «Медуза» лангар ташлаб тўлқин устида тебраниб турарди.

— Менга занжирни ва трюмдаги кишини келтиринглар,— деб буюрди Зурита. У Ихтиандрни марварид қидирувчи сифатида тезроқ синаб кўришга ошиқарди. «Дарвоқе, йигит денгиздан анча тетик ҳам бўлиб чиқади»,— деб дилидан ўтказди у.

Икки ҳинду соқчилигида Ихтиандр пайдо бўлди. У бениҳоя ҳорғин қиёфада эди. Йигит атрофга аланглади. У бизань-мачта ёнида, кема бортидан атиги бир неча қадам нарида турарди. Бирдан Ихтиандр олдига ташланди ва бортга яқинлашиб, денгизга сакраш учун чоғланди. Шу пайт Зуританинг вазмин мушти унинг бошига келиб тушди. Йигит ҳушидан кетиб, палубага қулади.

— Шошилиш керак эмас,— деди Зурита насиҳатомуз.

Темирнинг шарақлагани эштилди, матрос Зуритага бир учи ҳалқа билан тугайдиган узун ингичка занжир узатди.

Зурита ҳалқани ҳушсиз ётган йигитнинг белидан ўтказиб, уни қулфлади-да, матросларга мурожаат қилди:

— Энди бошидан сув қуйинглар.

Ҳадемай йигит ўзига келди ва ҳайрат билан белига боғланган занжирга қаради.

— Шундай қилсам, қочиб кетолмайсан,— деб тушунтирди Зурита.— Сени денгизга тушираман. Мен учун марварид чиганоклари терасан. Қанча кўп марварид йиғсанг, денгизда шунча кўп бўласан. Борди-ю, марварид чиганоклари теришдан бош тортадиган бўлсанг, яна трюмга қамаб қўяман, бочкага тушиб ўтираверасан. Тушундингми? Розимисан?

Ихтиандр бош ирғади.

Тезроқ соф денгиз сувига тушиш учун у Зуритага денгизнинг бутун бойлигини олиб чиқиб беришга тайёр эди.

Зурита, занжирланган Ихтиандр ва матрослар кема бортига яқинлашишди. Гуттиэре турган каюта кеманинг нариги томонида эди. Зурита хотинининг Ихтиандрни занжирга боғлиқ ҳолда кўришини истамасди.

Ихтиандрни занжир билан денгизга туширишди. Қани энди занжирни парчалаб ташласан! Аммо у жуда мустаҳкам эди. Ихтиандр тақдирга тан беришга мажбур бўлди. У марварид

чиғаноқларини териб, белига боғланган қопга сола бошлади. Темир ҳалқа унинг белини қисиб, нафас олишни қийинлаштирарди. Шунга қарамай, диққинафас трюм ва сассиқ бочкадан қутулган Ихтиандр ўзини бахтли ҳис қиларди.

Матрослар кема бортидан одатдан ташқари бу манзарага таажжубланиб қараб туришарди. Орадан бир неча минут ўтди ҳамки, денгизга ташланган киши тепага кўтарилишни хаёлига келтирмасди.

Дастлаб сув юзига майда пуфакчалар чиқиб турди, кейин у ҳам йўқолди.

— Ичида зиғирдай ҳаво қолган бўлса, ўлай агар. Сувда ўзини балиқдек ҳис қилади шекилли,— деди кекса бир марварид қидирувчи ажабланиб, сувга термилган ҳолда. Денгиз тубида ўрмалаб, марварид тераётган йигит шундоқ кўришиб турарди.

— Эҳтимол «денгиз иблиси» шунинг ўзидир?— деб пичирлади матрос йигит.

— Ким бўлса ҳам, капитан Зурита ажойиб нарсани қўлга киритипти,— деб гапга аралашди штурман.— Битта мана шунақанги қидирувчи ўн кишининг ўрнини босади.

Қуёш тиккага келай дегандагина Ихтиандр тортинглар деган маънода занжирни силкитди. Белидаги қоп чиғаноққа тўлган эди. Овни давом эттириш учун уни бўшатиб олиш лозим эди.

Матрослар ғалати қидирувчини апил-тапил тортиб олдилар. Ҳамма овнинг натижасини кўришга ошиқарди.

Одатда моллюскалар чириши учун марварид чиғаноқлари бир неча кун ташлаб қўйилади,— шундай қилганда марваридларни ажратиш осон бўлади, аммо шу тобда матросларнинг ҳам, Зуританинг ҳам сабрсизлиги устун келди. Улар пичоқ билан чиғаноқларни ёришга киришдилар.

Иш тугаши билан кемани ғала-ғовур босиб кетди. Ҳамма қаттиқ ҳаяжонда эди. Эҳтимол, Ихтиандр яхши жойга тушиб қолгандир. Аммо бир шўнғишда олиб чиққан марваридлари бутун экипажни ҳангу манг қилиб қўйди. Улар орасида йигирмага яқин йирик, тузилиши бениҳоя кўркам ва ажойиб тусли марваридлар бор эди. Бир ҳамладаёқ Зурита беҳисоб давлат остида қолди. Битта йирик марварид эвазига бутун бошли кема сотиб олиш мумкин эди. Зурита катта бойлик бўсағасида турарди. Унинг орзулари ушала бошлаганди.

Матрослар марваридларга суқ билан тикилиб туришарди. Бу ҳол Зуритага ёқмади. У марваридларни похол шляпасига териб солди-да, деди:

— Нонуштага киринглар. Сен эса, Ихтиандр, ажойиб марварид қидирувчисан. Битта бўш каюта бор. Сени ўша ерга жойлаштираман. У ерда нафасинг қисилмайди. Сен учун қўроғ ин бак ҳам буюртираман.— Эҳтимол, унинг кераги ҳам йўқдир, ахир ҳар куни денгизда бўласан-ку. Фақат занжирдан халос қилмайман. Иложи йўқ-да. Бўшатсам, инингга кириб кетиб, қайтиб чиқмаслигинг мумкин.

Ихтиандрнинг Зурита билан гаплашгиси келмасди. Аммо,

модомики бу очкўз одамнинг маҳбуси бўлиб қолдим, демак дурустроқ бошпана ҳақида ўйлаш керак эди.

— Бак сассиқ боқкадан минг марта афзал,— деди у Зуритага.— Лекин бўғилиб қолмаслигим учун бакнинг сувини тез-тез алмаштириб туришингиз лозим.

— Тез-тез дейсанми?

— Ҳа, ҳар ярим соатда,— деб жавоб берди Ихтиандр.— Ҳар доим оқин сув қуйилса, яна ҳам яхши бўлади.

— Ана холос, дарров димоғинг шишиб кетади-да. Мақтаб юборганим учун инжиқлик қилишга ўтиб олдинг.

— Инжиқлик эмас,— деди хафа бўлиб Ихтиандр.— Тушунинг-да... Мана, масалан, каттакон балиқни челақка солсангиз, у тезда ўлиб қолади. Чунки балиқ сувдаги кислороддан нафас олади, мен эса...— мен ҳам каттакон балиқман-да,— деб қўшиб қўйди Ихтиандр кулиб.

— Кислород масаласида ҳеч нарса деёлмайман, аммо сувни вақтида алмаштирмас, балиқнинг ҳалок бўлишини яхши билман. Эҳтимол, сен ҳақдирсан. Аммо сенинг бакиннга тўхтовсиз сув ташийдиган одамларнинг меҳнатини ҳисобласа, бу жуда қимматга тушади, сенинг марваридларингдан ҳам қимматга тушади. Унда хонавайрон бўламан-ку!

Ихтиандр марвариднинг баҳосини ҳам, Зурита ўз қидирувчилари ва матросларига ҳақ тўлашини ҳам билмасди. Бинобарин йигит Зуританинг гапларига чиппа-чин ишонди.

— Агар мени тутиб туришнинг фойдаси бўлмаса, денгизга қўйиб юборинг,— деб хитоб қилди у океанга суқ билан тикилиб.

— Сени қара-ю!— деди Зурита ва хаҳолаб кулиб юборди.

— Майли! Ўзим сизга марваридларни келтираман. Мана шунча келадиган марвари тўплаб қўйганман.— Ихтиандр қўлини ердан тиззасигача кўтарди.— Бари сара, текис марваридлар, ҳаммасини олиб келиб бераман, фақат мени қўйиб юборинг.

Зуританинг дами ичига тушиб кетди.

— Валдирашни қўйсанг-чи,— деб эътироз билдирди у, иложи борича осойишта гапиришга тиришиб.

— Мен бировга ёлгон гапирмаганман,— деди Ихтиандр ачиқланиб.

— Қаерда марваридларинг?— деб сўради Зурита ҳаяжонини яширолмай.

— Сувести ғорида. Лидингдан бошқа ҳеч ким билмайди у ерни.

— Лидинг! Ким у?

— Менинг дельфиним.

— Шундоғ дегин!— «Ажабо, қандай тилсимот бу,— деб ўйлади Зурита.— Агар унинг гаплари рост бўлса, бутун орзуларимдан ҳам ошиб тушади-ку. Бойлик остида қоламан. Ротшильд ва Рокфеллерлар менинг олдимда қашшоқ бўлиб қолишади. Йигитга ишонса бўладиганга ўхшайди. Қайтиш ҳақида сўз олиб, қўйиб юборсаммикан, а?»

Аммо Зурита кўпни кўрган одам эди. У оғзаки гапларга сира

ишонмасди. Ихтиандрнинг хазиначисини қандай қилиб қўлга кири- тиш ҳақида ўйлай бошлади. «Агар Гуттиэре илтимос қилса, албатта олиб келади».

— Эҳтимол, сени қўйиб юборарман,— деди Зурита,— аммо ҳозирча сабр қилишинг керак. Шундай. Бунинг сабаблари бор. Менимча ушланиб қолганингдан афсусланмайсан. Сен, гарчи ихтиёринг ўзингда бўлмаса ҳамки, менинг меҳмонимсан, қўлим- дан келганча қулайлик туғдириб беришга ҳаракат қиламан. Эҳтимол, жуда қимматга тушадиган бак ўрнига сени каттакон темир қафасга солсак дуруст бўлар. Қафас сени акуладан ҳимоя қилади,— ана шу қафасда сени сувга туширишади.

— Тўғри, лекин мен очиқ ҳавода ҳам бўлишим керак.

— Нима қипти, аҳён-аҳён юқорига чиқариб турамиз. Бу бакка сув ташишдан арзон тушади. Қисқаси, бутун шароитни яратамиз, раҳмат дейсан ҳали.

Зуританинг кайфи жуда чоғ эди. У умрида биринчи марта нонуштага матросларга бир стакандан ароқ беришга буюрди.

Ихтиандрни яна трюмга олиб кетишди, бак ҳали тайёр эмас эди. Зурита ҳаяжон билан капитан каютаси эшигини очди ва остонада турибоқ, Гуттиэрега марварид тўла шляпасини кўр- сатди.

— Ваъдам ёдимда турибди,— деди у илжайиб,— хотиним марваридни, совғани яхши кўради. Кўпроқ марварид олиш учун эса яхши қидирувчига эга бўлиш керак. Шунинг учун Ихтиандр- ни тутиб ўтирибман-да. Буни қара, бир шўнғишда олиб чиққан марваридлари булар.

Гуттиэре марваридларга кўз қирини ташлади. У беихтиёр туғён урган ҳаяжонини аранг босди. Аммо Зурита буни пайқаб қолиб, мамнуният билан хахолади.

— Сен Аргентинада, эҳтимол, бутун Америкада энг бадавлат хотин бўласан. Сенинг ихтиёрингда ҳамма нарса бўлади. Шоҳлар ҳавас қиладиган сарой қуриб бераман. Ҳозир эса ҳамир учидан патир сифатида мана бу марваридларнинг ярмисини қабул қи- либ ол.

— Йўқ. Жиноят эвазига қўлга киритилган марвариднинг биттасини ҳам олмайман,— деб жавоб берди Гуттиэре кескин ра- вишда,— иккинчидан, марҳамат қилиб, мени холи қўйинг.

Зурита хижолат тортди, ранжиди. Бундай бўлишини у сира кутмаган эди.

— Яна икки оғизгина гапиришга рухсат этинг,— деди у, энди «сиз»лашга ўтиб.— Ихтиандрни озод қилишимни истай- сизми?

Гуттиэре ишонқирамай Зуритага қаради. У эрининг яна қан- дай айёрлик ишлатмоқчи эканлигини унинг кўзларидан уқиб олишга тиришарди.

— Нима демоқчисиз?— деб сўради у совуққина қилиб.

— Ихтиандрнинг тақдири сизнинг қўлингизда. Денгиз остига яшириб қўйган марваридларини «Медуза»га олиб чиқишни буюр- сангиз бўлди,— «денгиз иблиси»ни шу заҳоти қўйиб юбораман.

— Шу гапларим ёдингизда бўлсин. Мен сизнинг бирорта гапингизга ишонмайман. Марваридни оласизу Ихтиандрни яна занжирга боғлаб қўясиз. Бу менинг энг ёлғончи ва хиёнаткор одамнинг хотини эканлигимдай ҳақ гап. Эсингизда бўлсин, мени ўзингизнинг қора ишларингизга тортишга уринманг. Яна сиздан илтимос қиламан — холи қўйинг мени.

Бошқа гапга ўрин қолмаган эди. Зурита чиқиб кетди. Уз каютасига бориб, марваридларни қопга бўшатди-да, авайлаб сандиққа солиб, устидан қулфлаб қўйди. Кейин палубага чиқди. Хотини билан бўлган машмаша уни жилла бўлса ҳам ранжитмади. У ўзини бадавлат ва эътиборли киши сифатида кўрарди.

Зурита капитан кўприкчасига ўтиб, сигара тутатди. Унинг хаёли келгусидаги бойлик ҳақидаги ўйлар билан банд эди. Ҳамиша зийрак Педро бу гал матросларнинг тўда-тўда бўлиб, нима ҳақдадир пичирлашиб гаплашаётганликларини сезмай қолди.

ТАРК ЭТИЛГАН «МЕДУЗА»

Зурита фок-мачта қаршисида, борт яқинида турарди. Штурманнинг ишораси билан бир неча матрос қўққисдан Зуритага ташланди. Улар қуролланмаган, лекин жуда кўпчилик эдилар. Шунга қарамай, Педрони бўйсундириш осон бўлмади. Икки матрос орқадан ёпишиб қолди. Зурита тўрни ёриб чиқди-да, бир неча қадам нари бориб, кучининг борица орқасига, бортга қараб ташланди.

Матрослар инграб, палубага қулаб тушдилар. Зурита қаддини ростлаб олгач, мушт билан янги рақибларнинг қаршилигини қайтара бошлади. Унинг ёнида ҳаммавақт тўппонча юрарди, аммо ҳужум сира қутилмаганда юз берганидан тўппончани қинидан суғуролмай қолди. У секин-секин фок-мачта томон чекинди-да, бирдан маймундай чаққонлик билан мачта арқонига ёпишиб юқорига кўтарила бошлади.

Бир матрос унинг оёғига ёпишган эди, Зурита бошқа оёғи билан унинг бошига тепди. Матрос гурсиллаб палубага йиқилди. Зурита юқорига чиқиб, яхшилаб ўрнашиб олгач, роса сўкинди. Бу ерда у ўзини анча хавфсиз ҳис қиларди. Педро шошиб тўппончасини суғурди-да, қичқирди:

— Ким юқорига чиқишга уринаркан, жонидан умид қилмасин!

Пастда қолган матрослар ғала-ғовур кўтариб, бундан кейин нима қилиш ҳақида кенгаша бошладилар.

— Капитан каютасида милтиқ бор! — деб қичқирди штурман, шовқинни босишга уриниб. — Юринглар, эшикни бузамиз!

Бир неча матрос люк томон югурди.

«Тамом, — деб ўйлади Зурита, — отиб ташлашади!»

У кўмак сўрагандай денгизга юз бурди. Қай кўз билан кўрсинки, шу дақиқада қандайдир сувости қайиғи океан бағрини ёриб шиддат билан «Медуза»га яқинлашиб келарди.

«Ишқилиб, сув остига кириб кетмасин-да,— деб дилидан ўтказди Зурита.— Кўприкчада одамлар кўриняпти. Наҳотки мени сезмай, ўтиб кетишса?»

— Ердан беринглар! Тезроқ! Ўламан!— деб қичқирди у овозининг борича.

Сувости қайиғидагилар, афтидан, уни кўришган эди. Қайиқ тезлигини пасайтирмай, тўппа-тўғри «Медуза»га қараб келаверди.

Кема люкидан матрослар қуролланиб чиқишди, лекин улар океандаги қайиқни кўриб, таққа тўхтаб қолишди. «Медуза»га қуролланган, кўринишидан, ҳарбий сувости қайиғи яқинлашди. Зуритани чақирилмаган бу гувоҳлар кўзи олдида ўлдириш мумкин эмас эди.

Зурита ғалаба қозонди. Аммо бу ғалаба узоққа чўзилмади. Сувости қайиғининг кўприкчасида Балтазар, Кристо ва қирғий бурун, бургут кўзли новча бир киши турарди. У қайиқ палубасидан туриб қаттиқ қичқирди:

— Педро Зурита! Ўғирлаб келганингиз Ихтиандрни дарҳол қайтаринг. Беш минут вақт бераман, акс ҳолда кемангизни денгизга ғарқ қилиб юбораман!

«Сотқинлар!— деб ўйлади Зурита Кристо билан Балтазарга нафрат билан тикилиб.— Лекин ғарқ бўлиб кетганимдан кўра Ихтиандрдан айрилган маъқул».

— Ҳозир олиб чиқаман,— деди у арқондан сирғалиб тушаркан.

Матрослар ўзларини қутқариш ташвишига тушиб қолдилар. Улар апил-тапил қайиқларини сувга тушириб, қирғоққа қараб суза кетишди. Шу тобда ҳар ким ўз жони ҳақида ўйларди.

Зурита трапдан ўз каютасига чопди, жонҳолатда марварид солинган халтани олиб, қўйнига урди-да, қайиш билан рўмолча олиб изига қайтди. Кейин Гуттиэре турган каютага кирди ва хотинини кўтариб палубага чиқди.

— Ихтиандрнинг тоби йўқ. У қайиқда ётипти,— деди Зурита Гуттиэренни қўйиб юбормай. Педро борт олдига чопиб келди-да, Гуттиэренни қайиққа ўтқазиб, уни сувга туширди ва ортидан ўзи ҳам қайиққа сакради.

Энди сувости қайиғи уларни таъқиб қилолмасди. Чунки бу ерлар жуда саёз эди. Лекин Гуттиэре сувости қайиғининг палубасида турган Балтазарни кўриб қолди.

— Ота, Ихтиандрни қутқар! У...— Аммо қиз гапини тугатолмади. Зурита рўмолча билан унинг оғзини бекитиб, қўл-оёқларини боғлай бошлади.

— Аёлни қўйиб юборинг!— деб қичқирди бу манзарани кўрган Сальватор.

— Бу аёл — менинг хотиним. Оила ишларига аралашингга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ!— деб жавоб берди Зурита зўр бериб эшкак эшаркан.

— Аёл кишига бундай муомала қилишга кимнинг ҳаққи

бор? — деб қичқирди Сальватор титраб. — Тўхтанг, бўлмаса отиб ташлайман!

Аммо Зурита пинагини бузмади.

Сальватор тўппончадан ўқ узди. Ўқ қайиқ бортига тегди. Зурита Гуттиэрани қўлига кўтарди ва уни пана қилган ҳолда, қичқирди:

— Отаверинг!

Гуттиэре унинг қўлида типирчиларди.

— Аблаҳ! — деб гулдиради Сальватор тўппончани тушириб. Балтазар кўприкчадан ўзини сувга ташлаб қайиқни қувиб етишга аҳд қилди. Аммо Зурита қирғоққа яқинлашиб қолган эди. У тинмай эшакка зўр берарди, ҳадемай тўлқин қайиқни қумлоқ соҳилга чиқариб ташлади. Педро Гуттиэрани кўтарди-да, соҳилдаги тошлар орасига кириб кўздан йўқолди.

Зуритани қувиб етолмаслигига кўзи етган Балтазар кемага қараб сузди ва лангар занжирига осилиб, палубага кўтарилди. У трап орқали пастга тушиб, Ихтиандрни қидира бошлади. Балтазар кеманинг ҳамма бурчини кўздан кечириб чиқди. Аммо «Медуза»да тирик жон қолмаган эди.

— Ихтиандр йўқ, — деб қичқирди у Сальваторга қараб.

— Лекин у тирик, қаердадир шу ўртада бўлиши керак! Гуттиэре уни қутқаринглар, деди-ку. Агар бу қароқчи қизнинг оғзини беркитмаганда Ихтиандрни қаердан қидириш кераклигини билиб олардик, — деди Кристо.

У денгиз сатҳини кўздан кечира туриб, сувдан чиқиб турган мачта учини кўриб қолди. Афтидан, бу ерда кема ғарқ бўлган эди. Ихтиандр шу кемада эмасмикан?

— Эҳтимол, Зурита Ихтиандрни ғарқ бўлган кемадаги бойликларни олиб чиқишга буюргандир? — деди Кристо.

Балтазар палубада ётган бир учи ҳалқали занжирни кўтарди.

— Зурита Ихтиандрни денгизга мана бу занжирга боғлаб туширган шекилли. Занжирсиз Ихтиандр қочиб кетган бўларди. Йўқ, у ҳалокатга учраган кемада эмас.

— Ҳа, — деди Сальватор ўйчан. — Зуритани енгдигу Ихтиандрни тополмадик.

СУВ ОСТИДАГИ КЕМА

Зуритани таъқиб қилувчилар бугун эрталаб «Медуза»да содир бўлган воқеадан беҳабар эдилар.

Матрослар тун бўйи кенгашиб, тонгга яқин биринчи қулай вазиятдаёқ Зуритани ўлдириб, Ихтиандр билан кемани қўлга олишга қарор қилгандилар.

Тонг отган пайтда Зурита капитан кўприкчасида турарди. Шамол тинган, «Медуза» секинлик билан олға силжимоқда.

Зурита океандаги қандайдир нуқтага тикилиб турарди. У дурбинни кўзига тутиб, ғарқ бўлган кеманинг радиомачтасини кўрди.

Ҳадемай Педро сув юзида қалқиб турган қутқазиш чамбарани пайқаб қолди.

У сувга қайиқ тушириб, чамбаракни олиб келиш ҳақида буйруқ берди.

Матрослар дарҳол қутқариш чамбарани тутиб келишди. Унда «Мафальду» деган ёзув бор эди.

— «Мафальду» ғарқ бўлибдими? — деди ажабланиб Зурита. У Американинг бу йирик пассажир пароходини яхши биларди. Бундай кемада озмунча бойлик бўлмайди. «Ихтиандр кемадаги қимматбаҳо нарсаларни олиб чиқсамикан? Лекин занжир калталик қилса керак. Агар уни занжирсиз туширса, қайтиб чиқмайди»...

Зурита ўйланиб қолди. Унинг онгида очкўзлик билан Ихтиандрдан ажралиб қолиш ҳақидаги ўйлар жанг қиларди.

«Медуза» аста-секин сув остидан чиқиб турган мачтага яқинлашди.

Матрослар бортга ёпирилиб олишганди. Шамол бутунлай тиниб, «Медуза» тўхтади.

— Мен бир вақтлар «Мафальду»да хизмат қилганман,— деди матрослардан бири.— Жуда катта, яхши пароход. Худди шаҳарнинг ўзи. Нуқул Американинг казо-казолари тушишади.

«Мафальду» ўз ҳалокати ҳақида хабар беролмаганга ўхшайди,— деб ўйлади Зурита.— Радиостанция бузилиб қолган бўлса керак-да. Йўқса, атрофдаги портлардан ҳукумат вакиллари, мухбирлар, фотографлар, кинооператорлар ҳамда ғаввослар тушган тезюрар катерлар етиб келган бўларди. Вақтни бой бермаслик керак. Ихтиандрни занжирсиз туширишга тўғри келади. Бошқа илож йўқ. Аммо қандай қилиб қайтиб чиқишга мажбур этиш мумкин? Модомики, занжирсиз туширилар экан, яхшиси уни сув остидаги марварид хазинасига юборсамикан? Аммо чиндан ҳам Ихтиандр айтганча марварид бормикин? Эҳтимол, у ошириб кўрсатаётгандир?»

Албатта, хазинани ҳам, «Мафальду»даги бойликларни ҳам қўлга киритиш керак. Марварид хазинаси қочиб кетмайди, уни Ихтиандрдан бошқа одам билмайди ҳам. Ихтиандр эса ўзининг қўлида. Бир неча кундан кейин, эҳтимол бир неча соатдан сўнг «Мафальду»нинг бойликларига қўл тегизиб бўлмайди. «Демак, «Мафальду»дан бошлаш керак», деган қарорга келди Зурита. У лангар ташлаш ҳақида буйруқ берди. Кейин ўз каютасига тушиб, бир парча қоғозга алланималарни ёзди-да, хатни кўтариб Ихтиандрнинг каютасига ўтди.

— Уқишни биласанми, Ихтиандр? Гуттиэре сенга хат бериб юборди.

Ихтиандр шошиб қоғозни олди-да, ўқий бошлади:

«Ихтиандр! Илтимосимни ерда қолдирма. «Медуза» билан ёнма-ён бир пароход ғарқ бўлиб ётибди. Денгизга тушиб, пароходдаги жамики қимматбаҳо нарсаларни олиб чиқ. Зурита сени занжирсиз қўйиб юборади, лекин сен «Медуза»га қайти-

шинг керак. Бу ишни мен учун қил, Ихтиандр, ишонтириб айтаман: тез кунда озод бўласан: Гуттиэре».

Ихтиандр ҳеч қачон Гуттиэредан хат олмаган эди. Шунинг учун унинг ёзувини танимасди ҳам. Хатни ўқиб, Ихтиандр хурсанд бўлиб кетди, аммо шу заҳоти ўйлаб қолди. Бу Зуританинг ҳийласи бўлмасин тагин?

— Нега Гуттиэренинг ўзи айта қолмади? — деб сўради у хатини кўрсатиб.

— У бетоб ётипти, — деб жавоб берди Зурита, — қайтиб чиққанингдан кейин албатта кўрасан.

— Гуттиэрега бойликнинг нима кераги бор? — деб сўради яна Ихтиандр ишонқирамай.

— Агар сен ҳақиқий одам бўлганинга эди, бундай саволларни бермасдинг. Яхши кийиниш, қимматбаҳо безаклар тақиб юришни қайси хотин истамайди? Бунинг учун эса пул керак. Сув остидаги кемада жуда кўп пул бор. Улар энди ҳеч кимники эмас, — нима учун бу пулларни Гуттиэрега олиб чиқиб бермаслигинг керак экан? Энг муҳими — олтин тангаларни қидир. Кемада почтага тегишли чарм қоплар бўлиши керак. Бундан ташқари, олтин буюмлар, пассажирларнинг бармоқларидаги тилла узуклар...

— Сизнингча, ўликларни тинтув қилишим керак экан-да? — деб сўради Ихтиандр ғазаб билан. — Умуман, мен сизга ишонмайман. Гуттиэре бунчалик очкўз эмас. У мени бундай ишга жўнатмайди.

— Лаънатилар! — деб хитоб қилди Зурита аччиқланиб. Ихтиандрни дарҳол кўндирмаса бутун режалари барбод бўлишига унинг кўзи етган эди.

Зурита ўзини тутиб олди ва қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди.

— Сени алдаш ҳазил гап эмасга ўхшайди. Начора, очик гаплашишга тўғри келади. Қулоқ сол: «Мафальду»даги олтинлар Гуттиэрега эмас, менга керак. Бунга ишонасанми?

Ихтиандр беихтиёр жилмайди.

— Албатта.

— Жуда соз. Ниҳоят менга ишона бошладинг, — демак, биз келиша оламиз. Ҳа, менга олтин керак. Агар «Мафальду»даги олтинлар сен яшириб қўйган марварид хазинасидан кам бўлмаса ва уларни менга олиб чиқиб берсанг, шу заҳоти сени океанга қўйиб юбораман. Аммо, афсуски, сен менга ишонмайсан, мен эса сенга. Мабодо, денгизга занжирсиз қўйиб юборсам-у, лекин сен...

— Агар қайтиб чиқишга сўз берсам, албатта сўзимнинг устидан чиқаман.

— Ким билади дейсан. Мени ўлгудай ёмон кўрасан, бинобарин қайтиб чиқмасанг ҳам сира ажабланмайман. Лекин сен Гуттиэрени севасан, шунинг учун ҳам унинг ҳар қандай илтимосини бажарасан. Шундай эмасми? Мен Гуттиэре билан гаплашдим. У, албатта, сени қўйиб юборишимни истайди. Тезроқ

озодликка чиқишинг учун у ҳат ёзиб, мендан бериб юборди. Энди тушунгандирсан?

Зуританинг гаплари йигитга жуда ишонарли ва ростга ўхшаб туюлди. Аммо Зурита «Мафальду»даги олтинлар чиндан ҳам марварид хазинасидан кам эмаслигига ишонгандан кейингина уни озод қилмоқчи бўлаётганини Ихтиандр англамай қолди.

«Ахир чоғиштириш учун,— деб ўзича ўйлай бошлади Зурита,— Ихтиандр ўз марваридларини олиб келиши керак-да. Мен бунга уни мажбур ҳам қиламан. Қарабсизки, «Мафальду»даги олтинлар ҳам, марварид хазинаси ҳам ва ниҳоят, Ихтиандр ҳам ўз қўлимда бўлади.»

Аммо Ихтиандр Зуританинг бу режасини пайқамасди. Унинг очиқ кўнгиллик билан гапириши йигитни бутунлай ишонтирган эди. Шунинг учун ҳам Ихтиандр бир оз ўйланиб тургандан кейин, рози бўлди.

Зурита елкасидан тоғ ағдарилгандек енгил хўрсинди.

«Бу йигит алдамайди»,— деб дилидан ўтказди у.

— Юр тезроқ!

Ихтиандр шошиб палубага кўтарилди-да, ўзини денгизга отди.

Ихтиандрнинг сувга занжирсиз сакраганини матрослар кўришган эди. Улар Ихтиандр «Мафальду»даги бойликларни олиб чиқиш учун кетганини дарров англадилар. Наҳотки «Мафальду»нинг бутун бойлигини ёлғиз Зуританинг ўзи ўмарса? Вақтни ўтказмаслик керак эди. Матрослар Зуритага ташланишди.

Команда Зуритани таъқиб қилаётган вақтда Ихтиандр денгиз остидаги кемани текширишга киришган эди.

Устки палубанинг каттақон люки орқали йигит ичкари кириб, улкан бионинг нарвонини эслатувчи трап устидан пастга қараб сузди ва ҳадемай кенг коридорга чиқди. Бу ер деярли қопқоронғи эди. Фақат очиқ эшиклардан хира нур тушиб турарди.

Ихтиандр очиқ эшикларнинг бирдан сузиб ўтиб, кема салонига кириб қолди. Катта ва думалоқ иллюминаторлар бир неча юз киши сиғадиган улкан зални аранг ёритиб турарди. Ихтиандр дабдабали қандил устига ўтириб олиб, атрофни кўздан кечира бошлади. Унинг кўзи олдида аянчли манзара намоен бўлди. Юқорига сузиб чиққан ёғоч стул ва кичик столчалар шипга тегиб қалқиб турардилар. Шинамгина саҳнадаги роялнинг қопқоғи очиғлигича қолган. Полга жимжимадор юмшоқ гиламлар тўшалган. Девордаги қизил ёғочдан ишланган силлик қопламанинг у ер-бу ери қийшайиб, тоб ташлабди. Бир томондаги девор ёнида хурмо буталари бўй чўзиб турибди.

Ихтиандр қандилдан хурмога қараб сузди. Аммо бирдан ҳангу манг бўлиб тўхтаб қолди. Унинг қаршисидан худди ўшандай ҳаракат билан қандайдир бир киши сузиб келарди. «Кўзгу»,— деди йигит дарров фаҳмлаб. Бутун деворни эгаллаган каттақон кўзгу салон ичини сўник қолда акс эттириб турарди.

Бу ерда хазина қидириш бефойда эди. Ихтиандр коридорга сузиб чиқди-да, яна бир палуба қуйи тушиб, ҳалигидай серҳашам ва катта хонага кирди,— бу ер, афтидан, ресторан бўлса

керак. Буфет токчалари ва пештахта устида, стол тагларида вино тўла шишалар, консерва банкалари ва бошқа бурди-балолар думалаб ётарди. Сувнинг босими таъсирида пўкаклар шиша ичига кириб, тунука банкalar мажақланиб кетган эди. Стол устидаги чети зарҳал идиш-товоқларнинг баъзилари, кумуш вилка ва пичоқлар ерга тушиб кетганди.

Ихтиандр бирма-бир каюталарга кира бошлади.

У талайгина жуда яхши жиҳозлар билан безатилган каюталарга кириб чиқди-ю, аммо биронта ҳам мурдани учратмади. Фақат учинчи палубадаги каюталарнинг бирида шишиб кетган бир ўлик шипга қадалганча чайқалиб турарди.

«Кўп одам қайиқлар ёрдамида омон қолганга ўхшайди»,— деб ўйлади Ихтиандр.

Аммо яна қўйига, учинчи класс пассажирлари жойлашган палубага тушган, йигит даҳшатли манзарага дуч келди: бу ердаги каюталарда эркаклар, аёллар ҳамда болалар қолиб кетган эди. Уликлар орасида оқ танлилар, хитойлар, негр ва ҳиндларнинг жасадлари бор эди.

Кема командаси энг аввало бадавлат биринчи класс пассажирларини қутқаришга уриниб, қолган пассажирларни ўз ҳолига ташлаб қўйган эди. Баъзи каюталарга Ихтиандр кира олмади. Мурдалар эшикларни бутунлай тамбалаб ташлаган эди. Ваҳимага тушган одамлар бараварига ташқарига отилиб, йўлакка тиқилиб қолган ва ана шу тариқа ўзлари учун сўнгги нажот йўлини ҳам тўсиб қўйишганди.

Узундан-узоқ коридор мурда билан тўла. Очиқ иллюминаторлардан кираётган сув шишиб кетган ўликларни аста тебратиб турибди. Ихтиандрнинг юраги орқасига тортиб кетди ва у бу сувости қабристонидан тезроқ узоқлашишга шошилди.

«Наҳотки Гуттиэре мени қаёққа жўнатаётганини билмаган бўлса?— деб ўйлади Ихтиандр.— Наҳотки у мени ғарқ бўлган кишиларнинг чўнтак ва чамадонларини титкилашга мажбур қилса? Йўқ, у бундай қилиши мумкин эмас. Яна Зуританинг ҳийласига учдим шекилли. Тепага сузиб чиқаман-да, Гуттиэренинг палубага чиқиб, ўз илтимосини ўзи тасдиқлашини талаб қиламан».

Йигит палубалар орасидаги сон-саноқсиз йўлаклардан балиқдек сузиб ўтиб, юқорига кўтарилди.

У шошиб «Медуза»га яқинлашди:

— Зурита!— деб чақирди у.— Гуттиэре!

Аммо унга ҳеч ким жавоб бермади. Сукунатга ботган «Медуза» тўлқин устида аста чайқалиб турарди.

«Қаёққа кетиб қолишди экан?— деб ўйлади Ихтиандр.— Зурита яна қанақа ҳийла ишлатмоқчи?» Ихтиандр кема олдига сузиб келди-да, палубага чиқди.

— Гуттиэре!— деб қичқирди у яна.

— Биз бу ердамиз!— деган товуш эшитилди қаердандир, узоқдан.

Ихтиандр қайрилиб қараб, соҳилдаги буталар орасидан мўралаб турган Зуритани кўрди.

— Гуттиэре касал бўлиб қолди! Бу ёққа кел. Ихтиандр!— деб қичқирди Зурита.

Гуттиэре касал! У қизни ҳозир кўради. Ихтиандр денгизга сакраб, қирғоқ томон суза кетди.

Йигит сувдан энди чиққан ҳам эдики, Гуттиэренинг бўғик овози эшитилди:

— Зурита алдаяпти! Қоч, Ихтиандр!

Йигит шошиб изига қайтди ва сувга шўнғиди. Қирғоқдан анча нарига боргач, бошини сувдан чиқариб, орқасига қаради. Қирғоқда оппоқ бир нарса «лип» этиб кўриниб қолди.

Эҳтимол, Гуттиэре уни асирликдан қутулгани билан табриклагандир. Қайтиб у билан учрашармикин?..

Ихтиандр очиқ денгиз сари сузиб кетди. Узоқдан кичик бир кема кўринди. У ўткир тумшўғи билан денгиз бағрини тилиб, жанубга томон сузиб борарди.

«Одамлардан узоқроқ юриш керак»,— деб дилидан ўтказди Ихтиандр ва бир шўнғиб, сув остига кириб кетди.

У Ч И Н Ч И Қ И С М

Ҳ А Қ И Қ И Й О Т А

Сувости қайиғида қилинган саёҳат муваффақиятсиз тугагандан кейин Балтазарнинг таъби ниҳоятда хира бўлди. Ихтиандрни топишолмади, Зурита Гуттиэрни олиб қаёққадир қочиб қолди.

— Лаънати оқлар!— деб вайсарди чол ўз дўконида ёлғиз ўтириб.— Улар бизни еримиздан ҳайдаб чиқаришди, ўзимизни қул қилиб олишди. Улар болаларимизни майиб қилишади, қизларимизни ўғирлаб кетишади. Ҳаммамизни битта қўймай қириб ташлаш ниятида улар.

— Салом, ука!— деди дўконга кириб келган Кристо.— Хушxabар! Ажойиб хушxabар! Ихтиандр топилди.

— Нима?!— Балтазар дик этиб ўрнидан туриб кетди.— Тезроқ гапирсанг-чи!

— Ҳозир, ҳозир, фақат гапимни бўлма, йўқса, айтадиган нарсаларимни эсимдан чиқариб қўяман. Ҳа, Ихтиандр топилди. Ушанда билиб айтган эканман: у фарқ бўлган кемада экан. Биз жўнаб кетганимиздан кейин сузиб чиқиб, тўғри уйга йўл олибди.

— Қани? Сальваторникидами?

— Ҳа, ўша ерда.

— Мен ҳозирок бориб, Сальватордан ўғлимни қайтариб беришни талаб қиламан.

— Бериб бўпти!— Эътироз билдирди Кристо.— Сальватор Ихтиандрга оқсанда сузишни ман қилган. Аҳён-аҳён мен докторга сездирмасдан чиқариб юбораман.

— Беради! Бермаса Сальваторни ўлдираман. Юр ҳозир.

Кристонинг ўтакаси ёрилиб қўлларини силкитди.

— Лоақал эртагача сабр қил. «Набирам» ни кўриб келаман деб Сальватордан аранг рухсат олдим. У жуда шубҳаланадиган бўлиб қолди. Кўзингга еб қўйгудек тикилади. Илтимос қиламан, эртагача кут.

— Майли. Сальваторникига эртага бораман. Ҳозир эса кўр-фазга жўнайман. Ўғлимни узоқдан бўлса ҳам кўриб қолсам ажаб эмас.

Балтазар кечаси билан тўлқинга кўз тикиб, соҳилдаги тош устида ўтириб чиқди. Денгиз нотинч эди. Жанубдан эсаётган кучли совуқ шамол тўлқин сиртидаги кўпикларни юлиб олиб, қирғоқ тошларига келтириб урар, соҳилда бўрон ўқирарди. Тўлин ой кўкда сузиб юрган лахтак-лахтак булутлар панасига гоҳ яширинади, гоҳо денгиз сатҳини сутдай ёритиб юборади. Бал-

азар қанча уринмасин, пишқираётган океан бағрида ҳеч нарсани кўролмади. Тонг отди. Қорамтир океан кулранг тусга кирди аммо у ҳамон бўм-бўш ва кимсасиз эди.

Тўсатдан Балтазар сесканиб кетди. Унинг ўткир кўзлари тўлқин устида чайқалиб турган қандайдир қора нуқтага қадалган эди. Одам! Эҳтимол, фарқ бўлган бирор кишидир! Йўқ, қўлларини боши остида чалкаштирганча бамайлихотир осмонга қараб ётарди. Наҳотки, ўша бўлса?

Балтазар янглишмаганди. У Ихтиандр эди.

Балтазар ўрнидан турди ва қўлларини кўкрагига босиб:

— Ихтиандр! Уғлим!— деб қичқирди ва ўзини денгизга отди.

Баланд қоядан сакраган ҳинду сувга шўнғиб кириб кетди. Сузиб чиққанда эса тепада ҳеч ким йўқ эди. Балтазар зўр бериб тўлқинлар билан олишаркан, яна бир марта сувга шўнғиди, аммо катта бир тўлқин уни чархпалак қилиб, қирғоққа улоқтирди, кейин пишқириганча изига қайтди.

Шалаббо бўлган Балтазар ўрнидан турди-да, денгизга термилиб оғир хўрсинди.

— Наҳотки менга шундай туюлган бўлса?

Шамол тўхтаб, шарқдан кўтарилган қуёш Балтазарнинг кийимларини қуритгач, у Сальваторнинг қўрғонига қараб юрди, девор тагига бориб, темир дарвозани тақиллата бошлади.

— Ким у?— деб сўради негр, эшикнинг тешигидан мўралаб.

— Менга доктор керак, зарур ишим бор.

— Доктор ҳеч кимни қабул қилмайди,— деб жавоб берди негр ва тешикни бекитди.

Балтазар дарвозани яна тақиллатди, роса бақирди, аммо ҳеч ким жавоб бермади. Девор ортидан фақат кучукларнинг ваҳимали акиллагани эшитиларди.

— Шошмай тур ҳали, лаънати испан!— деб тўнғиллади Балтазар ва шаҳарга қараб йўл олди.

Суд биноси яқинида қалин тош деворли пастқамгина кўҳна оқ уй — «Пальма» деб аталувчи меҳмонхона жойлашган эди. Кираверишда усти йўл-йўл чодир билан кичкина равон бўлиб, унга стол-стуллар, сирланган кўк вазалар қўйилганди. Равон фақат кечқурунларигина гавжум бўларди. Кундузлари эса одамлар пастқам-пастқам салқин хоналарда ўтиришни афзал кўришарди. Меҳмонхона суднинг бир бўлимига ўхшарди. Суд мажлислари вақтида бу ерга даъвогарлар, жавобгарлар, гувоҳ ва ҳали қамоққа олинмаган айбланувчилар тўпланишарди.

Ўз навбатлари келишини кутиб ўтирган одамлар кўнгилсиз соатларни майхўрлик билан ўтказишга тиришардилар. Суд биноси билан «Пальма» ўртасида тинимсиз қатновчи абжир бола суддаги гапларни бу ерга етказиб турарди. Шундай қилиш қулай эди. Бу ерга турли ишлар бўйича сотқин воситачилар ва ўз хизматларини очикдан-очик пулловчи сохта гувоҳлар кўп келиб туришарди.

Балтазар ҳам ўз дўкони ишлари юзасидан «Пальма»га кўп келганди. У арзнома ёзиб берувчи одамни бу ердан топиш мум-

кинлигини билар эди. Шунинг учун ҳам тўппа-тўғри шу ёққа келди.

У равондан тезгина ўтиб, салқин вестибюлга кирди ва муздек ҳаводан тўйиб бир нафас олгач, пешонасидаги терни артди, кейин шу ерда ўралишиб юрган болага мурожаат қилди:

— Ларра келдими?

— Дон Флорес де Ларра келдилар, жойларида ўтирибдилар, — деб бурро жавоб берди бола.

Дон Флорес де Ларра деган дабдабали номли бу киши қачонлардир майда суд хизматчиси бўлган ва порахўрлиги учун ишдан ҳайдалиб кетган эди. Шундан кейин у жуда кўп мижозлар орттирди: кимнинг шубҳалироқ иши бўлса тўппа-тўғри унга мурожаат қиладиган бўлиб қолди. Балтазарнинг ҳам у билан танишлиги бор эди.

Ларра готик услубида қурилган кенг тоқчали дераза ёнидаги стол ортида ўтирарди. Ҳимоячининг олдида, стол устида бир кружка вино билан қаппайган сариқ портфель турибди. Эскирган сарғиш костюмининг кўкрак чўнтагига ҳар доим ишга тайёр турувчи ручка қистириб қўйилган. Ларра семиз, тепакал, юзи ва бурни қип-қизил, ҳамиша соқолини олиб юрадиган мағрур бир киши эди. Деразадан кираётган шабада унинг бошидаги қолган-қутган оқ тукларни тортқиларди. Суд раисининг ўзи ҳам мижозларни бу қадар улуғворлик билан қабул қилолмасди.

Ларра Балтазарни кўриб, бепарвогина бош силкиди-да, қаршисидаги тўқима креслога ишора қилди:

— Марҳамат, ўтиринг. Вино ичадиларми, пулькеми?

Ҳаммавақт у буюрар, лекин пулини мижозлар тўлашарди. Балтазар эшитмади, шекилли, гапида давом этди:

— Катта иш. Муҳим иш, Ларра.

— Дон Флорес де Ларра деб мурожаат қилмайсанми, — деб тузатди Ларра кружкадаги винодан ҳўплаб.

Аммо Балтазар бу тузатишга эътибор бермади.

— Муҳим ишингиз нимадан иборат?

— Биласанми, Ларра...

— Дон Флорес де...

— Бу гапларингни бошқаларга қолдир! — деди Балтазар гижиниб. — Жуда жиддий иш.

— Тезроқ гапирмайсанми, гапирадиган бўлсанг, — деди Ларра энди бутунлай бошқача оҳангда.

— «Денгиз иблиси» ни биласанми?

— Шахсан танишиш шарафига муяссар бўлмаганман, лекин кўп эшитганман, — деб жавоб берди Ларра виқор билан.

— Жуда яхши! «Денгиз илбиси» деганлари — менинг ўғлим, Ихтиандр.

— Нима деяпсан ўзи! — деб хитоб қилди Ларра. — Кўп ичиб қўйибсан, Балтазар.

Ҳинду столга мушт урди.

— Кечадан бери оғзимга туз ҳам олганим йўқ.

— Демак, аҳволинг яна ҳам оғир...

— Ақлдан озибманми? Йўқ, эс-хушим жойида. Мана, эшит. Балтазар Ларрага бутун воқеани айтиб берди. Ларра ҳиндунинг гапларини миқ этмай эшитди. Унинг оппоқ мўйлови борган сари юқори кўтариларди. Ниҳоят у тоқат қилолмай, ўзининг бутун салобатли улуғворлигини ҳам унутиб, гўштдор кафти билан столни урди-да:

— Е алҳазар! — деб қичқириб юборди.

Оқ фартук кийиб, қўлида кир салфетка ушлаган бир бола унинг ёнига чошиб келди.

— Нима келтирай?

— Яхга солинган икки шиша сотерн! — Ларра Балтазарга қараб давом этди: — Жуда соз! Ажойиб иш! Наҳотки шу гапларни ўзинг ўйлаб топган бўлсанг? Лекин, иқрор бўлиш керакки, сенинг оталигинг ишнинг энг бўш томони.

— Шубҳаланяпсанми? — деди Балтазар ғазабдан қип-қи-зариб.

— Қўй, қўй, туюқма, чол. Мен юрист сифатида айтаяпман-да: далилларнинг асослилиги етарли эмас. Аммо бунинг иложини қилиш мумкин. Ҳа. Анча-мунча пул ҳам ишлаб олса бўлади.

— Менга пул эмас, ўғил керак, — деб эътироз билдирди Балтазар.

— Пул ҳаммага керак, айниқса сенга ўхшаган оила аъзоларининг сони кўпайганларга, — деди Ларра насихатомуз ва айёрона кўзини қисиб, давом этди: — Сальватор ишидаги энг қимматли ва энг ишончли нарса шуки, биз унинг қандай тажриба ва операциялар билан шуғулланишини билиб олдик. Энди шундай панд бериш мумкинки, Сальваторнинг олтин қопидаги тангалар ҳамёнимизга тутдай тўкилади.

Балтазар Ларра қуйган винодан аранг бир ҳўплади.

— Мен ўғлимни қайтариб олишим керак. Бу ҳақда судга ариза ёзиб бер.

— Ҳай-ҳай-ҳай-ҳай! Асло! — деб эътироз билдирди Ларра капалаги учиб. — Ишни шундан бошласак расво бўлади. Аксинча, энг охирида қилиш керак буни.

— Нима қил дейсан бўлмаса? — деб сўради Балтазар.

— Биринчидан, — деди Ларра бош бармоғини букиб, — Сальваторга жуда нозик бир хат жўнатамиз. Хатда, унинг ғайриқонуний операция ва тажрибалар ўтказаетганлиги бизга маълум эканлигини айтамыз. Агар у бу сирни ҳаммага ошкор қилишимизни истамаса, юз минг сўм тўлаши керак. Ҳа, камида юз минг сўм.

Балтазарга Ларра қойилмисан дегандек қаради. У қовоғини солганча миқ этмай турарди.

— Иккинчидан, — деб давом этди Ларра. — Пулни олганимиздан кейин, уни албатта оламиз ҳам, — профессор Сальваторга ҳалигидан ҳам қалтисроқ бўлган иккинчи хатни йўллаймиз. Унда Ихтиандрнинг ҳақиқий отаси топилганлиги ҳамда қўлимизда ишончли далиллар борлигини маълум қиламиз. Ота ўз

ўғлини қайтариб олиш учун судга арз қилмоқчи эканлигини, судда эса Сальватор Ихтиандрни мажруҳ этганлиги фош бўлиб қолиши мумкинлигини ҳам баён қиламиз. Агар Сальватор даъво-нинг олдини олишни ва боладан айрилмасликни истаса, биз тайинлаган кишиларга тайинланган жой ва тайинланган вақтда миллион доллар чўзиб қўйиши керак.

Аmmo Балтазар бу гапларни эшитмасди. У стол устида турган шишани олиб, ҳимоячининг бошига туширмоқчи бўлиб турарди. Ларра ҳеч қачон Балтазарнинг бу қадар ғазабланганини кўрмаганди.

— Жаҳлинг чиқмасин. Мен ҳазиллашдим. Шишани жойига қўйсанг-чи!— деб хитоб қилди Ларра қўли билан ялтироқ пешонасини тўсиб.

— Сен!.. Сен!..— деб қичқирди Балтазар тутоқиб:— Сен менга ўз ўғлимни сотишни, Ихтиандрдан юз ўгиришни таклиф қил-япсан. Юрак деган нарса борми сенда? Сен одам эмас, чиён, илонсан ёки оталик ҳиссидан маҳрум бир махлуқсан!

— Бешта! Бешта! Бешта!— деб қичқирди ўз навбатида Ларра ҳам жиғи-бийрон бўлиб.— Оталик ҳисси бешта менда! Беш нафар, ўғлим бор! Беш оғиз, бешта еб-ичадиган тирик жон! Биладан, тушунаман! Сенинг ўғлинг ҳам ҳеч қачон кетмайди. Сабр қилиб гапимни охиригача эшитгин, ахир.

Балтазар шаштидан анча тушди. Шишани стол устига қўйиб, бошини қўйи солганча Ларрага қаради.

— Гапира қол!

— Хўш, шундай қилиб десанг, Сальватор миллион сўмни тўлайди. Бу пул Ихтиандрингга сарпо бўлади. Менинг ҳам насибам чиқиб қолади. Оворагарчилик ва қалам ҳақи деган-ларидек... бирор юз минг бўлса етади. Биз сен билан келиша оламиз. Сальватор миллионни беради. Бунга ишончим комил. Пулни оламиз-у...

— Судга берамиз.

— Яна пича сабр қилишга тўғри келади. Энг йирик га-зета бирлашмаларининг ноширлари ва редакторларига катта шов-шув туғдирадиган жиноят ҳақидаги хабаримиз учун, айтай-лик, йигирма-ўттиз минг,— майда-чуйда харажатларга керак бўлади,— тўлашни таклиф қиламиз. Эҳтимол, махфий полиция-нинг яширин пулларида ҳам бир оз ўмариб қолармиз. Ахир бунақа ишларда полиция агентлари катта мартаба орттириб олишлари ҳеч гап эмас-да. Сальваторнинг сувини сиқиб ичиб бўлганимиздан кейин, марҳамат, судга бериб, ҳар қанча оталик ҳиссинг бўлса кўрсатавер, ҳуқуқингни ҳимоя қилишда ва сеvimли ўғлингни бағрингга қайтаришда сенга Фемида нинг ўзи кўмак беради.

Ларра бир зарб билан стакандаги винони бўшатиб, қадаҳни стол устига қўйди-да, голибона қиёфада Балтазарга қаради.

— Хўш, нима дейсан?

¹ Фемида — қадимги грекларда адолат худоси. (Автор изоҳи).

— Менинг томоғимдан овқат ўтмай, кечалари ухлай олмай юрибман-у, сен бўлсанг, ишни орқага сургаяпсан,— деб гап бошлади Балтазар.

— Нима учун шундай қилаётганимни тушунапсанми-а?— деб унинг сўзини бўлди қизгинлик билан Ларра.— Нега шундай қиляпман? Азбаройи миллион учун! Милли-он! Наҳотки тушунмасанг? Иигирма йилдан бери Ихтиандрсиз яшадинг-ку, ахир.

— Яшашга яшадим. Энди... Қисқаси, судга арзнома ёз.

— Ростдан ҳам ақлдан озганга ўхшайди бу!— деб хитоб қилди Ларра.— Эс-хушингни йиғ, кўзингни оч, Балтазар! Эшит-япсанми, миллион-а! Миллион! Дунёдаги ҳамма нарсани сотиб олиш мумкин бу пулга. Энг яхши автомобиль, йигирмата кема, мана шунга ўхшаган меҳмонхона...

— Ёзадиган бўлсанг ёз, йўқса, бошқа химоячига ёздираман,— деди қатъий оҳангда Балтазар.

Ларра ортиқ қаршилик қилиш бефойда эканлигини англади. У бошини чайқаб хўрсинди-да, сариқ портфелдан қоғоз чиқариб, ён чўнтагидан ручкасини суғурди.

Ҳаял ўтмай, Балтазарнинг ўғлини ғайриқонуний равишда ўзиники қилиб олиб, уни мажруҳ этган Сальватор устидан судга арзнома ёзилиб тайёрланди.

— Охирги марта айтаман: бу фикрнгдан қайт,— деди Ларра.

— Узат бу ёққа,— деди ҳинду, арзномага қўл чўзиб.

— Бош прокурорга бер. Билдингми?— деди Ларра мижозига оқ йўл тилаб ва ўзича минғирлаб қўйди: «Зинадаёқ қоқилиб, оёгинг синсин!»

Балтазар прокурор ҳузуридан чиқиб, оппоқ кенг зинада Зуритага дуч келиб қолди.

— Бу ёқда нима қилиб юрибсан?— деб сўради Зурита ҳиндуга шубҳа билан разм солиб.— Менинг устимдан шикоят қилиб чиқдинг шекилли?

— Ҳаммангиздан шикоят қилиш керак,— деб жавоб берди Балтазар испанларни назарда тутиб.— Лекин кимга шикоят қиласан. Қизимни қаерга яширдинг?

— Мени сенсирашга қандай ҳаддинг сиғади?— деб ўшқирди Зурита.— Агар хотинимнинг отаси бўлмаганинда, абжағингни чиқарардим.

Зурита қўли билан Балтазарни нари туртиб, тепага кўтарилди ва дубдан ясалган каттакон эшикка юзланди.

ЮРИДИК МУАММО

Буэнос-Айрес шаҳри прокурорини фавқулодда меҳмон — маҳаллий ибодатхонанинг нозири, епископ Хуанде Гарсилассо зиёрат қилди.

Паст бўйли, сочи калта қирқилиб, мўйлови бўялган, кичкина кўзлари ҳамиша ўйнаб турувчи хўппасемиз прокурор епископ

билан кўришмоқ учун ўз креслосидан турди. У қадрли меҳмонни ёзув столининг қаршисидаги оғир чарм креслога авайлаб ўтказди.

Епископ билан прокурор бир-бирларига асло ўхшамасдилар. Прокурорнинг юзи гўштдор ва қип-қизил, лаблари қалин, носимон бурни эса андак ялпоқроқ эди. Қўлининг бармоқлари калта-калта йўғон ғўлачани эслатади, думалоқ қорни устидаги тугмачалар тирсиллаб, узилиб кетай деб турибди.

Епископ ўзининг беҳад ориқ ва қонсиз юзи билан кўзга ташланади. Қотма қирғий бурни, ўткир ияги ва деярли кўм-кўк юпқа лаблари унга ҳақиқий иезуит тусини берган. Епископ суҳбатдошининг кўзига қарамас, аммо айни вақтда уни диққат билан кузатиб турарди. Епископнинг эътибори жуда кучли бўлганидан у диний ишларини вақтинча йиғиштириб қўйиб, мураккаб сиёсий ўйинга бош қўшди. У мезбон билан сўрашиб бўлгач, дарҳол мақсадга кўча қолди.

— Бу ерга келишдан муродим, — деб оҳиста гап бошлади епископ, — профессор Сальваторнинг иши қай аҳволда эканлигини билмоқлик эди.

— Э, бу ишдан ҳазратларининг ўзлари ҳам манфаатдорларку! — деб хитоб қилди прокурор такаллуф билан. — Ҳа, бу жуда ғалати процесс! — Прокурор стол устидан қалин бир папка олиб, делони варақларкан, давом этди: Педро Зуританинг маълумоти билан профессор Сальваторникида тинтув ўтказдик. Сальваторнинг ҳайвонлар устида одатдан ташқари операциялар ўтказганлиги ҳақидаги Зуританинг ахбороти тўла тасдиқланди. Сальваторнинг боғи қинғир-қийшиқ ҳайвонларнинг чинакам фабрикаси экан. Жудаям қизиқ! Сальватор, масалан...

— Тинтув натижасидан газета орқали хабардорман, — деб прокурорнинг гапини бўлди епископ мулойимлик билан. — Сальваторга нисбатан қандай чора кўрдингиз? У қамоққа олинганми?

— Ҳа, қамоққа олинган. Ундан ташқари, шаҳарга далил ва айбловчи гувоҳ сифатида Ихтиандр исмли ёшгина йигит, яъни «денгиз иблиси» ҳам келтирилди. Қанча вақтгача ҳаммамизнинг бошимизни қотирган «денгиз иблиси» Сальваторнинг ҳайвонот боғидаги махлуқлардан бири эканлиги кимнинг хаёлига келибди дейсиз! Ҳозир экспертлар, университет профессорлари ҳайвонлар устида текшириш ўтказишяпти. Биз, албатта, бутун ҳайвонот боғини, жамики ашэвий далилларни шаҳарга кўчира олмадик. Ихтиандрни келтириб, суд билосининг подвалига жойлаштирдик. У бизга ҳазилакам ташвиш орттирмади. Йигит сувсиз яшай олмас экан денг, каттакон бак ясаб беришга тўғри келди. Афтидан, Сальватор уни ҳам сувда, ҳам қуруқликда яшайдиган одамга айлантираман деб йигитнинг организмда қандайдир операция ўтказганга ўхшайди. Олимларимиз бу масалани ҳал қилишади.

— Мени кўпроқ Сальваторнинг қисмати қизиқтиради, — деди бояғидай мулойимгина қилиб епископ. — У қайси моддага асосан

жавобгарликка тортилади? Умуман, сизнинг фикрингиз қандай: доктор жазоланадими, йўқми?

— Сальватор иши — камдан-кам учрайдиган юридик муаммо, — жавоб берди прокурор. — Очигини айтсам, бу жиноятни қайси моддага киритишни ўзим ҳам билмайман. Энг осони, Сальваторни ғайриқонуний операциялар ўтказиш ҳамда йигитга шикаст етказганликда айблашдир.

Епископнинг қовоғи солиниб кетди.

— Сальваторнинг ҳаракатларида жиноят изи йўқ демоқчмисиз?

— Бор ёки бўлади, аммо қандай жиноят? — деб давом этди прокурор. — Менга Балтазар исмли бир ҳиндудан ҳам ариза тушган. У, Ихтиандр — менинг ўғлим, деб даъво қилади. Далиллари анча бўш, лекин агар экспертлар Ихтиандр чиндан ҳам унинг ўғли эканлигини исботласалар, биз ундан айбловчи гувоҳ сифатида фойдаланишимиз мумкин.

— Демак, нари борганда, Сальватор фақат медицина устави бузганликда айбланиб, болани ота-онасининг рухсатсиз операция қилганлиги учунгина судланар экан-да?

— Эҳтимол, бунга унинг болага шикаст етказганлиги ҳам қўшилар. Буниси анча жиддийроқ. Аммо бу масаланинг яна чалкаш томони бор. Экспертларнинг фикрича, — бу ҳали узил-кесил айтилган гап эмас, — ҳайвонларни шу даража чатиштириш ва шу қадар ғалати операциялар ўтказиш соғлом одамнинг хаёлига ҳам келмайди. Сальватор руҳий касал сифатида экспертлар томонидан оқланиши ҳам мумкин.

Епископ юпқа лабларини маҳкам қисганча индамай стол бурчига тикилиб ўтирарди. Кейин у аста гап бошлади:

— Мен сиздан буни кутмаган эдим.

— Нимани, ҳазратлари? — деб сўради қийин аҳволга тушиб қолган прокурор.

— Адолатпарвар бўлган сиздай одам Сальваторнинг хатти-ҳаракатларини оқлаётганингиздан тажжубланыпман.

— Ахир, бунинг ёмон ери йўқ-ку!

— Сиз жиноятнинг моҳиятига ҳам тушунмаяпсиз. Черков суди Сальваторнинг ҳаракатларига бутунлай бошқача қарайди. Сизга ёрдам қўлини чўзиб, маслаҳат беришга рухсат этинг.

— Марҳамат, — деди прокурор хижолат тортиб.

Епископ оҳиста гап бошлади. Унинг овози худди фош қилувчи ваъзхондай тобора кўтарилиб борарди.

— Сальваторнинг ҳаракатлари маълум мақсадга қаратилган демоқчмисиз? Сизнинг фикрингизча, Сальватор томонидан майиб қилинган одам ва ҳайвонлар ҳатто ўзларида бўлмаган баъзи афзалликларга эришган эмиш. Хўш, бу нима деган сўз? Наҳотки тангри кишиларни чала яратган бўлса? Наҳотки киши танасига мукаммал шакл бериш учун профессор Сальваторнинг аралашуви керак бўлиб қолган бўлса?

Прокурор ерга қараганча чурқ этмай ўтирар, черков олдида

ўзини гуноҳкордай ҳис қила бошлаганди. Бундай бўлишини у сира кутмаган эди.

— Наҳотки муқаддас Мавжудият китобининг биринчи боби, йигирма олтинчи бандидаги «Худо одамни ўз қиёфамизга ўхшатиб яратаман, деди», сўзларини унутган бўлсангиз. Йигирма еттинчи бандида эса «Худо одамни ўзига ўхшатиб яратди» дейилади. Сальватор бўлса бу ўхшашликни бузишга журъат этган, сиз — сиздай одам! — буни маъқул иш деб ўтирибсиз.

— Афв этинг, отахон... — деди базўр прокурор.

— Наҳотки, оллоҳ ўз махлуқларини гўзал ва мукамал қилиб яратмаган бўлса? — деди епископ қизишиб. — Сиз жамият қонунларидаги моддаларни яхши биласиз, аммо илоҳият қонунларидаги моддаларни унутиб қўясиз. Ўша китоб, ўша бобнинг ўттиз биринчи моддасидаги сўзларни бир эсланг: «Худо ўзи яратган нарсаларнинг ҳаммасини кўрди, ҳаммаси бениҳоя соз». Сизнинг Сальваторингиз эса қандайдир тузатиш киритиш, қайта яратиш керак, одамлар сувда ҳам, қуруқликда ҳам яшай оладиган бўлиши лозим, деб ҳисоблайди, — сиз ҳам бу гапларни олижаноб ва мақсадга мувофиқ фикр сифатида қўллаб-қувватлайсиз. Ахир бу худони таҳқирлаш, масхаралаш, унга шак келтириш эмасми? Ёки жамият қонунлари диний жиноятларга қарши курашмайдимиз? Сизнинг ортингиздан бутун халқ: «Тўғри, худо одамларни ёмон яратган. Уларни қайта ишлаш учун доктор Сальваторга топшириш керак», — деб чувиллаб қолса нима бўлади? Ахир, бу динга ҳурматсизлик эмасми? Худо ўзи яратган нарсаларни мукамал деб топган. Сальватор бўлса ҳайвонларнинг бошларини ўзгартиради, териларини алмаштиради, худони масхаралагандай ғайриилоҳий махлуқлар яратади. Шунда ҳам сиз Сальваторнинг ҳаракатларидан жиноят топишга қийналасиз.

Епископ гапдан тўхтади. У ўз нутқининг прокурорга ўтказган таъсиридан жуда мамнун эди. Бир оз сукутдан кейин у яна сўзга киришди.

— Мени кўпроқ Сальваторнинг тақдири қизиқтиришини айтдим. Лекин Ихтиандрнинг қисматига бефарқ қарай оламанми? Ахир бу махлуқнинг ҳатто христианча номи йўқ. Ихтиандр деган сўз юнон тилида «балиқ-одам» деган маънони билдиради. Гарчи Ихтиандр айбдор бўлмай, балки бировнинг қурбони бўлган бўлса ҳам, барибир у ғайриилоҳий ва худони таҳқирловчи махлуқдир. У фикрни бузиши, кишиларни гуноҳга ботирадиган ишларга судраши, эътиқоди бўш бўлган одамларни иккилантириб, йўлдан оздириши мумкин. Ихтиандр яшамаслиги керак! Қани энди, худо уни ўз ёнига чақирса, бахтсиз бу йигит ўзининг мажруҳлиги туфайли ўлиб кетса, — епископ прокурорга маъноли қараб қўйди. — Ҳар нима бўлганда ҳам, у айбланиши, озодликдан маҳрум этилиши лозим. Ахир, унинг ҳам жиноятлари йўқ эмас: балиқчиларнинг балиғини ўғирлаган, уларнинг тўрларини қирқиб ташлаган, қолаверса, ўзларини шундай қўрқитганки, эсингиздами, балиқчилар овга чиқмай қўйганликла-

ридан шаҳар бир неча кун балиқсиз қолган эди. Даҳрий Сальватор ва унинг жирканч маҳсули Ихтиандр черков билан худонинг ашаддий рақибларидир. Улар йўқ қилинмагунча, черков ўз қуролини ерга қўймайди.

Епископ узоқ сўзлади. Руҳи тушиб кетган прокурор эса таҳдид солувчи бу нутқ қаршисида лол бўлиб, бошини қуйи солганча миқ этмай ўтирарди.

Ниҳоят, епископ гапни тугатгач, прокурор ўрнидан туриб, унга яқинлашди ва хаста товуш билан деди:

— Христиан сифатида бутун гуноҳларимни бўйнимга олиб, тавба қиламан. Мансабдор шахс сифатида эса кўрсатган ёрдамнингиз учун сизга қизгин ташаккур айтаман. Сальваторнинг жиноятлари энди менга кундай равшан. У шубҳасиз, қораланиб, жазосини олади. Ихтиандр ҳам адолат тиридан қочиб қутулмайди.

ЗАКОВАТЛИ ЖИННИ

Суд процесси доктор Сальваторнинг иродасини бука олмади. Турмада у ўзини осойишта тутди, терговчи ва экспертларга худди катта кишилар ёш болалар билан гаплашганидай, ўта такаббурлик билан муомала қилди.

У бекорчиликка ўрганмаган эди. Илмий иш ёзишни давом эттирди, турма касалхонасида бир неча ажойиб операциялар қилди. Унинг қўлида шифо топганлардан бири турма назоратчисининг хотини эди. Хавфли ўсимта унинг ҳаётини хавф остида қолдирганди. Таклиф қилинган врачлар бу ўринда медицинанинг ожизлигини айтиб, ёрдам беришдан бош тортган бир пайтда Сальватор уни ўлим чангалидан қутқариб қолди.

Ниҳоят суд куни ҳам етиб келди.

Каттакон зал тўпланганларнинг ҳаммасини сиғдира олмади. Коридор лиқ тўлиб, ичкарига киролмай қолган кишилар очик деразаларга ёпирилиб олишганди. Ҳатто суд биноси олдидаги дарахт шохлари ҳам гуж-гуж одам эди.

Сальватор парвосизлик билан айбдорлар курсисига бориб ўтирди. У ўзини шундай тутдики, четдан қараган киши уни айбдор эмас, балки суд деб ўйлаши мумкин эди. Ҳимоячидан Сальватор бош тортди.

Юзлаб суқ кўзлар унга миҳдай қадалган эди. Аммо Сальваторнинг ўткир нигоҳига камдан-кам одам бардош бера оларди.

Ихтиандр ҳам одамларда озмунча қизиқиш туғдирмади, аммо у залда йўқ эди. Кейинги кунларда йигит ўзини жуда ёмон ҳис қилар ва жонга тегувчи синчков кўзлардан яшириниб ҳаммавақт бақда, сув остида ётарди. Сальватор процессида Ихтиандр фақат айбловчи гувоҳ ёки прокурорнинг тили билан айтганда, ашёвий далиллардан бири эди, холос.

Ихтиандрнинг жиноий иши эса алоҳида, Сальватор процессидан кейин кўрилиши керак эди.

Прокурорнинг масалани ана шу тарзда қўйишига баъзи сабаблар бор эди. Аввало, епископ Сальватор ишини тезлаштиришни ҳадеб талаб қиларди. Ихтиандрга қарши жиноий далиллар тўплаш учун эса анча вақт керак эди. Прокурор агентлари «Пальма» меҳмонхонаси атрофида изғиб, Ихтиандрнинг иши кўриладиган процессга жуда эҳтиёткорлик билан гувоҳлар ёллаётган эдилар. Аммо епископ, агар бахтсиз Ихтиандрни худо ўз даргоҳига чақириб олса беҳад яхши бўлар эди, деган гапни ҳануз прокурорнинг қулоғига қуярди. Бундай ўлим, кишилар фақат олло яратган нарсаларни бузишгагина қодирлар, деган фикрнинг ажойиб исботи бўлар эди.

Учта олим эксперт, университет профессорлари ўз хулосаларини ўқиб беришди. Суд залига тўпланганлар олимларнинг фикрини зўр иштиёқ билан тинглади.

— Суднинг талаби билан, — деб гап бошлади бош эксперт, кекса профессор Шейн, — биз профессор Сальватор томонидан унинг ўз лабораториясида операция қилинган ҳайвонларни ҳамда Ихтиандр исмли йигитни текширишдан ўтказдик. Унинг шинам, моҳирлик билан жиҳозланган лабораторияларини ва операция хоналарини кўздан кечирдик. Профессор Сальватор ўз операцияларида электр пичоқ, юқумли касалликларга қарши ультрабинафша нур ва шу каби жарроҳлик техникасининг сўнгги ютуқларидангина фойдаланиб қолмай, балки жарроҳларга ҳали маълум бўлмаган қатор бошқа асбоблардан ҳам фойдаланган. Афтидан бу асбоблар докторнинг кўрсатмасига биноан ясалган бўлса керак. Профессор Сальваторнинг ҳайвонлар устида ўтказган тажрибалари ҳақида кўп тўхтаб ўтирмайман. Бу тажрибалар ниҳоятда дадил ва аъло даражада бажарилган операциялардан иборат. Чунончи тўқималарнинг ва бутун бошли органларнинг ўрнини алмаштириш, икки ҳайвонни ўзаро бирлаштириш, икки хил нафас олувчи ҳайвонларни бир хил нафас олувчи ҳайвонларга айлантириш ёки аксинча, урғочи ҳайвонларни эркак ҳайвонларга айлантириш, ёшартиришнинг янгича усуллари ва ҳоказо. Сальваторнинг боғидан турли ҳинду қабилаларига мансуб эмизикли чақалоқдан тортиб, ўн тўрт ёшгача бўлган ўсмирлар топилди.

— Болаларни топган пайтингизда улар қандай аҳволда эди? — деб сўради прокурор.

— Болаларнинг ҳаммаси соғ ва хушчақчақ. Улар боғда чопқиллашиб ўйнаб юришган экан. Сальватор уларнинг кўпчилигини ўлим чангалидан қутқариб қолган. Ҳиндулар унга қаттиқ ишонганлар, бинобарин, энг олис жойлардан — Аляскадан тортиб Оловли Ергача: эскимослар, ягонлар, апачлар, таулипанглар, санапанлар, ботокудлар, панолар, арауканлар ўз болаларини олиб келишган.

Залда ўтирганлардан кимдир хўрсиниб қўйди.

— Бу қабиаларнинг бари ўз боласини Сальватор ҳузурига келтирган.

Прокурор безовталана бошлади. Епископ билан суҳбатлашиб

янгича йўл-йўриқ олган бир пайтда, у Сальватор шаънига айтилаётган мақтов сўзларини хотиржам ўтириб эшита олмасди. Шунинг учун дарров экспертни саволга тутди:

— Айтинг-чи, Сальваторнинг операциялари фойдали ва мақсадга мувофиқ бўлган деб ҳисоблайсизми?

Сочлари оқариб кетган бадқовоқ суд раиси экспертнинг ижобий жавоб беришидан қўрқиб, шоша-пиша луқма ташлади:

— Экспертнинг илмий масалалардаги шахсий қарашлари судни қизиқтирмайди. Давом этаверинг. Араукан қабиласидан бўлган Ихтиандрни текшириш қандай натижалар берди?

— Унинг танаси,— деб давом этди эксперт,— қандайдир номаълум, эгилувчи, аммо ниҳоятда пишиқ материядан ишланган сунъий тангачалар билан қопланган. Бу моддани текшириш ишлари ҳали тугаллангани йўқ. Ихтиандр сув остида баъзан оғир флинтгласдан ишланган махсус шишали кўзойнақдан фойдаланган. Бу нарса унга сув остида яхши кўриш имкониятини берган. Ихтиандрнинг танасидан тангачаларни ажратган пайтимизда, унинг орқасида, курак суякларининг остида диаметри ўн сантиметр бўлган ва акула жабрасига ўхшаш бешта ингичка тола билан қопланган думалоқ тешик борлигини кўрдик.

Залда таажжуб овозлари эшитилди.

— Шундай,— дея сўзини давом этди эксперт,— бу ақлга тўғри келмайдиган нарсага ўхшайди, лекин Ихтиандрда одам ўпкаси ва айни вақтда акула жабраси бор. Шунинг учун у қуруқликда ҳам, сув остида ҳам яшайверади.

— Амфибия одам денг?— сўради прокурор киноя билан.

— Ҳа, амфибия одам — икки хил нафас олувчи, ҳам сувда, ҳам қуруқликда яшовчи жонивор.

— Қизиқ, Ихтиандрда акуланинг жабраси қандай пайдо бўлиб қолипти?— деб сўради суд раиси.

Эксперт таажжуб билан қўлларини ёзди-да:

— Эҳтимол, бу жумбоқни профессор Сальваторнинг ўзи ҳал қилиб берар. Бизнинг фикримиз шундай: Геккелнинг биологик қонунига кўра, ҳар қандай тирик мавжудот ўз тараққиёти даврида ерда ҳаёт пайдо бўлгандан бери ўзи мансуб бўлган ҳайвонлар босиб ўтган шаклларни такрорлайди. Ишонч билан айтиш мумкинки, одам бир маҳаллар жабра билан нафас олувчи ҳайвонлардан келиб чиққан,— деди.

Прокурор ўрнидан туриш учун қўзғолган эди, суд раиси унга ўтириб туришга ишора қилди.

— Она қорнида ривожланаётган инсон эмбрионида йигирманчи куни кетма-кет жойлашган тўртта жабра бурмаси пайдо бўлади. Кейинчалик бу жабра ўзгариб кетади: биринчи жабра ёйи эшитиш органига ва евстахийев найчасига, яъни ўрта қулоқ бўшлигини бурун-томоқ бўшлиғи билан туташтирувчи найчага айланади: учинчи ёй — тил ости суяги ўсимтасига, тўртинчиси эса ҳиқилдоқнинг қалқонсимон тоғайига айланади. Профессор Сальватор Ихтиандрнинг она қорнидаги ривожланиш босқичини тўхтатиб қолган, деб айта олмаймиз, албатта. Лекин ҳатто катта

Эшдаги кишининг бўйнида, жағи остида жабра ёриги сақланиб қолгани фанга маълум. Бу, одатда, бўйин фистуласи деб юри тилади. Аммо бундай жабра қолдиги билан сув остида яшаб бўлмайди. Агар эмбрион она қорнида ғайритабiiй ривожланса, икки ҳолдан бири бўлиши керак эди: ё эшитиш органи бўлади, ё бошқа анатомик ўзгаришлар ҳисобига жабра тараққий этади. Аммо бу ҳолда Ихтиандрнинг боши ривожланмай, ярим одам, ярим балиқникига ўхшаб қолган бўларди ёки нормал одам сингари ўсиб, жабра йўқ бўлиб кетиши керак эди. Аммо Ихтиандрнинг эшитиш органи бенуқсон, жағлари ва ўпкаси бутун, айни вақтда, унда жабра ҳам яхши ривожланган. Жабра билан ўпка қандай ишлайди, уларнинг ўзаро қандай муносабати бор, жабрага сув оғиз ва ўпка орқали кирадими ёки Ихтиандрнинг орқасидаги жабра тешигидан юқорироқдаги кичкина тешикчадан кирадими — буниси бизга қоронғи. Биз Ихтиандр танасини ёриб кўрганимиздагина бу саволларга жавоб топган бўлур эдик. Буни фақат профессор Сальваторнинг ўзи ҳал қилиб бериши мумкин. Профессор Сальватор қоплонга ўхшаган кучукларнинг, турли ғалати ҳайвонларнинг ва Ихтиандр каби сувда ҳам, қуруқликда ҳам яшай оладиган маймунларнинг қандай пайдо бўлганини тушунтириб берар.

— Сизнинг умумий хулосангиз нимадан иборат?— деб сўради суд раиси экспертдан.

Олим ва хирург сифатида машҳур бўлган профессор Шейн иккилашиб ўтирмай жавоб берди:

— Ростини айтсам, бу масалада аниқ бир нарса дея олмайман. Лекин шуниси равшанки, Сальватор амалга оширган ишлар буюк истеъдод самараси. Сальватор хирурглик маҳоратида ҳайвон ва инсон организмни бемалол ўзгартира оладиган даражага етдим, деган фикрда бўлса керак. Гарчи у буни амалда кўрсатган бўлса ҳам, лекин унинг жасорати ва фикрий парвози... тентакликка бориб тақалади.

Сальватор истеҳзоли кулиб қўйди.

Экспертлар Сальваторнинг қисматини енгиллаштириш ҳамда турма режимини касалхона режими билан алмаштириш учун унинг ақлдан озганлиги масаласини кўтаришга қарор қилганликларидан у беҳабар эди.

— Мен уни бутунлай жиннига чиқариб қўймоқчи эмасман,— деб давом этди эксперт Сальваторнинг ҳолатини пайқаб,— лекин ҳарҳолда, бизнинг фикримизча, айбланувчини руҳий касалликлар санаторийсига ётқизиб, уни узоқ муддат психиатор-врачлар назорати остига олиш лозим.

— Судда айбланувчининг ақлдан озганлиги масаласи кўтарилгани йўқ. Бу судда бошқа кўрилади,— деди раис.— Профессор Сальватор, экспертлар ва прокурорнинг баъзи бир саволларига изоҳ беришни хоҳлайсизми?

— Ҳа,— деб жавоб берди Сальватор.— Изоҳ бераман, албатта. Майли, бу менинг охириги сўзим ҳам бўла қолсин.

СУДЛАНУВЧИНИНГ СЎЗИ

Сальватор оҳиста ўрнидан туриб, худди бировни қидираётгандай суд залига кўз ташлади. Унинг назари томошабинлар орасида ўтирган Балтазар, Кристо ва Зуритага тушди. Биринчи қаторда епископ ўтирарди. Сальватор бир неча дақиқа ундан кўз узмай тикилиб турди. Докторнинг юзида билинар-билинмас жилмайиш зоҳир бўлди. Кейин Сальватор диққат билан залда ўтирганларни бирма-бир кўздан кечира бошлади.

— Мен залда даъвогарни кўрмаяпман,— деди у ниҳоят.

— Мана мен даъвогар!— деб қичқирди тўсатдан Балтазар ўрнидан сапчиб туриб. Кристо унинг енгидан тортиб, жойига ўтказиб қўйди.

— Қайси даъвогар ҳақида гапиряпсиз?— деб сўради суд раиси.— Агар ўзингиз мажруҳ этган ҳайвонларни назарда тутаётган бўлсангиз, суд уларни бу ерда намойиш қилишни лозим топмади. Аммо Ихтиандр, амфибия одам, шу ерда, суд бивосида.

— Мен худо таолони кўзда тутяпман,— деб жавоб берди Сальватор жиддий ва босиқлик билан.

Бу жавобни эшитган суд раиси ҳайрат ичида ўзини кресло суянчигига ташлади. «Наҳотки Сальватор ақлдан озган бўлса? Еки турмадан қутулиш мақсадида ўзини жинниликка соляптимикан?»

— Бу билан нима демоқчисиз?— деб сўради раис.

— Менимча — бу нарса судга равшан бўлиши керак,— деб жавоб берди Сальватор.— Бу ишда бош ва ягона даъвогар ким? Ёлғиз худонинг ўзи бўлса керак. Суднинг фикрича, мен ўз ҳаракатларим билан унинг ишига аралашяпман, унинг обрўсини тўкяпман. У ўз ишидан мамнун бир пайтда, қандайдир доктор келиб: «Мана бу нарса ёмон яратилган. Буни ўзгартириш керак»,— деса-ю, оллонинг махлуқларини ўзи хоҳлаган кўйга солаверса...

— Шаккоклик бу! Шаккоклик! Мен айбланувчининг сўзларини протоколга ёзиб қўйишларини талаб қиламан,— деди прокурор, муқаддас туйғулари ҳақоратланган кишидай.

Сальватор елкасини қисди.

— Мен айбноманинг моҳиятини гапиряпман, холос. Ҳамма айб шунга бориб тақалади-ку, ахир. Делони ўқиб чиқдим. Дастлаб мени ҳайвонларни ёриб текширишда ва уларга шикаст етказишда айбланган эди, энди эса пешонамга яна бир айбни ёпиштиришди — шаккок эмишман. Хўш, бу гап қаёқдан чиқди? Ибодатхона томондан эмасмикан?

Шундай деб профессор Сальватор епископга қараб қўйди.

— Сизлар шундай процесс яратдингизки, бу процессда даъвогар сифатида худо ғойибона иштирок этмоқда, айбдорлар курсисида эса айбланувчи сифатида мен билан ёнма-ён Чарльз Дарвин ўтирибди. Эҳтимол, ўз сўзларим билан залда ўтирган кишилардан баъзиларини яна бир карра ранжитиб қўярман, лекин такрор айтаманки, ҳайвонлар ва ҳатто инсон организми

ҳали такомилга етмаган — у тузатиш киритишга муҳтож. Буни шу ерда ўтирган ибодатхона нозири, епископ Хуан де Гарсилассо ҳам тасдиқласа керак.

Бу гапдан бутун зал таажжубга тушди.

— Ўн бешинчи йилда, фронтга кетмасидан илгарироқ, — деб давом этди Сальватор, — муҳтарам епископнинг организмга кичкина тузатиш киритишга — мутлақо кераксиз ва зарарли бўлган кўричакни олиб ташлашга тўғри келган эди. Менинг руҳоний беморим ўшанда, операция столида ётган пайтида ўз пичоғим билан унинг танасидан бир бўлагини олиб ташлаб, худо яратган қиёфани бузишимга сира эътироз билдирмаган эди. Шундай эмасми? — деб сўради Сальватор епископнинг кўзларига тикилиб.

Хуан де Гарсилассо қимир этмай ўтирарди. Фақат унинг қонсиз юзлари андек қизарган, нимжон бармоқлари эса билинар-билинемас титрарди.

— Ёки, ҳали хусусий тажриба билан шуғулланиб, организмни ёшартириш устида операциялар ўтказиб юрган вақтимда рўй берган бошқа бир воқеани олиб кўрайлик. Янглишмасам, ўзини ёшартириб кўйишни сўраб, ҳурматли прокурор, сенъор Аугусто де...

Сальваторнинг қолган гапини эшитмаёқ прокурор жонҳолатда норозилик билдирмоқчи эди, аммо унинг сўзларини залдан кўтарилган кулги босиб кетди.

— Четга чиқмасликни сўрайман, — деди суд раиси жаҳл билан.

— Бу илтимос суднинг ўзига нисбатан ўринли бўлур эди, — деб жавоб берди Сальватор. — Масалани шу тарзда кўйган мен эмас, балки суддир. Бу ерда ўтирганларнинг ҳаммаси — кечаги маймунлар ёки жабра таёқчалари нутқ ҳамда эшитиш органига айланиб, гапириш ва эшитиш қобилиятига эга бўлган балиқлар эканлиги ҳақидаги фикр баъзи бировларнинг ўтакасини ёраёзди. Майли, маймун ёки балиқ бўлмаган тақдирда ҳам, уларнинг авлодидан бошқа нарса эмас. — Сальватор бетоқат бўлиб ўтирган прокурорга қараб мурожаат қилди: — Хотиржам бўлинг! Мен бу ерда биров билан мунозара қилмоқчи ёки тараққиёт назариясидан лекция ўқимоқчи эмасман: — Доктор бир оз сукутдан кейин давом этди: — Ҳамма бало одамнинг ҳайвондан келиб чиққанлигида эмас, балки унинг ҳайвоний табиатдан халос бўла олмаётганлигидадир... Кишилар ҳануз кўпол, ёвуз ва бифаросат. Менинг олим ҳамкасбим сизларни чакки кўрқитиб кўйди. У боланинг она қорнидаги ривожланиши ҳақида гапирмаса ҳам бўларди. Мен ўз олдимга пуштга таъсир кўрсатишни ҳам, ҳайвонларни чатиштиришни ҳам мақсад қилиб қўймаганман. Мен — хирургман. Менинг ягона қуролим — пичоқ. Хирург сифатида одамларга ёрдам беришим, уларни даволашим керак эди. Беморларни операция қилиш жараёнида кўпинча турли тўқима, орган ва безларнинг ўрнини алмаштиришга тўғри келган. Бу усулни такомиллаштириш мақсадида ҳайвон организм-

даги тўқималарни алмаштириш тажрибаси билан шуғуллана бошладим.

Операция қилинган ҳайвонларни узоқ вақт ўз лабораториям-да кузатдим, янги, баъзан эса бутунлай одатдан ташқари жойга кўчирилган органларнинг фаолиятини синчиклаб ўргандим. Кузатишлар тугагандан кейин ҳайвонлар боққа жойлаштирилди. Ана шу тариқа боғмузей пайдо бўлди. Мени айниқса бир-бирига ўхшамаган ҳайвонларнинг тўқималарини алмаштириш ва бошқа жойга кўчириш проблемаси қизиқтирарди, масалан, балиқлар билан сутэмизувчи ҳайвонларнинг органларини ва аксинча. Бу соҳада эришган натижаларим олимларга ҳатто ақлга сиғмайдиган ишдек туюлиши мумкин. Лекин бунинг ажабланадиган ери йўқ. Бугун мен қилган ишни эртага оддий хирурглар ҳам амалга оширишади. Немис хирурги Зауербрухнинг сўнгги операцияларидан профессор Шейн хабардор бўлса керак. У касал сонни болдир билан алмаштиришга муваффақ бўлган.

— Лекин Ихтиандр-чи?— деб сўради эксперт.

— Ҳа, Ихтиандр — менинг фахрим. Ихтиандрни операция қилишдаги машаққат фақат техниканинг ожизлигида эмас эди. Мен инсон организмнинг бутун фаолиятини ўзгартиришим керак эди. Бола устида операция қилишга киришгунимга қадар дастлабки тажрибаларда олтига маймун ҳалок бўлди.

— Қандай операция эди бу?— деб сўради суд раиси.

— Болага ёш акуланинг жабрасини ўрнатдим, натижада у ҳам сувда, ҳам қуруқликда яшаш қобилиятига эга бўлди.

Залдан таажжуб овозлари эшитилди. Суд процессида иштирок этаётган газета мухбирлари бу янгиликни тезроқ редакцияга маълум қилиш учун телефонларга ёпирилдилар.

— Кейинроқ мен янада жиддий муваффақиятга эришдим. Менинг сўнгги ишим — сизлар бу ерда кўрган маймун сув остида ҳам, қуруқликда ҳам бемалол ҳаёт кечираверади. Ихтиандр эса уч-тўрт кеча-кундуздан ортиқ сувсиз яшай олмайди. Қуруқликда кўп туриш унинг учун зарарли: ўпкаси чарчаб, жабралари қуриб қолади, натижада боланинг биқинларида қаттиқ санчиқ бошланади. Афсуски, мен сафарда юрган пайтимда Ихтиандр ана шу тартибни бузган. У узоқ мuddат қуруқликда юриб, ўпкаларини чарчатиб қўйган. Бола ҳозир касал. Унинг организмдаги мувозанат бузилган, шу туфайли у кўп вақтини сув остида ўтказиши керак. Ихтиандр амфибия одамдан балиқ одамга айланади энди...

— Судланувчига савол беришга рухсат этинг,— деди прокурор суд раисига мурожаат қилиб.— Амфибия одам яратиш фикри Сальваторда қандай пайдо бўлди, у бундан қандай мақсадни кўзда тутган?

— Фикр ўша — инсон халқи такомиллига етмаган. Эволюцион тараққиёт жараёнида ўзининг ҳайвон аجدодларига нисбатан катта устунликларга эга бўлган одамлар, айтилиши вақтда, ривожланишнинг дастлабки босқичларидаги кўп имкониятлардан маҳрум бўлганлар. Масалан, сувдаги ҳаёт инсонга катта устун-

ликлар берган бўлур эди. Нега энди одамга ана шу имтиёзни қайтариш керак эмас экан? Ҳайвонларнинг ривожланиш тарихидан бизга маълумки, қуруқликда яшовчи жамики ҳайвон ва паррандалар сув ҳайвонларидан, яъни океандан келиб чиққан. Қуруқликда яшовчи айрим ҳайвонларнинг яна сувга қайтганликларини ҳам биламиз. Дельфин балиқ эди, қуруқликка чиқиб, сутәмизувчи ҳайвонга айланди, кейин яна сувга қайтди. Аммо кит каби сутәмизувчи ҳайвонлигича қолаверди. Кит ҳам, дельфин ҳам ўпкаси билан нафас олади. Дельфинни икки хил нафас олувчи амфибияга айлантириш мумкин эди. Буни мендан Ихтиандр илтимос ҳам қилган; шундай қилганимда Ихтиандрнинг дўсти — дельфин Лидинг — у билан узоқ вақтгача сув остида қола оларди. Мен дельфинни операция қилмоқчи ҳам бўлганман. Одамлар орасидаги дастлабки балиқ ва балиқлар орасидаги ягона одам бўлган Ихтиандр, табиийки, ёлғизликни ҳис қилмай иложи йўқ. Агар унинг ортидан бошқа кишилар ҳам океанга тушганларида эди, ҳаёт бутунлай ўзгариб кетган бўларди. У ҳолда одамлар қудратли сув стихияси устидан осонликча ғолиб чиққан бўлардилар. Стихия нима ва унинг қандай кучга эга эканлигини ҳаммамиз яхши биламиз. Маълумки, океаннинг сатҳи уч юзу олтмиш бир миллион эллик минг квадрат километрни ташкил этади. Ер юзининг ўндан етти қисмидан кўпроғи сувликдан иборат. Аммо битмас-туганмас озиқ-овқат ва саноат учун хомашё запасига эга бўлган бу сувликлар миллионлаб, миллиардлаб одамларни ўз бағрига олиши мумкин. Уч юз олтмиш бир миллион квадрат километрдан ортиқ майдон — бу фақат сувнинг сатҳи, юзаси, холос. Лекин одамлар бир неча сув ости қаватларига жойлашишлари мумкин-ку. Миллиардлаб кишилар ҳеч қандай қийинчиликсиз океанга сиғиб кетган бўлишарди.

Унинг қудрати-чи? Маълумки, океан сувлари қуёшнинг етмиш тўққиз миллиард от кучига барабар бўлган иссиқлик энергиясини ютиб юборади. Агар энергиянинг маълум қисми ҳавога сингари кетмаганда ва бошқа турли хил иссиқлик йўқотиш ҳодисалари юз бермаганда эди, океан аллақачон қайнаб кетган бўларди. Хўш, бу энергиядан қуруқликда яшовчи кишилар қандай фойдаланяпти? Деярли фойдаланмаяпти.

Денгиз оқимларининг қуввати-чи? Елғиз Гольфстрим Флорида оқими билан бирга соатига тўқсон бир миллиард тонна сувни оқизади. Бу каттакон дарё оқизадиган сувдан уч минг марта кўп. Денгиз оқимларидан фақат биттасининг қуввати шунча-я! Хўш, булардан қуруқликда яшовчи кишилар қандай фойдаланяпти? Деярли фойдаланмаяпти.

Тўлқинлар ва сув тошқинларининг қудрати-чи? Тўлқиннинг бир квадрат метр сув сатҳига тушадиган босим кучи ўттиз саккиз минг килограмм, яъни ўттиз саккиз тоннага, баландлиги эса қирқ метрга етади, ана шундай тўлқин миллион килограмм оғирликдаги нарсани, масалан, қоя тошни кўтариши мумкин. Тошқинларнинг баландлиги эса ўн олти метрдан, яъни

тўрт қаватли бионинг бўйидан ошиб кетади. Хўш, бу кучлардан қуруқликда яшовчи кишилар қандай фойдаланяпти? Деярли фойдаланмаяпти.

Қуруқликдаги жониворлар ер сатҳидан юқорида ҳам, унинг остида ҳам яшай олмайдилар. Океанда эса — экватордан тортиб қутбларгача, сув сатҳидан тортиб, ўн километргача чуқурликда ҳаёт кечириш мумкин.

Океаннинг беҳисоб бойликларидан қандай фойдаланяпмиз? Балиқ овлаймиз, овлаганда ҳам фақат океаннинг энг устки қисмидангина овлаймиз, унинг чуқур қисмлари қолиб кетаверади. Сувости ўсимликлари, марваридлар, чиганоқлар терамиз — шу ҳолос.

Сув остида баъзи бир ишларни амалга оширамиз: кўприк ва тўғон таянчлари ўрнатамиз, ғарқ бўлган кемаларни кўта-рамиз — бор-йўғи шу. Лекин бу ишларни катта қийинчилик, катта ҳавф остида қиламиз, кўпинча қурбонлар берамиз. Бечора одам сув остида бир минутдан ортиқ турса ҳалок бўлгандан кейин бошқа нима ҳам иложи бор?!

Агар кишилар скафандрсиз ва ҳаво тўлдирилган асбобларсиз сув остида яшаб, меҳнат қила олсалар — бу бутунлай бошқа гап.

Сув остида қанча хазиналар очган бўларди инсон! Мана Ихтиандр. Бир куни у... Лекин мен одамлардаги нафс балосини қўзғатиб қўйишдан қўрқяпман. Ихтиандр менга денгиз тубидан металллар ва жинсларнинг жуда ноёб намуналаридан келтирди. Э, ўзингизни босинг, у келтирган намуналар бир нечта ҳолос, лекин океанда уларнинг кони битмас-туганмас бўлиши мумкин.

Ғарқ бўлган хазиналарни айтмайсизми!

Лоақал океан пароходи «Лузитания»ни эсга олайлик. У бир минг тўққиз юзу ўн олтинчи йилнинг баҳорида немислар томонидан Ирландия қирғоқларида чўктириб юборилган эди. Ҳалок бўлган бир ярим минг пассажирнинг бойликларидан ташқари «Лузитания»да юз эллик миллион доллар олтин чақа ва эллик миллион долларлик қўйма олтин бор эди. (Залдан хитоб овозлари эшитилди.) Бундан ташқари, кемада Амстердамга олиб борилиши керак бўлган брильянт тўла икки қутича сақланарди. Улар орасида дунёдаги энг асл брильянтлардан бири бўлган ва бир неча миллион турадиган «Калиф» брильянти бор эди. Албатта, Ихтиандрга ўхшаган одам ҳам бундай чуқурликка туша олмайди — бунинг учун кучли босимга бардош бера оладиган бошқача одамни яратишга тўғри келади. (Прокурор ғазабнок хитоб қилди.) Бу ҳам амалга оширса бўладиган иш. Лекин аста-секин эришилади бунга.

— Чамамда, ўзингизни худога тенглаштирмоқчисиз шекилли, — деб луқма ташлади прокурор.

Сальватор бунга эътибор ҳам бермай, гапида давом этди:

— Агар одам сув остида яшай олганда эди, океанни, унинг чуқурликларини ўзлаштириш улкан қадамлар билан олға сил-

жиган бўларди. Денгиз бизга кўпгина зиён етказадиган даҳшатли стихия бўла олмасди. Унда ҳеч ким ҳеч қачон гарқ ҳам бўлмасди.

Залда ўтирганларнинг кўзи олдида, гўё, инсон ҳукмига бўйсунган сув ости дунёси намоён бўлди. Океанни забт этиш қандай фойда келтиради-я! Ҳатто суд раиси ҳам ўзини тия олмай, айбланувчини саволга тутди:

— Шундай экан, нега ўз тажрибаларингизнинг натижаларини матбуотда эълон қилмадингиз?

— Мен айбдорлар курсида ўтиришга ошиқмаган эдим,— деб жавоб берди Сальватор кулимсираб,— бундан ташқари, менинг кашфиётларим биз яшаб турган ижтимоий тузум шароитида фойдадан кўра кўпроқ зарар келтиришидан қўрққанман. Ихтиандр учун ҳозирданок кураш қизиб кетди. Менинг устимдан ким чақимчилик қилди? Ихтиандрни ўғирлаб кетган мана шу Зурита. Ихтиандрни ҳарбий кемаларни чўктиришга мажбур этиш учун генераллар ва адмираллар уни Зуритадан тортиб олишлари мумкин. Йўқ, мен кураш ва очкўзлик кишиларни беҳисоб кулфатга ботириб, буюк кашфиётлардан ёвузлик мақсадида фойдаланиладиган мамлакатда Ихтиандрни ва «ихтиандрлар»ни уларнинг қўлига топшира олмайман. Мен бошқа нарсани орзу қилган эдим...

Сальватор бир лаҳза жим қолди, кейин бутунлай бошқача оҳангда давом этди:

— Яхшиси, бу ҳақда гапирмайман. Акс ҳолда мени жинни деб ҳисоблашади,— Сальватор экспертга кулимсираб қараб қўйди.— Йўқ, мен жиннилик шарафидан, гарчи у ҳар қанча заковатли бўлса ҳам, воз кечаман. Мен жинни ҳам, савдойи ҳам эмасман. Ахир ўз истакларимни рўёбга чиқармадимми? Ишларимни ўз кўзларингиз билан кўрдингизлар. Агар булар жинной иш бўлса энг қаттиқ чора билан жазолайверинглар. Мен ҳеч кимдан мурувват тиламайман.

ҚАМОҚХОНАДА

Ихтиандрни текширувчи экспертлар фақат йигитнинг жисмоний ҳолатига эмас, балки унинг ақлий қобилиятига ҳам эътибор беришлари керак эди.

— Ҳозир нечанчи йил? Қайси ой? Қайси кун? Ҳафтанинг нечанчи куни? — экспертлар Ихтиандрга ана шу хилдаги жўн саволларни беришарди.

Ихтиандр буларнинг ҳаммасига:

— Билмайман,— деб жавоб қайтарарди.

У бунақа оддий саволларга жавоб беришда қийналарди. Аmmo уни жинни деб ҳам бўлмасди. Ихтиандр кўп нарсаларни ўз тарбияси ва ўзига хос турмуш шароити оқибатидагина билмас эди. У худди каттакон чақалоққа ўхшарди. Шунинг учун ҳам экспертлар: «Ихтиандр балоғатга етмаган» деган қарорга келишди. Бу қарор уни жинной жавобгарликдан озод қилди.

Суд Ихтиандрнинг иши юзасидан очилган делони ёпиб, унга васийлар тайинлади. Икки киши — Зурита билан Балтазар — Ихтиандрга васийлик қилиш истагини билдирдилар.

Сальватор Зуританинг қасддан чақимчилик қилганлигини айтиб, янглишмаган эди. Лекин Зурита Ихтиандрни қўлдан чиқаргани учун Сальватордан ўч олибгина қолмади. Унинг мақсади бошқача эди: у Ихтиандрни яна қўлга киритишни хоҳларди, шунинг учун ҳам унга васийлик қилишга ошиққан эди. Зурита бир неча қимматбаҳо марваридларнинг баҳридан ўтиб, суд ва васийлар советининг аъзоларини сотиб олди. Энди у мақсадга анча яқинлашиб қолган эди.

Балтазар ўзининг оталигини пеш қилиб, васийлик ҳуқуқини беришларини талаб қиларди. Аммо унинг омади келмади. Ларранинг қаттиқ жон куйдиришига қарамай, экспертлар ёлғиз Кристонинг гувоҳлигига асосланиб, Ихтиандр билан Балтазарнинг бундан йигирма йил аввал туғилган ўғли ўртасидаги бирликни аниқлай олмасликларини айтишди. Бунинг устига, Кристо Балтазарнинг туғишган акаси бўлганидан унинг гапига экспертлар унча ишонмадилар.

Бу ишга прокурор билан епископ аралашганидан Ларра беҳабар эди. Балтазар ўғли ўғирланган ва мажруҳ этилган ота ҳамда даъвогар сифатида судга процесс вақтидагина керак эди. Балтазарнинг оталигини тан олишни ва унга Ихтиандрни қайтариб беришни суд ҳам, черков ҳам истамасди: улар йигитни бутунлай йўқ қилиш ниятида эдилар.

Балтазарникига кўчиб борган Кристо укасидан безовталана бошлади. Балтазар чуқур ўйга ботган ҳолда соатлаб ўтирар, уйқу ва овқатни батамом унутганди. Баъзан тўсатдан ўрнидан сапчиб турарди-да, дўкон ичида у ёқдан-бу ёққа югуриб: «Ўғлим, ўғлим!» — деб қичқириб қоларди. Ана шундай пайтларда у бисотидаги бор ёмон сўзлар билан испанларни ҳақорат қилишга тушарди.

Бир куни навбатдаги тутқаноқдан кейин Балтазар Кристога шундай деди:

— Эшит, ака, ҳозироқ қамоқхонага жўнайман. Энг яхши марваридларимни назоратчиларга бериб, Ихтиандрни кўрсатишларини сўрайман. Ўғлим билан гаплашаман. У дарров мен унинг отаси эканлигимни тан олади. Ўғил ўз отасини танимаслиги мумкин эмас. Минг қилганда ҳам унинг баданида менинг қоним бор.

Кристо укасини қайтаришга қанча уринмасин, фойдаси бўлмади. Балтазар қатъий қарорга келган эди.

У қамоқхонага қараб йўл олди. Назоратчиларга ёлвориб йиғлади, уларнинг оёғига йиқилди, дуо қилди, дарвозадан тортиб турманинг ичкари хонасигача йўл-йўлакай марварид улашди, ниҳоят Ихтиандрнинг камерасига етиб келди.

Кичкина панжарали деразадан аранг ёруғ тушиб турган тор камера дим ва сассиқ эди: турма назоратчилари бакдаги

сувни ахён-ахёндагина алмаштиришар, ғалати маҳбус учун келтирилган балиқлар полда чириб ётарди.

Дераза қаршисидаги девор ёнига темир бак қўйиб қўйилган эди.

Балтазар бакка яқинлашиб, ўз бағрига Ихтиандрни яшириб турган қоп-қора сув сатҳига тикилди.

— Ихтиандр! — деди у аста. — Ихтиандр... — деб чақирди у яна.

Сув юзи сал чайқалди, лекин йигит кўринмасди.

Балтазар бир оз кутди, кейин титраб турган қўлини кўтариб, илиқ сувга ботирди. Унинг бармоқлари йигитнинг елкасига бориб тегди.

Тўсатдан бакдан Ихтиандрнинг шалаббо боши кўринди. У елкасигача сувдан чиқди.

— Кимсиз? Нима дейсиз? — деб сўради йигит.

Балтазар дарҳол чўккалади ва унга қўлларини чўзиб, тез-тез гапира кетди:

— Ихтиандр! Мен сенинг отангман. Ҳақиқий, ўз отанг. Сальватор — сенга ота эмас. У ёмон одам. У сени майиб-мажруҳ этган... Ихтиандр! Ихтиандр! Яхшилаб қарасанг-чи. Наҳотки ўз отангни танимасанг?

Йигитнинг қоп-қора қуюқ сочларидан оқаётган сув унинг қонсиз юзларини юйиб, жағидан томиб турарди. У маъюс ва бир оз таажжубланган ҳолда кекса ҳиндуга термилиб қолган эди.

— Мен сизни танимаяпман, — деб жавоб берди йигит.

— Ихтиандр! — деб қичқириб юборди Балтазар, — яхшилаб қара, ахир, — кекса ҳинду бирдан йигитнинг бошидан ушлаб ўзига тортиди-да, унинг юз-кўзларидан ўпа кетди. Чол юм-юм йиғларди.

Ихтиандр кутилмаган бу меҳрибонликдан ўзини ҳимоя қилиб, бак ичида типирчилар, тошиб чиққан сув тош полга тўкиларди.

Шу пайт кимнингдир қўли Балтазарнинг ёқасидан ушлаб уни бурчакка улоқтирди. Балтазар гурсиллаб, девор тагига бориб тушди.

У кўзини очиб, тепасида турган Зуритани кўрди. Зурита ўнг муштумини маҳкам қисган ҳолда дабдаба билан чап қўлидаги қандайдир қоғозни силкитарди.

— Кўриб қўй! Мени Ихтиандрга васий қилиб тайинлаш тўғрисидаги буйруқ бу. Энди бадавлат ўғилни бошқа жойдан қидир. Эртага эрталабоқ йигитни уйга олиб кетаман. Эшитяпсанми?

Балтазар полда ётганча алланималар деб тўнғиллади.

Аmmo шу заҳотиёқ ўрnidан сапчиб туриб, ёввойи бир қичқириқ билан ўз рақибига ташланди. Зурита полга ағдарилди.

Ҳинду Зуританинг қўлидаги қоғозни олиб, ўз оғзига тикди-да, жон-жаҳди билан испанни муштлай кетди.

Қаттиқ олишув бошланди.

Эшик олдида бир даста калит ушлаб турган турма назоратчиси ўзини бетараф ҳисоблаб, индамай қараб турарди. У муштлашаётганларнинг ҳар икковидан ҳам яхшигина пора олган эди, шунинг учун уларга халақит бергиси келмади. Фақат Зурита ҳиндуни бўға бошлагандагина назоратчи безовталаниб қолди:

— Бўғманг! — деб қичқирди у.

Аммо қутуриб кетган Зурита назоратчининг огоҳлантиришига парво қилмади. Агар камерада бошқа бир одам пайдо бўлмаганида, Балтазар оғир аҳволда қолиши мумкин эди.

— Жуда соз! Жаноб васий ўзининг васийлик ҳуқуқларини амалга оширишни машқ қилаётган экан-да! — деди Сальватор. — Нега қараб турибсиз? Еки ўз бурчингизни билмайсизми? — деб қичқирди у назоратчиларга, худди турманинг бошлиғидай.

Сальваторнинг пўписаси таъсир кўрсатмай қолмади. Назоратчилар муштлашаётганларни ажратишга киришдилар.

Шовқинни эшитиб, бошқа назоратчилар ҳам югуришиб келишди. Кўп ўтмай, Зурита билан Балтазарни бир-бирларидан ажратиб қўйдилар.

Зурита ўзини голиб санаши мумкин эди. Лекин мағлуб бўлган Сальватор барибир ўз рақибларидан устун турарди. Ҳатто шу ерда, камерада маҳбуслик вазиятида ҳам у воқеа ва одамларга раҳбар эди.

— Урушқоқларни камерадан олиб чиқиб кетинглар, — деб буюрди Сальватор, назоратчиларга мурожаат қилиб. — Мен Ихтиандр билан ёлғиз қолишим керак.

Назоратчилар сўзсиз итоат этдилар. Зурита билан Балтазарнинг қаршиликларига қарамай, уларни олиб чиқиб кетишди. Камера эшиги қарсиллаб ёпилди.

Коридорда шовқин тингач, Сальватор бакка, сувдан мўралаб турган Ихтиандрга яқинлашди.

— Тур, Ихтиандр. Бу ёққа туш, сени кўздан кечиришим керак.

Ийгит Сальваторнинг айтганини бажо келтирди.

— Бундайроқ, — деб давом этди Сальватор, — ёруғроққа тур. Нафас ол. Чуқурроқ. Яна бир марта нафас ол. Тўхта. Хўш...

Сальватор Ихтиандрнинг кўкрагига дук-дук урди, унинг қандай нафас олишини эшитиб кўрди.

— Бўғиляпсанми?

— Ҳа, дада, — деб жавоб берди Ихтиандр.

— Айб ўзингда, — деди Сальватор. — Сенга қуруқликда шунча кўп туриш мумкин эмас эди.

Ихтиандр бошини қуйи эгиб, ўйга толди. Кейин бирдан бошини кўтарди-да, Сальваторнинг кўзларига тикилиб, сўради:

— Дада, нега мумкин эмас? Нега бошқаларга мумкин-у, менга мумкин эмас?

Таъна тўла бу нигоҳга бардош бериш Сальватор учун судда жавоб беришдан ҳам оғир эди. Аммо у ўзини тутди.

— Чунки сенда ҳеч бир одамда бўлмаган фазилат бор: сен сув

остида яшай оласан... Ихтиандр, агар сенга, ё ҳаммага ўхшаб қуруқликда яшашни, ёки фақат сув остидагина ҳаёт кечиришни танла, дейишса, қай бирини танлаган бўлардинг?

— Билмадим...— деб жавоб берди йигит ўйлаб туриб. Унинг учун сув ости дунёси ҳам, қуруқлик ҳам, Гуттиэре ҳам бирдай эди. Аммо Гуттиэредан бир умрга жудо бўлди...

— Энди океанни танлаган бўлардим,— деди йигит.

— Сен ўзбошимчалигинг билан организмг мувозанатини бузиб аллақачон шу йўлни танлагансан, Ихтиандр. Энди фақат сув остидагина яшай олишинг мумкин.

— Ахир мана бу сассиқ сувда эмас-да, дада. Бу ерда ҳалок бўламан. Мен бепоён океанга кетишни истайман.

Сальватор хўрсинди.

— Сени турмадан тез озод қилиш учун бутун чорани кўраман, Ихтиандр. Бардам бўл! — Сальватор йигитнинг елкасига қоқиб қўйди, кейин уни ёлғиз қолдириб, ўз камерасига чиқиб кетди.

Узун стол ёнига қўйилган курсига ўтириб, Сальватор чуқур ўйга ботди.

Ҳар қандай хирургда учраганидек унинг ҳам муваффақиятсизликлари бўлган. Сальваторнинг ўз хатоси туфайли нечталаб одамлар операция столида жон берганлар. Аммо у ҳеч қачон қурбонлар ҳақида ўйламасди. Чунки ўн одам ўлган бўлса, юзлаб кишилар ўлим чангалидан қутқариб қолинган. Бу ҳисоб уни тўла қаноатлантириб келарди.

Аммо Ихтиандрнинг тақдири учун у ўзини жавобгардек ҳис этарди. Ихтиандр унинг фахри, ғурури эди. У йигитни ўзининг энг буюк кашфиёти сифатида яхши кўрарди. Бундан ташқари у Ихтиандрга ўрганиб қолган ва уни ўз ўғлидай ардоқлар эди. Энди эса йигитнинг бетоблиги, унинг бундан кейинги қисмати Сальваторни оғир ташвишга солиб қўйди.

Камеранинг эшигини кимдир аста тиқиллатди.

— Кириг, — деди Сальватор.

— Сизни безовта қилмайманми, жаноб профессор?— деб сўради турма назоратчиси эшикдан мўралаб.

— Сира ҳам,— деб жавоб берди Сальватор ўрнидан тураркан.— Қалай, хотинингиз билан болангиз ўзларини яхши ҳис қилишяптими?

— Миннатдорман, яхши юришибди. Уларни қайнанамикига, жуда узоққа, Андга жўнатдим...

— Яхши қилибсиз, тоғ ҳавоси уларга жуда фойдали,— деб жавоб берди Сальватор.

Назоратчи чиқиб кетмади. Эшик томонга бир қараб қўйди-да, Сальваторга яқинлашиб, пичирлаб гап бошлади:

— Профессор! Хотинимни қутқариб қолганингиз учун ўла-ўлгунимча хизматингизга тайёрман. Мен уни шундай севаманки...

— Миннатдорчилик билдиришнинг кераги йўқ, мен ўз бурчимни бажардим, холос.

— Сизнинг олдингизда қарздор бўлиб қолишни истамайман,— деб жавоб берди назоратчи.— Фақат бугина эмас. Мен бир

чаласавод одамман. Лекин газета ўқиб тураман ва профессор Сальваторнинг кимлигини яхши биламан. Шундай одамни дайди ва қароқчилар билан бирга турмада олиб ўтиришларига тоқат қилиб бўладими?!

— Менинг олим дўстларим,— деди Сальватор кулимсираб,— мени тентак сифатида санаторийга жойлаштиришга эришганга ўхшайдилар.

— Турманинг санаторийси — турмадек бир гап,— деб эътироз билдирди назоратчи,— ҳатто ундан баттарроқ; у ерда қароқчиларнинг эмас, балки жинниларнинг орасида бўласиз. Сальватор жинниларнинг орасида яшаса-я! Йўқ, йўқ, бунга йўл қўйиш мумкин эмас.

Назоратчи овозини яна ҳам паслатиб, давом этди:

— Мен ҳаммасини ўйлаб қўйдим. Оиламни бекорга тоққа жўнатганим йўқ. Энди сизга бу ердан қочишга ёрдам бераман, ўзим ҳам яширинаман. Мени тирикчилик бу ерга келишга мажбур қилган, аммо ўзим жинимдан ҳам ёмон кўраман бу ишни. Барибир мени топиша олмайди, сиз эса... сиз ҳамма ишни руҳоний ва савдогарлар забт этган лаънати бу мамлакатдан бошингизни олиб чиқиб кетасиз. Ҳа, айтгандай, яна бир гап,— деб давом этди у бир оз иккиланиб тургач.— Мен сизга бир хизмат ва давлат сирини ошкор қилмоқчиман...

— Ошкор қилмаслигингиз мумкин,— деб унинг гапини бўлди Сальватор.

— Тўғри, лекин... иложим йўқ... биринчидан, ўзимга юкланган даҳшатли буйруқни бажара олмайман. Умр бўйи виждон азоблаган бўларди мени. Агар бу сирни ошкор қилсам, виждон азобидан халос бўламан. Сиз менга қанча яхшилик қилдингиз, улар эса... Бусиз ҳам мени жиноятга бетиним судраётган бошлиқларим олдида менинг ҳеч қандай бурчим йўқ.

— Ҳатто? — деб сўради қисқагина қилиб Сальватор.

— Ҳа. Ихтиандрни Балтазарга ҳам, унга вассийлик қилувчи Зуритага ҳам бермасликларини пайқаб қолдим. Зуританинг қўлида ҳужжати бор. Аммо у ҳам, шунча пора узатганига қарамай, Ихтиандрга эга бўлолмайди. Чунки... Ихтиандрни ўлдиришга қарор қилишди.

Сальватор бир қимирлаб қўйди.

— Шундай денг? Қани, давом этаверинг.

— Ҳа, Ихтиандрни ўлдиришмоқчи,— гарчи «ўлдирилсин» деган сўзни ишлатмаган бўлса ҳам, ҳаммадан кўра кўпроқ епископ гапни шунга айлантириб келяпти. Менга захар беришди, афтидан, калий цианидга ўхшайди. Бугун кечаси мен захарни Ихтиандрнинг бакига ташлашим керак. Турма врачлари сотиб олинган. У Ихтиандр гўё сизнинг операциянгиз натижасида ҳалок бўлди, деб тасдиқламоқчи. Агар буйруқни бажармасам, мени жуда аёвсиз жазолашади. Ахир менинг оилам бор-ку... Кейин улар мени ҳам ўлдириб юборишади, буни биров билмайди ҳам. Мен уларнинг қўлидаги итдай бир нарсаман. Илгари жиноят қилганман... арзимас... тасодифан... Барибир қочишга қа-

роҳ қилдим, ҳамма нарса тайёрлаб қўйилган. Лекин Ихтиандрни ўлдирма олмайман, буни истамайман. Қисқа вақт ичида икковларингизни қутқариш эса қийин, ҳатто иложсиз. Лекин бир ўзингизни қутқара оламан. Мен кўп ўйладим. Ихтиандрга раҳмим келади, лекин сизнинг ҳаётингиз зарурроқ, сиз ўз маҳоратингиз билан бошқа бир Ихтиандрни яратишингиз мумкин, лекин дунёда ҳеч бир кимса иккинчи Сальваторни ярата олмайди.

Сальватор назоратчига яқинлашиб, унинг қўлини маҳкам қисди.

— Раҳмат сизга, лекин мен бу таклифни қабул қилолмайман. Сизни тутиб олиб, қамоққа ташлашлари мумкин.

— Ташвишланманг! Мен ҳаммасини пухта ўйлаб қўйганман.

— Тўхтанг бўлмаса. Бундай қурбонни мен ўзим учун қабул қилмайман, лекин агар Ихтиандрни қутқарсангиз, мени қутқаргандан кўра ҳам катта иш қилган бўласиз. Менинг саломатлигим яхши, бақувватман, ҳамма ерда ҳам халоскор дўстлар топилади менга. Аммо Ихтиандрни тездан озод қилиш керак.

— Мен буни буйруқдай қабул қиламан,— деди назоратчи.

У чиқиб кетгач, Сальватор:

— Шундай бўлгани маъқул. Ҳаммаси қўлини бурнига тикиб қолади,— деб қўйди ўзича кулиб.

Сальватор камера ичида у ёқдан-бу ёққа юраркан, «бечора бола» деб пичирлади, кейин столга ўтириб бир варақ қоғозга алланималарни ёзди-да, ўрнидан туриб бориб эшикни тақиллатди.

— Турма назоратчисини чақиринг.

Назоратчи келгач, Сальватор унга:

— Яна бир илтимос. Ихтиандр билан учраштирсангиз — энг сўнгги учрашув бўлади бу,— деди.

— Бундан осони йўқ. Бошлиқлар кетган, бутун турма ўз ихтиёримизда,— деб жавоб берди назоратчи.

— Жуда соз. Ҳа, тагин бир илтимос бор.

— Қулоғим сизда.

— Ихтиандрни қутқариб, мен учун жуда катта иш қиялмасиз.

— Ундай деманг, профессор, сизнинг яхшилигингиз олдида ҳеч гап эмас...

— Майли, ора-очиқ бўлди деб қўя қолайлик,— деди Сальватор.— Мен оилангизга ёрдам бермоқчиман. Мана бу хатни олинг. Бу ерда фақат адрес бор, сўнггида эса «С» — яъни, Сальватор, деб ёзилган. Шу адресга борасиз. Жуда ишончли одам. Мабодо вақтинча яшириниш ёки пул-мул керак бўлса...

— Лекин...

— Лекин-бекини йўқ. Қани, мени Ихтиандрнинг олдига бошланг.

Ихтиандр ўз камерасига кириб келган Сальваторни кўриб

таажжубланди. Йигит ҳеч қачон уни бу қадар ғамгин ва меҳрибон қиёфада кўрмаган эди.

— Ихтиандр, ўғлим, — деди Сальватор. — Сен билан мен ўйлагандан кўра ҳам эртароқ ажралишга тўғри келади, эҳтимол, узоқ вақт кўришмасмиз. Сенинг тақдиринг менга тинчлик бермади. Сен минглаб хавф-хатар қуршовидасан... Агар бу ерда қолсанг ҳалок бўлишинг, кам деганда, Зуританинг ёки унга ўхшаган бирорта йиртқичнинг қўлига тушиб қолишинг мумкин.

— Сиз-чи, дада?

— Суд, албатта, мени озодликдан маҳрум этади, бир-икки йил, эҳтимол, ундан ҳам кўпроқ қамоқда ўтириб чиқарман. Бу вақт ичида сен хавфсизроқ, иложи борича, узоқроқ жойга кетишинг керак. Ана шундай жой бор, лекин у жуда олисда, Жанубий Американинг нариги томонида, ғарбда, Тинч океаннинг Туамоту деб аталган оролларида бирида. У ерга етиб олиш қийин, лекин йўл азоблари сен бу ерда, уйда, Ла-Плата кўрфазида дучор бўлишинг мумкин бўлган хатарлар олдида ҳеч нарса эмас. Маккор душманинг тўр ва қопқонларига чап бериб, қийналиб юргандан кўра мен айтган ороллари топиб бориш осон.

Сенга қайси йўлни кўрсатсам экан? Жанубий Американи шимол ёки жануб томондан айланиб ўтиб, ғарбга йўл олишинг мумкин. Ҳар иккала йўлнинг яхши томонлари ҳам, ёмон томонлари ҳам бор. Шимолий йўл сал узоқроқ. Бундан ташқари, бу йўлни танлаганингда Атлантик океандан Тинч океанга Панама канали орқали ўтишга тўғри келади. Бу эса хатарли: сени шлюз дарвозаларида тутиб олишлари ёки сал эҳтиётсизлик қилсанг, кемалар уриб кетиши мумкин. Канал унчалик кенг ҳам, чуқур ҳам эмас. Энг кенг жойи — тўқсон бир метр, энг чуқур жойи эса — ўн икки ярим метр келади, холос. Ҳозирги замон йирик океан кемаларининг туби бу ерда сув остига тегай-тегай деб ўтади.

Аммо сен ҳаммавақт илиқ сувда сузасан. Панама канали орқали ғарбга учта катта океан йўли ўтган: иккитаси — Янги Зеландияга, учинчиси — Фижи оролларига боради. Иккинчи йўлга тушиб олиб, кемаларнинг ортидан ёки уларнинг бирига осилиб, деярли керакли жойга етиб олишинг мумкин. Янги Зеландияга борадиган ҳар икки йўл Туамоту ороллари орқали ўтади. Сен сал шимолроққа кўтарилсанг кифоя.

Жанубий йўл эса анча яқин, лекин нуқул совуқ сувда сузишга тўғри келади. Хусусан, Жанубий Американинг энг чеккаси бўлган Оловли Ердаги Горн бурунидан айланиб ўтсанг — муз парчалари оралаб сузасан. Магеллан бўғози жуда нотинч. Сен учун бунинг унча қўрқинчли ери йўқ, лекин кемалар учун ниҳоятда хатарли. Елканли кемалар эса бу ерда бир нафас ҳам тура олмайди. Бўғоз шарққа томон кенгайиб кетган, ғарбий қисми эса тор ҳамда қоя тош ва майда оролчалар билан

қопланган. Ғарбдан эсадиган кучли шамол сувни шарққа, демак, сенга қарама-қарши томонга қараб суради. Бу ерда сув остидаёқ мажақланиб кетишинг мумкин.

Шунинг учун узоқроқ бўлса ҳам, Магеллан бўғози орқали сузмай, Горн бурунидан айланиб ўтишни маслаҳат бераман. Океан суви аста-секин совуй боради, бинобарин, сен ҳам секин-аста бунга кўникиб борасан. Қорин ҳақида ўйламасанг ҳам бўлади — теварак-атрофинг тўла овқат. Ешликдан океан сувини ичиб, ўрганиб қолгансан. У сенга зарар қилмайди.

Горн бурунидан Туамоту ороллари топиб бориш Панама канали орқали боришдан кўра қийинроқ. Горн бурунидан шимол сари катта кемалар юрадиган кенг океан йўли ўтмаган. Сенга узоқлик ва кенглик даражаларини аниқ кўрсатиб бераман: уларни менинг кўрсатмам билан ясалган махсус асбоб орқали билиб оласан. Лекин бу асбоблар сенга анчагина юк бўлади ҳамда эркин ҳаракат қилишингга халақит беради.

— Мен Лидингни бирга олиб кетаман. Юкларни ўшанга орта-миз. Ахир ёлғиз қолдириб бўладими уни. Бусиз ҳам роса мени қўмсаб қолгандир.

— Ким кимни кўпроқ қўмсагани номаълум, — деди Сальватор жилмайиб. — Лидингни дейсанми? Жуда соз. Туамоту оролларига етиб олганингда кейин якка-ёлғиз жойлашган маржон оролини топиш қолади, холос. Унинг шундай белгиси бор: оролдан узун мачта кўкка бўй чўзган, унинг учида каттакон балиқнинг шакли кўзга ташланиб туради. Эслаб қолиш қийин эмас. Бу оролни топиш учун бир ой, икки ой, ҳатто уч ой вақт кетар — лекин зарари йўқ: у ернинг суви илиқ, устрицалар эса беҳисоб.

Сальватор Ихтиандрни суҳбатдошининг гапини бўлмай, диққат билан эшитишга ўргатган эди, лекин у шу ерга етганда йигит ўзини тутиб туролмади:

— Ундан кейин нима қиламан, кимни қидираман?

— У ерда ажойиб дўстларни, уларнинг ғамхўрлик ва меҳрибонликларини топасан, — деб жавоб берди Сальватор. — Бу оролда менинг кадрдон дўстим — олим Арман Вильбуа яшади, ўзи француз, машҳур океанограф. Мен у билан Европада бўлган вақтимда бундан кўп йиллар муқаддам танишиб, дўстлашганман. Арман Вильбуа жуда ажойиб одам, аммо ҳозир у ҳақда гапириб ўтиришга вақт йўқ. Ишонаманки, унинг қандай киши эканлигини ҳамда уни Тинч океан бағридаги бу танҳо оролга келтириб ташлаган қисматни тезда ўзинг билиб оласан. У ёлғиз эмас. Нийҳоятда беозор ва хушфёъл хотини, бир ўғил ва бир қизи бор. Қизи ўша оролда туғилган, ҳозир ўн етти ёшларга бориб қолган бўлса керак, ўғли эса йигирма бешлар атрофида.

Улар сени менинг хатларимдан билишади ва бинобарин, боришинг билан ўз фарзандларидек кутиб олишади... — Сальватор дудуқланиб қолди. — Албатта, энди кўп вақтингни сувда

ўтказишинг керак. Аммо дўстона учрашувлар ва суҳбатлар учун бир неча соатга қирғоққа чиқишинг мумкин. Эҳтимол, бутунлай соғайиб кетарсан, ана ўшанда илгаригидай истаганча қуруқликда ҳам, сув остида ҳам яшайверасан.

Арман Вильбуа сенга иккинчи ота бўлади. Сен эса унинг океанография соҳасидаги илмий ишларида тенги йўқ кўмакчи бўлиб қоласан. Океан ва унинг жониворлари ҳақида ҳозиргача билган нарсаларингнинг ўзи ўнлаб профессорга етиб ортган бўлар эди.— Сальватор кулимсиради.— Тентак экспертлар сендан қайси йил, қайси ой, қайси кун, деб қаёқдаги нарсаларни сўраб юришибди. Сени бу гаплар мутлақо қизиқтирмаслиги учунгина уларга жавоб бера олмадинг, холос. Лоақал сув ости оқимлари, сувнинг ҳарорати, Ла-Плата кўрфази ва унинг атрофидаги сувларнинг шўрлиги ҳақида сўраганларида эди — сенинг жавобингдан бутун бошли илмий китоб яратиш мумкин эди. Агар сенинг сув ости саёҳатингга Арман Вильбуадек ажойиб олим ва тажрибали киши раҳбарлик қилса, ҳали жуда кўп нарсаларни билиб оласан ҳамда ўз билимингдан халқни шунча кўп баҳраманд этасан. Икковларингиз ҳамкорликда океанография бўйича шундай катта иш қиласизларки, бу иш мазкур фаннинг ривожидан бутун бир давр очиб, жумлаи жаҳонни ҳайратга солади. Ана ўшанда сенинг ҳам номинг Арман Вильбуанинг номи билан ёнма-ён туради. Арман Вильбуанинг ўзи шундай қилади. Бунга ишончим комил. Сен фанга, шу билан бутун инсониятга хизмат қиласан.

Мабодо бу ерда қолгудай бўлсанг, сени жоҳил ва очкўз кишиларнинг ифлос манфаатлари йўлида хизмат қилишга мажбур этадилар. Ишонаманки, оролнинг тоза ва беғубор сувлари, Арман Вильбуанинг оиласи сенга осойишта маскан бўлиб, бахтиёр ҳаёт кечирасан.

Яна бир маслаҳат. Океанга тушишинг билан,— балки, бугун кечасиёқ шундай бўлар,— сув ости йўли орқали дарҳол уйга қараб суз (уйда ҳозир фақат Джим қолган), Лидингни топгин-да, пичоқ ва навигация асбобларини олиб, кун чиқмасиданоқ йўлга туш. Алвидо, Ихтиандр! Йўқ, йўқ, кўришгунча!.. Хайр...

Сальватор биринчи марта Ихтиандрни бағрига босиб, ўпди. Кейин кулиб унинг елкасига қоқди-да:

— Сендай йигитга ҳеч бало бўлмайди! — деди ва камерадан тез чиқиб кетди.

ҚОЧИШ

Ольсен тугма фабрикасидан эндигина қайтиб, овқатланиб ўтирган эди, бирдан эшик тақиллаб қолди.

— Ким у? — деб қичқирди Ольсен норози оҳангда.

Эшик очилиб, хонага Гуттиэре кириб келди.

— Гуттиэре! Ўзингмисан? Қайси шамол учирди?— деб хитоб қилди ҳам таажжубланган, ҳам севишиб кетган Ольсен ўрнидан тураркан.

— Салом, Ольсен,— деди Гуттиэре.— Бемалол овқатлана-вер.— У эшикка суяниб, гапани давом эттирди:

— Мен эрим ва қайнанам билан ортиқ яшай олмайман. Зурита... У менга қўл кўтарди. Уйдан чиқиб кетдим. Бутунлай кетдим, Ольсен.

Бу янгилик Ольсенни овқатдан қўл тортишга мажбур қилди.

— Сира кутилмаган иш! — деб хитоб қилди у.— Ўтирсанг-чи! Оёқда зўрга турибсан ўзинг. Буниси қандоғ бўлди? Едингдами: «Худонинг амри билан жуфтлашган кишилар ажрал-майдилар» деган эдинг. Эслатмай қўя қол демоқчимисан? Хўп. Жуда хурсандман. Ҳозир отангникида яшаяпсанми?

— Йўқ, отам билмайди. У ердан мени яна Зурита олиб кетиши мумкин. Бир дугонамникига тушдим.

— Энди нима қилмоқчисан?

— Бирорта заводга ишга кираман. Сенинг олдинга менга иш топишда ёрдам берсанг, деб келдим, Ольсен... Қанақа иш бўлса ҳам майли.

Ольсен паришонхотир бой чайқади.

— Ҳозир иш топиш қийин. Лекин албатта уришиб кўраман.— У бир оз ўйлаб тургач, сўради:— Эринг нима деркин?

— У билан ишим йўқ.

— Лекин унинг сен билан иши бор-да,— деди Ольсен кулиб.— Аргентинада яшаётганингни унутма. Зурита сени албатта қидиради, топгандан кейин... ўзинг биласан, яхши бўлмайди. Қонун ва жамоат фикри унинг томонида.

Гуттиэре ўйланиб қолди, кейин қатъий оҳангда деди:

— Нима ҳам қилардим! Ундай бўлса Канадага ёки Аляскага кетаман.

— Гренландияга, Шимолий қутбга десанг-чи!— Ольсен энди анча жиддий қиёфада давом этди:— Ўйлаб кўрамиз. Бу ерда қолиш сен учун хатарли. Мен ҳам кўпдан бери бошқа мамлакатга кетмоқчи бўлиб юрибман. Нега шу ерга, Лотин Америкасига келдим-а? Бу ерда ҳали диний хурофотлар жуда кучли. Уша пайтда қочиб кетолмаганимиз чакки бўлди-да. Зурита сени олдинроқ ўғирлаб кетди, билетга ҳам, пулга ҳам куйиб қолавердик. Ҳозир сенда, мендагига ўхшаб, Европага бориш учун йўл-кирага ҳам пул бўлмаса керак. Лекин биз тўппа-тўғри Европага боришимиз шарт эмас. Агар биз,— мен шунинг учун «биз» деяпманки, сен бежавотирроқ жойга етиб олмагунингча, ёлғиз ташлаб кетмайман,— агар биз лоақал Парагвай ёки Бразилиягача етиб олсак у ҳолда Зуританинг сени қидириб топиши қийин бўлади, иккинчидан, у ерда Америкага ёки Европага ўтиш учун бемалол йўл ҳозирлигини кўришимиз мумкин...

Дарвоқе, Ихтиандр билан доктор Сальваторнинг қамоқда эканлигидан хабаринг борми?

— Ихтиандр дейсанми? Топилдими? Нега қамоқда бўлади? Мен уни кўра оламанми? — деб Гуттиэре кетма-кет савол ёғдириб юборди.

— Ҳа, Ихтиандр қамоқда, у яна Зуританинг қўлига тушиб қолиши мумкин. Сальватор билан Ихтиандрга бемаъни айбларни қўйишяпти.

— Қандай даҳшат! Уни қутқариб бўлмайдими?

— Мен кўпдан бери уринаяман, лекин бутун ҳаракатларим беҳуда кетяпти. Аммо кутилмаганда турма назоратчисининг ўзи бизга иттифоқдош чиқиб қолди. Бугун кечаси Ихтиандрни озод қилишимиз керак. Сен келмасингдан илгарироқ иккита қисқа-қисқа хат олдим: бири Сальватордан, иккинчиси турма назоратчисидан.

— Мен Ихтиандрни кўришим керак! — деди Гуттиэре. — Сен билан бирга борсам майлими?

Ольсен ўйланиб қолди.

— Йўқ, — деб жавоб берди у ниҳоят, — яхшиси уни кўрмай қўяқол.

— Нега?

— Чунки Ихтиандр бетоб. У одам сифатида касал, лекин балиқ сифатида соғ.

— Тушунолмадим.

— Ихтиандр энди қуруқликда яшай олмайди. У тагин сени кўрса, кейин ҳоли нима кечади? Унинг учун бу нарса жуда оғир бўлади, эҳтимол, сен учун ҳам. Ихтиандрнинг сен билан учрашгиси келади, қуруқликда нафас олиш эса уни батамом ҳалок қилади.

Гуттиэре бошини қуйи эгди.

— Тўғри, сен ҳақсан... — деди у бир оз ўйлаб туриб.

— Ихтиандр ва қолган барча одамлар орасида енгилмас ғов — океан бор эди. Ихтиандр — ҳалокатга маҳкум этилди. Бундан буён сув унинг учун азиз ва ягона стихия бўлиб қолади.

— Ахир у қандай қилиб сувда яшайди? Бир ўзи кимсасиз океанда, балиқлар ва денгиз махлуқлари орасида-я?

— У ўзининг сув ости оламида шу пайтгача бахтиёр эди, лекин...

Гуттиэре қизариб кетди.

— Энди албатта илгаригидай бахтли бўлмайди.

— Қўйсанг-чи, Ольсен, — деди Гуттиэре маъюс ҳолда.

— Аммо вақт ҳамма нарсани даволайди. Эҳтимол у ҳатто йўқотган оромини яна топиб олар. Шу ҳолда балиқлар ва денгиз ҳайвонлари орасида ҳаёт кечиради. Агар уни ақула бевақт еб қўймаса, қаригунча, сочлари оқаргунча ҳам яшайверади... Улим-чи? Улим ҳамма ерда ҳам бир хил...

Кеч кириб, хонага қоронғилик чўкди.

— Мен йўлга тушишим керак,— деди Ольсен ўрнидан туриб. Гуттиэре ҳам қўзғалди.

— Лоақал узоқдан бўлса ҳам кўрай? — деб ўтинди Гуттиэре.

— Майли, фақат у сени кўрмасин.

— Хўп.

Ольсен сув ташувчи қиёфасида Коронель Диас кўчасидан арава билан турма ҳовлисига кириб борганида борлиқ тун пардасига ўралган эди.

Дарвоза олдида турган қоровул:

— Қаёққа кетяпсан! — деб қичқирди.

— «Денгиз иблиси»га сув олиб келдим,— деб жавоб берди Ольсен, турма назоратчиси ўргатганидай.

Барча қоровуллар турмада, бак ичида ғалати маҳбус — «денгиз иблиси» борлигини ҳамда бакка денгиз суви қуйиб турилишини билишарди. Аҳён-аҳён бакдаги сувни бочка ўрнатилган махсус аравада денгиздан келтириган сув билан алмаштириб турардилар.

Ольсен турма биносига яқинлашгач, аравани бурчак ортига, ошхона ва хизматчилар кириб-чиқиб турадиган эшик томонга бурди. Назоратчи ҳамма нарсани тайёрлаб қўйган эди. У эшик олдида ва коридорда турадиган қоровулларни турли баҳона билан ҳар томонга жўнатди. Ихтиандр назоратчи кузатувида осонгина турмадан чиқди.

— Тез бочкага сакра! — деди назоратчи. Ихтиандр дарҳол унинг айтганини қилди.

— Жўна!

Ольсен тизгинни бўшатди, арава турма ҳовлисидан чиқди-да, Авени-да Альвар кўчаси бўйлаб Ритеро вокзали, юк станцияси ёнидан бамайлихотир ўтиб кетди.

Унинг орқасида, нарироқда, аёл кишининг сояси кўзга чалинди.

Ольсен шаҳардан чиққанида алламаҳал бўлиб қолган эди. Йўл денгиз қирғоғи бўйлаб чўзилиб кетган. Шамол зўраймоқда. Тўлқинлар ҳайбат билан соҳилга уриладилар.

Ольсен атрофга аланглади. Йўлда ҳеч ким кўринмасди. Фақат олдинда қарама-қарши томондан келаётган автомобилнинг чироқлари ярақларди. «Майли, ўтиб кетсин».

Ҳадемай машина қаттиқ сигнал бериб шаҳар ёққа физиллаб ўтиб кетди.

«Бўлди» — Ольсен орқасига қараб, Гуттиэрега тош ортига яширинишни ишора қилди. Кейин бочкани тақиллатиб, қичқирди:

— Келдик! Туш!

Бочка устида Ихтиандрнинг боши кўринди.

У атрофга бир аланглаб олди-да, шоша-пиша бочкадан чиқиб ерга сакради.

— Раҳмат, Ольсен,— деди йигит шалаббо қўллари билан Ольсеннинг қўлини қаттиқ қисиб.

Ихтиандр худди кўксов кишидай тез-тез нафас оларди.

— Арзимаёди. Хайр! Эҳтиёт бўл. Соҳилга яқин келма. Қул бўлмайн десанг одамлардан нарироқ юр.

Ихтиандрнинг Сальватордан қандай кўрсатмалар олганидан Ольсен беҳабар эди.

— Хўп, хўп,— деди Ихтиандр бўғилиб.— Мен олис-олисга, бирорта ҳам кема бормайдиган тинч маржон оролларига сузиб кетаман. Раҳмат, Ольсен! — Йигит денгиз томон чопди.

Лекин шундоққина тўлқин нафасига етганда бирдан орқасига қайрилиб, қичқирди:

— Ольсен, Ольсен! Агар Гуттиэрани кўриб қолсангиз мендан салом айтинг. Мен уни ҳеч қачон унутмайман.

Йигит ўзини денгизга отди.

— Хайр, Гуттиэре! — деб қичқирди у сувдан бошини чиқариб ва ғойиб бўлди.

— Хайр, Ихтиандр...— деб пичирлади Гуттиэре қоя тош ортида туриб.

Шамол одамни учириб кетай дейди. Денгиз ниҳоятда нотинч. Соҳилдаги қумлар вишиллайди, қоя тошлар қарсиллаб бир-бирига урилади.

Бировнинг қўли Гуттиэрининг қўлини қисди.

— Юр, Гуттиэре! — деди Ольсен меҳрибонлик билан.

У қизни йўлга олиб чиқди.

Гуттиэре яна бир марта денгизга қайрилиб қаради-да, Ольсеннинг пинжига кириб, шаҳар томон аста йўл олди.

* * *

Сальватор қамоқ муддатини ўтаб, уйига қайтди ва яна ўзининг илмий ишларига шўнғиб кетди. У қандайдир узоқ сафарга тайёрланмоқда.

Кристо ҳали ҳам унинг қўлида хизмат қилади.

Зурита янги кема сотиб олган, ҳозир Калифорния кўрфазида марварид қидириш билан машғул. Гарчи у Американинг энг бой кишиси бўлмаса ҳам, ҳарҳолда тақдирдан нолимайди. Мўйловининг учлари барометр стрелкасидай юқорига кўтарилган.

Гуттиэре эри билан ажрашиб, Ольсенга турмушга чиқди. Улар Нью-Йоркка кўчиб кетишган. Икковлари ҳам консерва заводида ишлашади. Ла-Плата кўрфазида ҳеч ким «денгиз иблиси»ни эсламайди.

Лекин баъзан, дим кечаларда, кекса балиқчилар ногоҳ тун сукунاتини бузган ғалати овозни эшитиб қолсалар, ёшлангларга:

— «Денгиз иблиси» шундай қилиб бурғу чалар эди,— дейишади-да, у ҳақдаги қиссани бошлашади.

Буэнос-Айресда ёлғиз бир кишигина Ихтиандрни унута олмайди.

Шаҳарнинг барча болалари кексайиб, қадди букилган қашшоқ ҳиндуни яхши танийдилар.

— Ана, «денгиз иблиси»нинг дадаси кетяпти! — деб чувиллаб қолишади улар ҳиндуни кўришлари билан.

Чол испанларга дуч келганда юзини тескари буриб ўтади, орқаларидан туфуриб, сўкинади.

Полициянинг кекса Балтазар билан иши йўқ. У беозор одам, бировга зарари тегмайди.

Аммо денгизда бўрон кўтарилди дегунча кекса ҳинду қаттиқ таҳликага тушиб қолади.

У соҳилга келиб, қоятош устига чиқиб олади-да, белигача шалаббо бўлган ҳолда бўрон тинмагунча кеча-кундуз қичқи-раверади:

— Ихтиандр! Ихтиандр! Ўғлим!

Аммо денгиз ўз сирини пинҳон тутати...